

Marzec '68

w województwie opolskim

ZBIGNIEW BERESZYŃSKI

Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu

 <https://orcid.org/0000-0001-9761-8701>

DOI: <https://doi.org/10.26774/rzz.257>

02/2018

**ROCZNIK
ZIEM
ZACHODNICH**

Publikacja dostępna na licencji **Creative Commons Uznanie autorstwa – Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe**. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz autorów. Zezwala się na wykorzystanie publikacji zgodnie z licencją – pod warunkiem zachowania niniejszej informacji licencyjnej oraz wskazania Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” jako właściciela praw do tekstu.

Dramatyczne wydarzenia z marca 1968 r. w województwie opolskim były już tematem licznych publikacji, zarówno naukowych i popularnonaukowych, jak i tych o charakterze wspomnieniowym. Swoją wkład do bogatej literatury tego tematu wniósł również autor tego artykułu¹. Trudno jednak uznać temat za wyczerpany, ponieważ w dotychczasowych publikacjach nie korzystano z wielu godnych uwagi źródeł bądź czyniono to tylko w niewielkim stopniu. Uwzględnienia lub pełniejszego przedstawienia wymaga jeszcze wiele ważnych tematów, pomijanych bądź marginalnie traktowanych w literaturze. Wskazane byłoby także skorygowanie pewnych błędów i nieścisłości, jakie weszły niestety do obiegu naukowego. Po upływie półwiecza od Marca '68 warto byłoby też pokusić się wreszcie o próbę uporządkowania i pogłębionego ujęcia dostępnej wiedzy na ten temat w odniesieniu do całego województwa opolskiego, z uwzględnieniem różnych ośrodków i środowisk społecznych. Jak do tej pory, region ten nie doczekał się jeszcze takiej publikacji, ujmującej w sposób syntetyczny i kompleksowy całokształt zagadnień związanych z „wydarzeniami marcowymi” na poziomie lokalnym.

Artykuł ten stanowi próbę odpowiedzi na zasygnalizowane powyżej potrzeby badawcze. Bazuje on po części na dostępnych już publikacjach, ale wykorzystano w nim również wiele źródeł czekających dopiero na właściwe spożytkowanie. W treści artykułu starano się ograniczyć do niezbędnego minimum informacje dostępne już w innych publikacjach. Szczególnie wiele uwagi poświęcono natomiast faktom i wątkom tematycznym słabiej rozpoznany, jak np. mobilizacja aparatu władzy w marcu 1968 r., podejmowane przezeń działania o charakterze prewencyjnym czy zagadnienie politycznych beneficjentów Marca '68.

Historyczne podłoże Marca '68

Dramatyczne wydarzenia z marca 1968 r. złożyły się na kulminacyjną fazę wielkiego kryzysu politycznego, mającego za tło z jednej strony głębokie uwikłanie PRL w politykę międzynarodową bloku państw komunistycznych, a z drugiej – czynniki natury wewnętrznej, związane z naturalnym cyklem zmian pokoleniowych

1 S.S. Nicieja, *Marzec 68 w Opolu*, „Opole”, nr 3 (1988), s. 8–10; *idem*, *Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Opolu 1950–1990*, Opole 1990; *idem*, *Alma Mater Opoliensis. Ludzie – fakty – wydarzenia. Księga jubileuszowa w 50. rocznicę Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu i 10. rocznicę powstania Uniwersytetu Opolskiego*, Opole 2004; *Marzec 1968. Trzydzieści lat później*, t. 2, *Aneks źródłowy: Dzień po dniu w raportach SB oraz Wydziału Organizacyjnego KC PZPR*, oprac. M. Zaremba, Warszawa 1998; P. Madajczyk, *Opolskie środowisko akademickie na tle sytuacji regionu w 1968 r. (w świetle sprawozdań miejscowych Służby Bezpieczeństwa)*, „Studia Śląskie”, t. 63 (2004), s. 225–248; D. Mielcarek, *Wydarzenia na Śląsku Opolskim w okresie studenckich wystąpień w marcu 1968 r. w świetle materiałów archiwalnych i prasowych*, „Studia Śląskie”, t. 64 (2005), s. 179–188; J. Eisler, *Polski rok 1968*, Warszawa 2006; *Marzec '68 z czterdziestoletniej perspektywy*, red. D. Kisielewicz, M. Świder, Opole 2009; M. Fuławka, *Byłam wicherzycielką*, „Indeks”, nr 1–2 (2011), s. 81–83; M. Patelski, *Studenci i władza. Wydarzenia marcowe 1968 roku w środowisku akademickim Opola*, [w:] *Wydarzenia Marca 1968 roku w pamięci i edukacji historycznej*, red. A. Gołębiowska, M. Świder, Opole 2017, s. 35–48; Z. Bereszyński, *Reperkusje Marca '68 na opolskiej WSP*, „Indeks”, nr 3–4 (2008), s. 29–37; *idem*, *Marzec '68 w opolskim środowisku akademickim*, [w:] *Marzec '68 z czterdziestoletniej perspektywy...*, s. 144–166; *idem*, *Marzec '68 na Śląsku Opolskim – w cieniu studenckiego protestu*, „Studia Śląskie”, t. 73 (2013), s. 107–134; *idem*, *Represyjne działania władz komunistycznych na Opolszczyźnie wobec osób pochodzenia żydowskiego w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku*, [w:] *Żydzi na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku*, red. B. Kalinowska-Wójcik i D. Keller, Rybnik–Katowice 2012, s. 347–365; *idem*, *Służba Bezpieczeństwa i media informacyjne w województwie opolskim*, [w:] *Komunistyczny aparat represji i życie społeczne Opolszczyzny w latach 1945–1989. Studia i materiały*, red. K. Jasiak, Opole 2012, s. 167–279. Wykaz ten można by dopełnić jeszcze wieloma popularnymi publikacjami prasowymi.

w życiu społecznym kraju. W 1968 r. upływało już blisko ćwierć wieku od ustanowienia rządów komunistycznych w Polsce i zakończenia II wojny światowej. Okres ten odpowiadał naturalnemu rytmowi wymiany pokoleń. W warunkach systemu komunistycznego proces zmian był jednak bardzo utrudniony w związku z brakiem mechanizmów demokratycznych w życiu publicznym. Konsekwencją tego było narastanie napięć związanych z zakulisową rywalizacją w łonie ówczesnego aparatu władzy i jego bezpośredniego zaplecza politycznego. Z rywalizacją tą wiązała się szansa szybszego awansu dla licznej rzeszy stosunkowo młodych jeszcze działaczy, którzy zaczęli uczestniczyć w życiu politycznym już w okresie powojennym, najczęściej jako członkowie Związku Młodzieży Polskiej, Związku Młodzieży Socjalistycznej czy innych organizacji o podobnym charakterze. Długotrwałe zahamowanie zmian kadrowych sprawiało, że niezaspokojone ambicje i oczekiwania osób wytwarzały swego rodzaju wewnętrzne ciśnienie w strukturach życia publicznego, narastające stopniowo z upływem czasu.

W tym samym czasie wchodziła w dorosłe życie kolejna generacja, złożona z osób urodzonych w ostatnich latach II wojny światowej bądź już w okresie powojennym. Generacja ta w coraz większym stopniu czerpała wzorce kulturowe z Zachodu, dystansując się mniej lub bardziej od społeczno-politycznej rzeczywistości PRL. Podobnie jak reszta społeczeństwa, miała ona wiele powodów do narzekań na szarość życia codziennego w kraju, brak atrakcyjnych perspektyw życiowych, permanentne braki w zaopatrzeniu w podstawowe artykuły konsumpcyjne itp. Młodzież studencka, podobnie jak znaczna część środowisk inteligenckich, była też szczególnie wyczulona na brak swobód w życiu społecznym i w sferze kulturalnej. Wszystko to stwarzało przesłanki dla pokoleniowego buntu młodzieży, nieznaną jeszcze deprymującego poczucia porażki, jakie stało się udziałem starszych generacji.

Oba te czynniki tworzyły razem potencjalnie dość wybuchową sytuację, jak ostatecznie pokazały to wydarzenia z marca 1968 r. Rolę detonatora odegrały dwa fakty. Jednym z nich był wybuch wojny sześciodniowej na Bliskim Wschodzie w czerwcu 1967 r., a drugim – sprawa *Dziadów* w reżyserii Kazimierza Dejmka, zdjętych z afisza w Warszawie w styczniu 1968 r.

Od końca lat 40. XX w. w państwach bloku sowieckiego stopniowo nasilały się tendencje antysemickie, inspirowane w pierwszej kolejności przez samego Józefa Stalina, rozczarowanego tym, że nowo powstały Izrael wybrał polityczne związki z Zachodem². Kolejne lata przynosiły nowe przejawy instytucjonalnego antysemityzmu po wschodniej stronie dzielącej Europę „żelaznej kurtyny”. W przypadku Polski zjawisko to znacznie nasiliło się w 1956 r., gdy w sposób tendencyjny próbowano rzucić na Żydów odpowiedzialność za zbrodnicze praktyki okresu stalinowskiego. W późniejszym czasie tendencje antysemickie dochodziły do głosu w toku zakulisowej walki o władzę w PZPR i PRL. Część środowisk współtworzących ówczesny aparat władzy zaczęła posługiwać się hasłami nacjonalistycznymi i antysemickimi dla

2 Por.: Г. Костырченко, *Сталин против „космополитов”. Власть и еврейская интеллигенция в СССР*, Москва 2010, s. 294–296; О. Хлевнюк, *Сталин. Жизнь одного вождя*, Москва 2016, s. 387–390; Р. Гругман, *Смерть Сталина. Все версии. И ещё одна*, Москва 2016, s. 78–90, 244–249.

zyskania większego poparcia w społeczeństwie. W warunkach postępującej erozji ideologicznej ruchu komunistycznego hasła takie stawały się jednym ze sposobów społecznej legitymizacji rządzących³.

W połowie 1967 r. część ówczesnych elit aparatu władzy wykorzystała konflikt bliskowschodni jako pretekst do rozniesienia kampanii antysyjonistycznej, a faktycznie antysemickiej, która w szczególności otworzyła nowe możliwości szybkiego awansu dla spragnionych go rzesz aktywistów. Sprawa *Dziadów* natomiast stała się zarzewiem protestów studenckich o zasięgu ogólnopolskim. To z kolei posłużyło za pretekst do gwałtownego zaostrzenia kampanii antysyjonistycznej i jeszcze większego przyspieszenia procesu wymiany kadr w aparacie władzy. Proces ten został sfinalizowany ostatecznie w początkach lat 70. wraz z przejściem władzy w kraju przez ekipę Edwarda Gierka.

Mechanizm ten jest wyraźnie widoczny również w rozwoju wydarzeń w województwie opolskim. Na kontekst ogólnopolski nałożyły się tam dodatkowo uwarunkowania związane ze specyfiką etniczną i polityczną regionu, położonego na obszarze tzw. Ziemi Odzyskanych, a zamieszkanego przez rodzimą ludność śląską oraz różne grupy ludności pochodzenia napływowego.

Początki kampanii antysyjonistycznej w województwie opolskim

Jak wynika z zachowanych materiałów, wstępną fazę kampanii antysyjonistycznej w województwie opolskim można datować już na połowę 1967 r. Świadczy o tym *casus* płk. dypl. Izidora Helina, ówczesnego kierownika Studium Wojskowego przy Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu. Z racji swojego pochodzenia i związków rodzinnych z Izraelem oficer ten stał się wówczas obiektem szczególnego zainteresowania ze strony Wydziału I Wojskowej Służby Wewnętrznej. Poddano go intensywnej inwigilacji. W jego mieszkaniu założono podsłuch telefoniczny⁴, a jedną z osób, z którymi utrzymywał bliskie kontakty, próbowano zwerbować w charakterze tajnego informatora WSW⁵.

Oficjalnym celem inwigilacji było sprawdzenie, czy płk Helin nie prowadzi wrogiej działalności w stosunku do PRL. Na żaden ślad tego typu działalności nie natrafiono⁶, ale informacje i materiały pozyskane w drodze inwigilacji zostały później, po „wydarzeniach marcowych”, wykorzystane w kampanii mającej na celu publiczne zniesławienie tego oficera⁷.

3 Por.: P. Osęka, *Marzec '68*, Kraków 2008, s. 237.

4 Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – Oddział we Wrocławiu (dalej: AIPN Wr), sygn. 065/67, Informacja z analizy dokumentów „P[odsłuchu] T[elefonicznego]” dot. płk. Izidora Helina, b.p.

5 *Ibidem*, Raport (o zezwolenie na opracowanie kandydata do współpracy), b.d.; *ibidem*, Plan kombinacji operacyjnej zmierzający do przeprowadzenia rozmowy i pozyskania w charakterze kontaktu operacyjnego, b.d.; *ibidem*, Wniosek o zakończenie kwestionariusza ewidencyjnego krypt. „Rezerwista”, nr ewidenc[yjny] 10 757, 1 X 1967 r., b.p.

6 *Ibidem*, Notatka służbowa, b.d., b.p.

7 Por.: Z. Bereszyński, *Represyjne działania...*, s. 350–353. W kwietniu 1968 r. płk Helin został publicznie zaatakowany na łamach „Trybuny Opolskiej” przez specjalizującego się w tego rodzaju publikacjach Marka Szymańskiego. Atak ten, jak można zasadnie domniemywać, opierał się na materiałach przygotowanych przez służby specjalne PRL; M. Szymański, *Pedagog*, „Trybuna Opolska”, z 10 IV 1968 r.

Do najwcześniejszych przejawów kampanii antysyjonistycznej można zaliczyć także działania podjęte przez cywilny aparat bezpieczeństwa w stosunku do Zalmanna Zygmanta, kupca prowadzącego dobrze prosperujący sklep galanteryjno-obuwniczy w Głogówku w ówczesnym powiecie prudnickim⁸. Miejscowi funkcjonariusze milicji odnotowali, że w swoich wypowiedziach na temat konfliktu bliskowschodniego wyraża on poglądy kolidujące z oficjalnym stanowiskiem władz PRL, opowiadających się przeciwko Izraelowi, a po stronie państw arabskich⁹. W ślad za tym na początku sierpnia 1967 r. SB Komendy Powiatowej MO w Prudniku objęła go kontrolą operacyjną w ramach kwestionariusza ewidencyjnego o kryptonimie „Prywaciarz”. Związane z tym działania obejmowały m.in. tajną kontrolę (perlustrację) korespondencji oraz inwigilację z wykorzystaniem osobowych źródeł informacji¹⁰. Aparat bezpieczeństwa próbował również szkodzić Zygmantowi jako prywatnemu przedsiębiorcy. Przed połową września 1967 r., w wyniku interwencji SB w Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Prudniku, otrzymał on nakaz opuszczenia użytkowanego dotychczas przez niego dla celów handlowych lokalu w centrum Głogówka (w Rynku). SB podjęła również działania na rzecz odebrania Zygmantowi koncesji na prowadzenie sklepu¹¹. W latach 1968 i 1969 z inspiracji SB kontrolerzy Państwowej Inspekcji Handlowej oraz Inspektoratu Kontrolno-Rewizyjnego „przeprowadzili w sklepie Zygmana szczegółowe kontrole”, w wyniku których zarzucono mu „nieścisłości w przedmiocie zaniżania obrotów i wprowadzenia do handlu niedozwolonych towarów”. W ten sposób uzyskano podstawę do zastosowania działań represyjnych ze strony Wydziału Handlu Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Prudniku, polegających na podniesieniu opodatkowania oraz zakazie sprzedaży niektórych towarów¹².

Opolskie środowisko akademickie u progu marca 1968 r.

Od 1954 r. działała w Opolu Wyższa Szkoła Pedagogiczna, przeniesiona tutaj z pierwotnej siedziby we Wrocławiu i przekształcona w 1994 r. w Uniwersytet Opolski¹³. Od 1959 r. działał w Opolu również punkt konsultacyjny Politechniki Śląskiej w Gliwicach. W roku akademickim 1965/66 na jego bazie powołano Wyższe Zawodowe

8 Por.: Z. Bereszyński, *Represyjne działania ...*, s. 348–349.

9 AIPN Wr, sygn. 011/823, t. 1, Notatka służbowa, 1 VII 1967 r., k. 39; *ibidem*, Notatka służbowa, 3 VII 1967 r., k. 41.

10 *Ibidem*, Meldunek operacyjny, 14 I 1976 r., k. 12; *ibidem*, Plan operacyjnych przedsięwzięć, 8 VIII 1967 r., k. 50.

11 *Ibidem*, Meldunek, 13 IX 1967 r., k. 52. Nakaz opuszczenia lokalu motywowano przepisami prawa budowlanego, powołując się na zły stan techniczny użytkowanego obiektu (wyremontowanego przez Zygmana), mającego jakoby grozić zawaleniem.

12 *Ibidem*, Meldunek operacyjny, 14 I 1976 r., k. 12–13.

13 Por.: S.S. Nicieja, *Alma Mater Opoliensis. Ludzie – fakty – wydarzenia. Księga jubileuszowa w 50. rocznicę Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu i 10. rocznicę powstania Uniwersytetu Opolskiego*, Opole 2004, s. 17–19, 22–24, 209–216.

Studium Techniczne, przekształcone w czerwcu 1966 r. w Wyższą Szkołę Inżynierską (od 1996 r. Politechnika Opolska)¹⁴. W latach 1957–1971 funkcjonowało w Opolu także Studium Nauczycielskie, mające charakter szkoły pomaturalnej¹⁵.

Ówczesne władze partyjno-państwowe przywiązywały wielką wagę do politycznego wychowania studentów, zwłaszcza w przypadku słuchaczy WSP oraz SN, jako mających w przyszłości wykonywać zawód nauczyciela. Ścisłe łączyły się z tym działania na rzecz rekrutacji studentów w szeregi PZPR i młodzieżowych organizacji politycznych. W połowie lat 60. wojewódzkie władze PZPR wyrażały zadowolenie z dotychczasowych osiągnięć w tej dziedzinie, mając na myśli w szczególności „duże upartyjnienie kadry naukowców i studentów” opolskiej WSP¹⁶. Większość studentów należała do Związku Młodzieży Socjalistycznej lub Związku Młodzieży Wiejskiej: odpowiednio 523 i 460 osób, przy łącznej liczbie studentów 1401 według stanu na 20 maja 1965 r. W analizie opracowanej na użytek Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Opolu przez Wydział Propagandy i Agitacji KW podkreślano, że „stopniowo ale systematycznie dokonują się pozytywne przemiany w postawach ideowych studentów oraz w procesie pogłębiania świadomości socjalistycznej. Maleje z każdym rokiem liczba studentów uprawiających praktyki religijne”¹⁷. Na początku 1968 r. wśród 1831 studentów WSP (w tym 1179 słuchaczy na studiach dziennych) było ponad 600 członków ZMS i około 800 czy nawet 1000 (według różnych źródeł) członków ZMW.

14 Archiwum Państwowe w Opolu (dalej: APO), akta Wojewódzkiego Komitetu Frontu Jedności Narodu (dalej: WK FJN) w Opolu, sygn. 163, T. Musioł, *Szkolnictwo na Opolszczyźnie w okresie 20-lecia Polski Ludowej*, Opole 1966, b.p.; *ibidem*, akta Komitetu Wojewódzkiego PZPR (dalej: KW PZPR) w Opolu, sygn. 339, Informacja w sprawie uruchomienia i rozwoju Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Opolu, 11 X 1966 r., s. 62; Ł. Brandt, *Powstała Wyższa Szkoła Inżynierska*, „Kalendarz Opolski”, (1967), s. 80–81; M. Kutyma, T. Musioł, *Oświata i nauka, [w:] Opole. Monografia miasta*, red. W. Dziewulski, F. Hawranek, Opole 1975, s. 592–593.

15 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 333, Analiza pracy ideowo-wychowawczej prowadzonej przez POP [PZPR] w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu i Studiach Nauczycielskich w Opolu i Raciborzu. Załącznik nr 2 do Protokołu nr 16 z obrad Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Opolu odbytego 1 VII 1965 r., s. 45; APO, akta Komitetu Uczelnianego PZPR przy Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu (dalej: KU PZPR WSP Opole), sygn. 8, Protokół z zebrania Podstawowej Organizacji Partyjnej [PZPR] Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu, odbytego 12 XI 1971 r., b.p. Por.: S. Krawcewicz, *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli. Problemy i tendencje*, Warszawa 1974, s. 49; T. Kautz, *Przegląd systemu kształcenia nauczycieli w Polsce w latach 1945–2010*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej”, nr 2 (2011), s. 189, 191.

16 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 333, Protokół nr 16 z obrad Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Opolu odbytego 1 VII 1965 r., s. 7. Niestety wśród materiałów KW PZPR w Opolu nie udało się odnaleźć wspomnianych wniosków z 1962 r. Największe upartyjnienie występowało wśród studentów historii: 13,8% (29 na 210 słuchaczy); nieco mniejsze wśród studentów filologii rosyjskiej: 10% (18 na 180 słuchaczy). Do kierunków o najniższym upartyjnieniu studentów należały filologia polska: 5,6% (18 na 313 słuchaczy) oraz fizyka 5,6% (13 na 225 słuchaczy); *ibidem*, Analiza pracy ideowo-wychowawczej prowadzonej przez POP [PZPR] w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu i Studiach Nauczycielskich w Opolu i Raciborzu, 12 VI 1965 r., s. 38.

17 *Ibidem*, Analiza pracy ideowo-wychowawczej prowadzonej przez POP [PZPR] w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu i Studiach Nauczycielskich w Opolu i Raciborzu, 12 VI 1965 r., s. 40–42.

Do PZPR należało 174 studentów (9,5%)¹⁸. W tym samym czasie członkami ZMS było również 167 spośród 272 słuchaczy opolskiej WSI (61,4%)¹⁹.

Władze PRL starały się wykorzystywać opolskich studentów w podejmowanych przez nie kampaniach politycznych. Tak np. w grudniu 1965 r. na uczelnianej konferencji sprawozdawczo-wyborczej Zrzeszenia Studentów Polskich przy miejscowej WSP przyjęto rezolucję potępiającą słynne orędzie biskupów polskich do biskupów niemieckich, wystosowane u progu obchodów milenijnych (ze słowami „Udzielamy wybaczenia i prosimy o nie”)²⁰.

Polityczna ofensywa PZPR w opolskim środowisku studenckim nie zapobiegła jednak aktywnemu udziałowi tego środowiska w ogólnopolskiej akcji protestacyjnej studentów w marcu 1968 r. Nie zapobiegły temu również prewencyjne działania miejscowych organów Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej²¹.

Przedsięwzięcia prewencyjne władz

Już 9 marca 1968 r., nazajutrz po brutalnej rozprawie aparatu władzy z protestującymi studentami Uniwersytetu Warszawskiego, został powołany specjalny sztab operacyjny Komendy Wojewódzkiej MO w Opolu na czele z komendantem wojewódzkim, płk. Benedyktem Caderem. Jednym z dwóch zastępców kierownika sztabu został ppłk Józef Spisak, zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. bezpieczeństwa. Wśród pozostałych siedmiu członków sztabu znajdowali się naczelnicy trzech wydziałów SB: ppłk Bogusław Szczepaniak (Wydział II SB KW MO), ppłk Józef Adamczyk (Wydział III SB KW MO) i ppłk Ludwik Skowronek (Wydział Śledczy KW MO). Następnego dnia wprowadzono całodobowe dyżury dla kierownictwa KW MO, a także dla naczelników poszczególnych wydziałów operacyjnych komendy²².

18 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 345, Wnioski wynikające z marcowych wydarzeń na WSP, kwiecień 1968 r. Załącznik do Protokołu nr 9 z obrad Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Opolu, odbytych 18 IV 1968 r., s. 71, 76; APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 398, Sprawozdanie Zarządu Wojewódzkiego ZMW w Opolu z realizacji uchwały Plenum KW PZPR w sprawie pracy ideowo-wychowawczej wśród młodzieży, 13 II 1969 r., s. 176. Według innego dokumentu w marcu 1968 r. należało do ZMS 647 spośród 1841 studentów WSP (35,14%); APO, akta Zarządu Wojewódzkiego Związku Młodzieży Socjalistycznej (dalej: ZW ZMS) w Opolu, sygn. 621, Analiza studenckiej organizacji ZMS w WSP i WSI w Opolu, [kwiecień 1968 r.], b.p.

19 APO, ZW ZMS w Opolu, sygn. 621, Analiza studenckiej organizacji ZMS w WSP i WSI w Opolu, [kwiecień 1968 r.], b.p.

20 APO, akta Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Opolu, sygn. 2879, Kronika miasta Opola. 1965 rok, s. 147. W kronice prowadzonej na użytek Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Opolu odnotowano wówczas następujące słowa jednego z dyskutantów, Krzysztofa Borkowskiego, późniejszego uczestnika „wydarzeń marcowych”: „Orędzie jest niczym innym jak zdradą interesów narodowych. Rząd polski dał wiele przykładów dobrej woli w rozwiązywaniu różnych spornych kwestii, dlatego też pociągnięcie Episkopatu stanowi policzek wymierzony wszystkim Polakom. Szczególnie mocno odczuliśmy go My, Polacy urodzeni i wychowani na prastarych piastowskich Ziemiach Zachodnich”. Nawiasem mówiąc, Borkowski urodził się w 1944 r. w Ogródzieńcu koło Zawiercia.

21 Por.: K. Tarka, *op. cit.*, s. 120–121.

22 Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN), sygn. 0753/3, Sprawozdanie z przebiegu działań Komendy Wojewódzkiej MO Opole w okresie akcji „Kraj”, 10 IV 1968 r., k. 167.

Sztab operacyjny KW MO zobowiązał wydziały operacyjne SB do zintensyfikowania pracy z siecią tajnych współpracowników i kontaktami obywatelskimi w celu „ujawniania elementów wicherzycielskich, inspiratorskich i innych wrogich osób, które mogą inspirować środowiska studenckie, literackie i aktorskie”. Wydziałom technicznym SB polecono rozszerzenie kontroli operacyjno-technicznej w stosunku do poszczególnych osób, instytucji (organizacji, zakładów pracy itp.) i środowisk będących przedmiotem zainteresowania aparatu bezpieczeństwa. Poszczególni komendanci powiatowi MO oraz ich zastępcy ds. bezpieczeństwa publicznego mieli podjąć działania „rozpoznawczo-operacyjne na podległym im terenie”. Wydział Śledczy KW MO (działający w pionie Służby Bezpieczeństwa) zobowiązano do wszczynania karnego postępowania przygotowawczego w razie ujawnienia „wrogich aktów (ulotek, afiszy i napisów)”²³.

Licząc się z możliwością manifestacji ulicznych, akcji ulotkowych itp., skoszarowano 13 marca 1968 r. w Opolu pododdział Zmotoryzowanych Odwodów Milicji Obywatelskiej w sile 87 funkcjonariuszy. Z tej liczby 63 funkcjonariuszy musiano jednak przekazać do dyspozycji Komendy Wojewódzkiej MO we Wrocławiu. W związku z tym w KW MO w Opolu skoncentrowano dodatkowo 83 funkcjonariuszy z wydziałów podstawowych służby milicyjnej, „których włączono do patroli i prowadzenia rozpoznania na terenie miasta Opola”. Sześćdziesięciu trzech innych funkcjonariuszy MO i ZOMO z Opola, Koźła i Raciborza skoszarowano 14 marca w KW MO, organizując ich w pododdziały zwarte. Następnego dnia zarządzono wcześniejsze przeszkolenie czterdziestu funkcjonariuszy z podległych jednostek MO. Z funkcjonariuszy tych utworzono „jednostkę zwartą pod dowództwem kadry oficerskiej Ośrodka Szkolenia KW MO” w Brzegu²⁴.

Wymienione tu pododdziały zwarte oraz osoby zatrudnione w poszczególnych wydziałach KW MO, zgodnie z opracowanym grafikiem, włączono do służby patrolowej na terenie Opola. Oprócz sił etatowych Komendy Miasta i Powiatu MO w Opolu zaangażowano do działań operacyjnych i prewencyjnych także 223 funkcjonariuszy KW MO, w tym 145 funkcjonariuszy mundurowych i 78 pracowników operacyjnych²⁵.

Szczególną uwagę zwrócono na zapobieganie ewentualnym próbom nawiązania współpracy między opozycyjnie nastawionymi studentami a środowiskami robotniczymi. Perspektywa takiej współpracy najwyraźniej w najwyższym stopniu niepokoiła władze komunistyczne. Tak np. 14 marca 1968 r. sztab operacyjny KW MO w Opolu zobowiązał poszczególnych komendantów powiatowych MO oraz

23 *Ibidem*. Do wydziałów technicznych SB należał w szczególności Wydział „T”, zajmujący się stosowaniem tzw. techniki operacyjnej. Specjalizował się on przede wszystkim w zakładaniu i eksploatacji instalacji podsłuchowych. Do wydziałów technicznych zaliczono także wydziały „B” oraz „W”. Wydział „B” zajmował się obserwacją zewnętrzną (wizualną) osób będących obiektem zainteresowania SB. Zadania Wydziału „W”, mającego swoich przedstawicieli w urzędach pocztowych, obejmowały tajną kontrolę (perlustrację) korespondencji. Por.: P. Piotrowski, *Służba Bezpieczeństwa w latach 1956–1975*, [w:] *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza, t. 2: 1956–1975*, red. P. Piotrowski, Warszawa 2006, s. 14.

24 AIPN, sygn. 0753/3, Sprawozdanie z przebiegu działań Komendy Wojewódzkiej MO Opole w okresie akcji „Kraj”, 10 IV 1968 r., k. 168.

25 *Ibidem*.

Wojewódzki Inspektorat Ochrony Przemysłu (działający w strukturach KW MO) do „niezwłocznego zorganizowania wzmożonej ochrony obiektów gospodarki narodowej w porozumieniu z właściwymi dyrektorami i kierownikami zakładów pracy”. Następnego dnia zobowiązano komendantów powiatowych MO także do „niezwłocznego nawiązania kontaktu z dyrektorami większych zakładów pracy” i zadbania o to, „by nie dopuszczono na teren tych zakładów ewentualnych delegacji studentów i innych osób niezatrudnionych w danym zakładzie”. Jednostki MO miały być informowane „o wszelkich próbach [...] dotarcia do robotników w zakładach [ze strony] elementów wicherzycielskich”²⁶.

Zgodnie z tymi dyspozycjami w okresie „wydarzeń marcowych” Wojewódzki Inspektorat Ochrony Przemysłu „systematycznie kontrolował stan zabezpieczenia zakładów produkcyjnych” oraz realizację „zadań przez straż przemysłową i służbę dozoru w czterdziestu obiektach”. Do zadań związanych z czuwaniem nad sytuacją w poszczególnych obiektach zaangażowano również zakładowe jednostki Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej²⁷.

Marzec '68 w opolskim środowisku akademickim. Działania studentów

Mimo tak wielkiej mobilizacji sił i środków miejscowy aparat władzy nie zdołał jednak utrzymać kontroli nad sytuacją w województwie. Dotyczyło to w szczególności opolskiego środowiska akademickiego.

W pierwszych dniach „wydarzeń marcowych” panowała w tym środowisku zupełna dezorientacja w sprawie tego, co naprawdę dzieje się w Warszawie oraz innych ogarniętych opozycyjnym wrzeniem miastach akademickich. Prasa i inne środki przekazu upowszechniały zafałszowany obraz wydarzeń, przedstawiając protestujących studentów jako nieodpowiedzialnych wicherzycieli, zakłócających porządek publiczny z inspiracji żądnych władzy politycznych intrygantów. Pierwsze wiarygodne informacje na temat tego, co dzieje się w Warszawie, Krakowie i innych ośrodkach akademickich, dotarły do Opola dopiero w czwartek 14 marca 1968 r. Przywiózł je ze sobą Jan Czech, słuchacz III roku kierunku mechanicznego WSP, kierujący w tym czasie (od grudnia 1967 r.) studenckim Teatrem Leniwego Widza. Trzy dni wcześniej wyjechał on wraz ze swoim zespołem do Lublina na zaplanowany parę miesięcy wcześniej (na przełomie 1967 i 1968 r.) festiwal teatrów studenckich. Na miejscu okazało się jednak, że festiwal został odwołany w związku z zaistniałą sytuacją polityczną. Zamiast tego Czech stał się świadkiem akcji protestacyjnych, odbywających się z udziałem lubelskich studentów i młodzieży szkolnej. Jako jedyny przedstawiciel opolskiego środowiska akademickiego wziął on udział w wiecu, podczas którego doszło do uchwalenia rezolucji przez lubelskich studentów²⁸.

26 *Ibidem*, k. 168–169.

27 *Ibidem*, k. 169.

28 AIPN Wr, sygn. 012/2811, t. 2, Notatka służbowa, 14 III 1968 r., k. 38.

Jako kierownik teatru studenckiego Jan Czech pozostawał w kontakcie z funkcjonariuszami Wydziału III SB Komendy Wojewódzkiej MO w Opolu, sprawujący nadzór nad działalnością teatru – kpt. Edwardem Gołębiowskim (kierownikiem Grupy IV Wydziału III SB KW MO) oraz pPor.: Andrzejem Mikołajewem (inspektorem Wydziału III SB KW MO). Gdy zaczęły się „wydarzenia marcowe”, funkcjonariusze SB zacieśnili kontrolę nad Teatrem Leniwego Widza, próbując w bezpośredni sposób wpływać na postawę Jana Czecha i innych studentów opolskiej WSP. Jeden z „opiekunów”, pPor.: Mikołajew, udał się nawet wraz z teatrem do Lublina, aby na miejscu czuwać nad zachowaniem członków zespołu²⁹.

Podjęte przez SB działania profilaktyczne okazały się jednak nieskuteczne, ponieważ bezpośrednio po powrocie z Lublina Jan Czech, ignorując ostrzeżenia ze strony funkcjonariuszy SB, zainicjował akcję protestacyjną w opolskim środowisku akademickim. Wieczorem 14 marca 1968 r. wykonał on własnoręcznie kilka plakatów różnego kształtu i różnej wielkości, które wywiesił w holu domu studenckiego WSP „Mrowisko”. Na plakatych tych widniały hasła protestacyjne przeciwko propagandowym kłamstwom na temat wydarzeń w Warszawie i innych ośrodkach akademickich: „Prasa kłamie, radio kłamie”, „Studenci za socjalizmem”³⁰. W rozwieszaniu plakatów pomagał mu Adam Kasprzyk – słuchacz II roku kierunku elektrycznego WSP, członek komisji propagandy i informacji Rady Uczelnianej Zrzeszenia Studentów Polskich³¹. Około godz. 21.00 hol domu studenckiego „Mrowisko” był już pełny studentów, którzy głośno komentowali treść plakatów i dyskutowali na temat zaistniałej w kraju sytuacji politycznej. Ktoś rozrzucił w holu około dwudziestu ulotek warszawskich studentów z podpisem „Krajowa Rada Wolnych Studentów”³². W materiałach KW PZPR w Opolu odnotowano, że na terenie akademika byli już w tym czasie obecni „emisariusze z Warszawy i Wrocławia”³³.

Przybyły na miejsce rektor WSP, prof. Maurycy Horn, wraz z towarzyszącymi mu dwoma innymi profesorami starał się zapanować nad nastrojami zgromadzonych studentów, nakłaniając ich do zaniechania opozycyjnych wystąpień, rozejścia się i zdjęcia rozwieszonych w holu plakatów³⁴. Do częściowego rozładowania emocji przyczyniła się dopiero złożona przez niego obietnica, że nurtujące studentów wątpliwości co do wydarzeń, rozgrywających się na innych uczelniach w kraju, będą mogły być

29 *Ibidem*, Notatka urzędowa, 18 III 1968 r., k. 34; *ibidem*, Notatka służbowa, 14 III 1968 r., k. 38–39; *Tak dalej nie dało się żyć. Z Janem Czechem, inicjatorem protestu studentów opolskiej WSP w marcu 1968 r., rozmawia Barbara Stankiewicz*, „Indeks. Pismo Uniwersytetu Opolskiego”, nr 3–4 (2008), s. 27.

30 AIPN Wr, sygn. 011/461, Protokół przesłuchania świadka [Jana Czecha], 23 III 1968 r., k. 60–61.

31 AIPN Wr, sygn. 012/2811, t. 2, Zestawienie informacji dotyczącej aresztowanego Jana Czecha, 1 IV 1968 r., k. 150. Por.: S.S. Nicieja, *Marzec 68...*, s. 8; *idem*, *Wyższa Szkoła Pedagogiczna...*, s. 108–109. W dokumentach z 1968 r. nazwisko podawane jest w formie „Kaprzyk”.

32 AIPN Wr, sygn. 012/2811, t. 2, Komunikat nr 1/68, 23 III 1968 r., k. 5; *ibidem*, Plan czynności śledczych w sprawie nr II DS 21/68 przeciwko Janowi Czechowi, k. 141–142.

33 Archiwum Państwowe w Opolu (dalej: APO), akta Komitetu Wojewódzkiego PZPR (dalej: KW PZPR) w Opolu, sygn. 942, Informacja o wydarzeniach w WSP w Opolu w dniach 15 i 16 III 1968 r., b.d., s. 31–35.

34 AIPN Wr, sygn. 011/461, Protokół przesłuchania świadka [Jana Czecha], 23 III 1968 r., k. 61.

wyjaśnione następnego dnia, podczas otwartego zebrania uczelnianej organizacji partyjnej PZPR. Rektor zapewniał, że w trakcie zebrania studenci będą mogli „użytkować wyczerpujące informacje” na interesujący ich temat³⁵.

Chcąc wywiązać się z udzielonej studentom obietnicy, rektor Horn oraz I sekretarz Komitetu Uczelnianego PZPR przy opolskiej WSP Adam Suchoński zwrócili się do wojewódzkich władz partyjnych o zgodę na przeprowadzenie takiego zebrania. Wojewódzkie kierownictwo PZPR nie chciało jednak słyszeć o podobnym przedsięwzięciu³⁶. Konsekwencją tego było dalsze narastanie emocji wśród rozczarowanych takim obrotem sprawy studentów WSP. Zawiedzeni w swoich oczekiwaniach, dotyczących obiecanego dzień wcześniej udziału w otwartym zebraniu partyjnym, studenci postanowili spotkać się na własnym wiecu, zwołanym 15 marca na godzinę 18.00. Władze WSP bez powodzenia starały się odwieść studentów od realizacji tego zamysłu, grożąc sankcjami dyscyplinarnymi z powodu udziału w nielegalnym zgromadzeniu³⁷.

Do znacznego podgrzania atmosfery w opolskim środowisku studenckim przyczyniły się również publikacje prasowe z 15 marca 1968 r. „Trybuna Opolska”, organ KW PZPR, zamieściła tego dnia na pierwszych dwóch stronach obszerny materiał pod tytułem: *Pełne poparcie dla polityki partii. Studenci, uczniowie, załogi opolskich zakładów pracy na masówkach protestacyjnych*. W materiale tym informowano w szczególności o stanowisku zajęтым przez aktywistów ZMS i ZMW „z uczelni opolskich WSP, WSI i SN”, którzy „surowo potępili wybryki elementów wichrzycielskich w Warszawie”. „Trybuna Opolska” opublikowała także fragmenty przyjętej 13 marca przez aktywistów ZMS i ZMW rezolucji, protestującej „przeciwko wykorzystaniu studentów dla brudnych, egoistycznych interesów przez wrogie i nieodpowiedzialne elementy popierane przez «Wolną Europę» i inne nieprzychylnie Polsce Ludowej ośrodki”³⁸.

Nagłośniona przez „Trybunę Opolską” rezolucja uczelnianego aktywizmu ZMS i ZMW została bardzo źle odebrana przez opolskie środowisko akademickie. Studenci (i nie tylko) byli oburzeni propagandowymi manipulacjami prasy, przedstawiającej anonimową rezolucję „aktywizmu” ZMS i ZMW jako głos całego opolskiego środowiska studenckiego. O reakcji tej tak pisano w dokumencie opracowanym w kwietniu 1968 r. przez Wydział Organizacyjny KW PZPR w Opolu: „Rezolucja ta spotkała się z ostrą krytyką i nagonką przez studentów WSP na aktywizm ZMS i ZMW:

35 AIPN Wr, sygn. 065/146, Informacja Komitetu Uczelnianego PZPR o przebiegu wydarzeń na terenie WSP w Opolu w dniach od 14 do 18 III 1968 r., b.p. Por.: J. Eisler, *Polski rok 1968*, Warszawa 2006, s. 344–345.

36 AIPN Wr, sygn. 065/146, Pismo Maurycego Horna do Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR w Opolu, 8 VII 1968 r., b.p.

37 *Ibidem*.

38 *Pełne poparcie dla polityki partii. Studenci, uczniowie, załogi opolskich zakładów pracy na masówkach protestacyjnych*, „Trybuna Opolska”, z 15 III 1968 r.; APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 345, Rezolucja, 13 III 1968 r., s. 79; APO, ZW ZMS w Opolu, sygn. 549, Rezolucja, 13 III 1968 r., b.p.

że to samozwańcy, precz z aktywem, aktyw wynocha z uczelni itp.”³⁹. Odzwierciedleniem ogarniającego studentów oburzenia był gwałtowny wzrost liczby plakatów i afiszy w holu „Mrowiska” oraz na terenie uczelni⁴⁰. Na wywieszanych przez studentów plakatach pojawiło się m.in. hasło „Trybuna Opolska to brukowiec”⁴¹.

Wiele negatywnych emocji wśród studentów wywołała także podjęta tego samego dnia próba interwencji ze strony funkcjonariuszy Wydziału III SB KW MO w Opolu, sprawujących nadzór nad opolską WSP i Teatrem Leniwego Widza. Wspomniany już pPor.: Mikołajew oraz Por.: Jerzy Zarębski próbowali wówczas odwiedzić Jana Czecha samochodem do siedziby KW MO, zabierając go z ulicy w pobliżu WSP. Spotkało się to jednak ze skutecznym przeciwdziałaniem innych studentów⁴².

Wśród takich okoliczności, w bardzo gorącej atmosferze, w holu „Mrowiska” rozpoczęła się wiec studencki. Oprócz słuchaczy WSP uczestniczyła w nim także spora grupa słuchaczy pozostałych dwóch uczelni opolskich: WSI oraz SN⁴³. Rektor Horn oraz I sekretarz KU PZPR Suchoński ponownie próbowali nakłonić studentów do spokojnego rozejścia się⁴⁴. Apelowali o to także działacze środowiskowych organizacji młodzieżowych. Bez powodzenia. Z inicjatywy Jana Czecha wiecujący studenci przeszli następnie do sąsiedniego gmachu uczelni, gdzie opracowano i przyjęto jednogłośnie tekst rezolucji⁴⁵. Deklarowano w nim poparcie dla idei sojuszu robotniczo-chłopskiego, czyniąc w ten sposób zadość ówczesnym kanonom ideologicznym. Dominowały jednak żądania i postulaty, odzwierciedlające negatywny stosunek do dotychczasowych poczynań aparatu władzy. Domagano się sprostowania „fałszywych wiadomości podanych przez prasę”, żądano wolności i demokracji zgodnie z zapisami zawartymi w Konstytucji PRL, oczekiwano „wyjaśnienia, co było przyczyną zajść warszawskich, a także, kto jest odpowiedzialny za użycie pałek i gazów łzawiących wobec studentów przez Milicję Obywatelską”⁴⁶. Tekst rezolucji przekazano sekretarzowi Suchońskiemu z prośbą o zajęcie stanowiska przez uczestników zebrania partyjnego⁴⁷.

39 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 1759, Wnioski wynikające z marcowych wydarzeń na WSP, b.d., s. 200.

40 S.S. Nicieja, *Marzec 68...*, s. 9.

41 AIPN Wr, sygn. 011/461, Protokół przesłuchania świadka [Stanisława Żebrowskiego], 21 III 1968 r., k. 45.

42 AIPN Wr, sygn. 012/2811, t. 2, Notatka urzędowa, 18 III 1968 r., k. 35. Por.: Z. Bereszyński, *Marzec '68 w opolskim środowisku...*, s. 147–149.

43 Według informacji uzyskanych przez Zarząd Wojewódzki ZMS w Opolu „w zajęciach na WSP” uczestniczyła również „spora grupa studentów WSI”, m.in. 25 członków ZMS; APO, ZW ZMS w Opolu, sygn. 621, Analiza studenckiej organizacji ZMS w WSP i WSI w Opolu, [kwiecień 1968 r.], b.p.

44 AIPN Wr, sygn. 065/146, Informacja Komitetu Uczelnianego PZPR o przebiegu wydarzeń na terenie WSP w Opolu w dniach od 14 do 18 III 1968 r., b.p.

45 AIPN Wr, sygn. 011/461, Protokół przesłuchania świadka [Stanisława Żebrowskiego], 21 III 1968 r., k. 44–45; AIPN Wr, sygn. 065/146, Pismo Maurycego Horna do Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR w Opolu, 8 VII 1968 r., b.p.

46 AIPN Wr, sygn. 012/2801, t. 2, Protokół przesłuchania podejrzanego [Jana Kazimierza Lasonia], 16 III 1968 r., k. 10–11.

47 AIPN Wr, sygn. 065/146, Informacja Komitetu Uczelnianego PZPR o przebiegu wydarzeń na terenie WSP w Opolu w dniach od 14 do 18 III 1968 r., b.p.

Oczekiwane z wielkim napięciem zebranie Podstawowej Organizacji Partyjnej PZPR przy WSP rozpoczęło się ze znacznym opóźnieniem, około godz. 20.00, i trwało do godz. 1.00. Uczestniczyli w nim, na prawach gości, przedstawiciele uczelnianych organizacji młodzieżowych oraz bezpartyjni pracownicy WSP. Przybyli także czterej przedstawiciele wojewódzkich i miejskich władz partyjnych PZPR. W gronie tym nie było jednak I sekretarza KW PZPR Mariana Miśkiewicza. Kierownik Wydziału Agitacji i Propagandy KW PZPR w Opolu, Tadeusz Minczakiewicz, przedstawił informację „o ekscesach warszawskich i intencjach ich inspiratorów” – jak zapisano w notatce sporządzonej przez uczestniczących w zebraniu przedstawicieli wojewódzkich władz PZPR⁴⁸.

W trakcie zapoczątkowanej w ten sposób dyskusji raczej młodzieży studenckiej reprezentowali Krzysztof Borkowski, redaktor studenckiego pisma „Fama” i członek Komitetu Uczelnianego PZPR, Kazimierz Kobiałko, przewodniczący Rady Uczelnianej ZSP, oraz Aleksander Łach, członek KU PZPR. Borkowski i Kobiałko skrytykowali nierzetelność informacji prasowych, wskazując w szczególności na działania „Trybuny Opolskiej”, które ich zdaniem sprowokowały protest miejscowych studentów. Brak szybkiej i rzetelnej informacji ze strony władz krytykowali również dr Marian Treszel, uczelniany opiekun organizacji młodzieżowych, oraz płk Izidor Helin, pełniący jeszcze w tym czasie funkcję kierownika Studium Wojskowego przy WSP. Do najodważniejszych głosów w dyskusji należało wystąpienie dr Haliny Smolińskiej, która „postulowała, by w dalszych manifestacjach zaniechać hasła «Studenci do nauki». [...] Mówiąc o prasie stwierdziła, że jej nie czyta, bo to strata czasu, czyniąc jednocześnie zarzut, że w aparacie propagandowym nie ma ludzi z odrobiną znajomości psychologii”. Z hasłem „Studenci do nauki” polemizował także Aleksander Łach⁴⁹.

W wyniku burzliwej dyskusji uchwalono rezolucję w sprawie aktualnej sytuacji politycznej. W swej początkowej części dokument ten współbrzmiał po części z propagandową wizją wypadków warszawskich, przedstawiającą wystąpienia studenckie jako efekt zakulisowych machinacji politycznych. W dalszej części rezolucji starano się jednak w pozytywny sposób odpowiedzieć na oczekiwania młodzieży akademickiej, powielając w znacznym stopniu – choć w formie wyraźnie złagodzonej – jej postulaty. Żądano „obiektywnej i szybkiej informacji o wszelkich przejawach życia politycznego, społecznego i ekonomicznego kraju”. Domagano się „od prasy i radia w Opolu rzetelnej informacji, opartej na faktach”, o życiu WSP i całego środowiska akademickiego. Domagano się także „dokładnego wyjaśnienia okoliczności, w jakich doszło do użycia siły wobec studentów”. POP PZPR pozytywnie oceniła „postawę studentów Opola, którzy swoim zachowaniem i zdyscyplinowaniem wykazali, że są godnymi miana studentów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”⁵⁰.

48 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 2737, Notatka o przebiegu zebrania POP [PZPR] przy WSP z udziałem bezpartyjnych pracowników nauki i zarządów uczelnianych ZMS, ZMW i ZSP, odbytego w dniu 15 III 1968 r., s. 1. Obradom przysłuchiwał się także Harry Duda, wpuszczony na zebranie przez I sekretarza KU PZPR, Adama Suchońskiego. Relacja ustna Harry'ego Dudy z 27 III 2018 r.

49 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 2737, Notatka o przebiegu zebrania POP przy WSP z udziałem bezpartyjnych pracowników nauki i zarządów uczelnianych ZMS, ZMW i ZSP, odbytego w dniu 15 III 1968 r., s. 1–3. Por.: Z. Bereszyński, *Marzec '68 w opolskim środowisku...*, s. 150; M. Patelski, *Studenci i władza...*, s. 39.

50 AIPN Wr, sygn. 065/146, Rezolucja, b.d., b.p.

Uzgodniono, że po zakończonym zebraniu POP powinno dojść do obiecanego wcześniej spotkania władz uczelni ze zgromadzonymi w murach WSP studentami⁵¹. W sprawie tej skontaktowano się z I sekretarzem KW PZPR Marianem Miśkiewiczem, uzyskując tym razem jego zgodę na przeprowadzenie zebrania⁵².

W tym czasie około 1000–1200 studentów zgromadzonych na korytarzach uczelni oczekiwało w napięciu na wyniki zebrania. Z czasem zaczęło narastać wśród nich zniecierpliwienie. Fakt przedłużania się zamkniętego zebrania partyjnego odczytywano jako niepokojący sygnał, że nie dojdzie do oczekiwanego spotkania władz uczelni z młodzieżą⁵³. Napięcie wśród studentów wzrosło jeszcze bardziej, gdy usłyszano, że zebranie partyjne nie zaakceptowało tekstu studenckiej rezolucji⁵⁴. W tej sytuacji pojawiły się głosy nawołujące do wyjścia poza uczelnię. Proponowano przemarsz pod pomnik Adama Mickiewicza przy ul. Katowickiej. Zdecydowana większość studentów⁵⁵, a w szczególności Jan Czech, Karol Machaczka i Ryszard Orłowski, energicznie przeciwstawiła się jednak tym pomysłom, których realizacja mogła doprowadzić do starć z gotowymi do interwencji siłami MO oraz tzw. aktywu robotniczego z niektórych zakładów pracy⁵⁶.

Aby zapobiec przeniesieniu się akcji protestacyjnej poza mury uczelni, a tym samym zażegnać realną groźbę fizycznej pacyfikacji protestu przez MO i „aktywu robotniczy”, zaczęto zabiegać o otwarcie auli WSP. Zabiegi te okazały się skuteczne i po kilku godzinach studenci zostali wpuszczeni do auli. Rozpoczął się tam kolejny wiec studencki. Około godz. 2.00, po zakończeniu zebrania partyjnego, zgromadzona w auli młodzież powitała z entuzjazmem rektora Horna i towarzyszące mu osoby. Pozytywnie odebrano także tekst rezolucji POP PZPR, po odczytaniu której rozległy się oklaski⁵⁷. Nie zgodzono się jednak z propozycją, aby rezolucję tę studenci przyjęli jako własną. Nie chciano również zaakceptować postulowanych przez POP PZPR zmian w tekście rezolucji studenckiej (najpewniej chodziło o złagodzenie jej formy, analogicznie jak w treści rezolucji przyjętej na zebraniu partyjnym)⁵⁸.

51 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 2737, Notatka o przebiegu zebrania POP [PZPR] przy WSP z udziałem bezpartyjnych pracowników nauki i zarządów uczelnianych ZMS, ZMW i ZSP, odbytego w dniu 15 III 1968 r., s. 5.

52 AIPN Wr, sygn. 065/146, Pismo Maurycego Horna do Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR w Opolu, 8 VII 1968 r., b.p.

53 *Ibidem*.

54 AIPN Wr, sygn. 011/461, Protokół przesłuchania świadka [Stanisława Żebrowskiego], 21 III 1968 r., k. 45; *ibidem*, Protokół przesłuchania świadka [Jana Kazimierza Czecha], 23 III 1968 r., k. 62; AIPN Wr, sygn. 012/2801, t. 2, Protokół przesłuchania podejrzanego [Jana Kazimierza Czecha], 16 III 1968 r., k. 10.

55 AIPN Wr, sygn. 011/461, Protokół przesłuchania świadka [Stanisława Żebrowskiego], 21 III 1968 r., k. 46.

56 Por.: S.S. Nicieja, *Marzec 68...*, s. 9.

57 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 2737, Notatka o przebiegu zebrania POP [PZPR] przy WSP z udziałem bezpartyjnych pracowników nauki i zarządów uczelnianych ZMS, ZMW i ZSP, odbytego w dniu 15 III 1968 r., s. 5; APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 942, Informacja o wydarzeniach w WSP w Opolu w dniach 15 i 16 III 1968 r., b.d., s. 31–35. Por.: J. Eisler, *op. cit.*, s. 368–369.

58 AIPN Wr, sygn. 065/146, Pismo Maurycego Horna do Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR w Opolu, 8 VII 1968 r., b.p.

W dyskusji, jaka się następnie wywiązała, zabrało głos kilku studentów (sześciu lub siedmiu według informacji KU PZPR), którzy w ostrych słowach potępili brutalne działania MO i „aktywu robotniczego”. Najostrzej zabrzmiała wypowiedź Jana Lasonia, byłego studenta WSP. W informacji sporządzonej przez KU PZPR pisano, że wystąpił on „przeciwko sojuszowi PRL ze Związkiem Radzieckim i polityce Partii”⁵⁹. Rektor Horn apelował do studentów, aby ich akcja protestacyjna ograniczyła się do murów uczelni. Przestrzegał przed ewentualnymi manifestacjami na mieście, które mogłyby przerodzić się w starcia z milicją. Zapewniał studentów, że będą bezpieczni, jeżeli pozostaną w murach uczelni, i deklarował, że poda się do dymisji w wypadku, gdyby milicja wtargnęła na teren WSP. Wiecujący studenci odebrali to jako wyraz poparcia dla nich ze strony rektora⁶⁰.

Dyskusja trwała nadal jeszcze po opuszczeniu auli przez rektora i innych przedstawicieli władz uczelni. Część studentów pozostała na miejscu i pod przewodnictwem Jana Czecha stopniowo wypracowała nowy tekst rezolucji, sygnowanej w imieniu słuchaczy trzech opolskich uczelni – WSP, WSI oraz Studium Nauczycielskiego. Rezolucja ta była adresowana do Sejmu PRL i Komitetu Centralnego PZPR, z podaniem do wiadomości rektorów WSP i WSI, dyrekcji SN, KW PZPR w Opolu, KU PZPR WSP, redakcji „Trybuny Opolskiej”, opolskiej redakcji Polskiego Radia oraz Rady Naczelnej Zrzeszenia Studentów Polskich⁶¹.

Nie obyło się przy tym bez polemiki z niektórymi działaczami ZMS. Jednym z polemistów był Ryszard Misiak, wiceprzewodniczący Zarządu Uczelnianego ZMS i sekretarz Oddziałowej Organizacji Partyjnej PZPR na Wydziale Matematyczno-Fizycznym WSP⁶². Tego typu głosy – jak stwierdzono w materiale opracowanym na użytek Zarządu Wojewódzkiego ZMS w Opolu – „utoneły [jednak] w powodzi ogólnych nastrojów panujących w tym czasie w środowisku studenckim”⁶³.

59 AIPN Wr, sygn. 012/2801, t. 2, Protokół przesłuchania świadka, 28 III 1968 r., k. 38; *ibidem*, Protokół przesłuchania świadka, 28 III 1968 r., k. 39; *ibidem*, Protokół przesłuchania świadka, 28 III 1968 r., k. 40; AIPN Wr, sygn. 065/146, Informacja Komitetu Uczelnianego PZPR o przebiegu wydarzeń na terenie WSP w Opolu w dniach od 14 do 18 III 1968 r., b.p. Według informacji przedłożonej przez KU PZPR wypowiedź Lasonia „spotkała się z dezaprobatą wszystkich zebranych”. Jan Lason został skreślony z listy studentów WSP na dwa miesiące przed opisywanymi tu wydarzeniami. W marcu 1968 r. był on zatrudniony jako instruktor ds. krwiodawstwa w Wojewódzkim Zarządzie Polskiego Czerwonego Krzyża w Opolu, ale utrzymywał nadal kontakty z miejscowym środowiskiem studenckim; AIPN, sygn. 0753/3, Meldunek sytuacyjny nr 49 [dla komendanta wojewódzkiego MO w Opolu] dot. akcji krypt. „Kraj”, 25 III 1968 r., k. 90; *ibidem*, Meldunek sytuacyjny nr 66 [I zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. bezpieczeństwa w Opolu dla dyrektora Departamentu III MSW], 30 III 1968 r., k. 123; AIPN Wr, sygn. 011/461, Telefogram [naczelnika Wydziału Śledczego KW MO w Opolu do Wydziału Inspekcji Biura Śledczego MSW], 16 III 1968 r., k. 15.

60 AIPN Wr, sygn. 065/146, Informacja Komitetu Uczelnianego PZPR o przebiegu wydarzeń na terenie WSP w Opolu w dniach od 14 do 18 III 1968 r., b.p.

61 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 942, [Rezolucja], 15 III 1968 r., s. 34; *Marzec 1968. Trzydzieści lat...*, s. 130–131. Fotokopie ulotek z tekstem rezolucji: AIPN Wr, sygn. 012/2811, t. 2, k. 72, 92, 93, 121–130.

62 W przyszłości funkcjonariusz SB (od połowy 1971 r.), zajmujący się w szczególności sprawowaniem nadzoru nad opolskimi uczelniami wyższymi jako kierownik Sekcji III Wydziału III KW MO (od czerwca 1975 r.), a następnie zastępca naczelnika tegoż wydziału (od listopada 1978 r.) oraz analogicznego wydziału Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych (w latach 1983–1984).

63 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 942, Informacja o wydarzeniach w WSP w Opolu w dniach 15 i 16 III 1968 r., b.d., s. 31–35; APO, ZW ZMS w Opolu, sygn. 621, Analiza studenckiej organizacji ZMS w WSP i WSI w Opolu, [kwiecień 1968 r.], b.p.; AIPN Wr, sygn. 0126/1908, Życiorys [Ryszarda Misiaka], [23 VI 1971 r.],

Nocne spotkanie w auli WSP przyczyniło się do częściowego rozładowania emocji w opolskim środowisku akademickim. Na uczelni zapanował chwilowo spokój i w sobotę 16 marca 1968 r., mimo że wiele osób było niewyspanych po trwającej do rana dyskusji, odbywały się „normalne zajęcia, a frekwencja młodzieży na wykładach i ćwiczeniach była większa niż zwyczajnie”⁶⁴. Niestety tego samego dnia funkcjonariusze SB zatrzymali jednego z uczestników opisanych powyżej wydarzeń, Jana Lasonia⁶⁵.

Sytuacja w opolskim środowisku akademickim zaogniła się ponownie w niedzielę 17 marca 1968 r. pod wpływem informacji o dramatycznych wydarzeniach w Krakowie, gdzie 13 marca formacje MO wtargnęły na teren Uniwersytetu Jagiellońskiego, łamiąc w brutalny sposób autonomię tej uczelni. Informacje o wypadkach krakowskich przywiózł do Opola nieznany bliżej student z Krakowa, który w sobotę 16 marca spotkał się z Janem Czechem z zamiarem nakłonienia go do podjęcia nowej, bardziej radykalnej akcji protestacyjnej⁶⁶.

Na terenie WSP – w gmachu uczelni i w domu studenckim – pojawiły się afisze i ulotki informujące o wypadkach krakowskich oraz nawołujące do udziału w 48-godzinym strajku studenckim na znak protestu przeciwko brutalnym działaniom MO. Materiały te sporządzali studenci WSP, opierając się na informacjach zawartych w „bibule” dostarczonej z Krakowa. Zostało to szybko dostrzeżone przez aparat bezpieczeństwa i zastępca naczelnika Wydziału III SB KW MO w Opolu, kpt. Edward Kasperski, powiadomił o całej sprawie rektora WSP, prof. Maurycego Horna. Z rektorem WSP rozmawiał tegoż dnia również I sekretarz Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Opolu Marian Miśkiewicz. Ten ostatni, powołując się na swoje rozmowy z Krakowem, oświadczył prof. Hornowi, że wiadomości zawarte w ulotce wydanej przez studentów UJ „nie odpowiadają prawdzie”, oraz upoważnił rektora WSP „do przekazania tej informacji studentom w celu zażegnania dalszej nielegalnej akcji”. Rektor Horn udał się w związku z tym do holu domu studenckiego „Mrowisko”, gdzie wieczorem 17 marca 1968 r. zebrała się znaczna grupa studentów WSP oraz WSI. Powołując się na swoją rozmowę z I sekretarzem KW PZPR, apelował on o powstrzymanie się od dalszej akcji protestacyjnej, zwłaszcza zaś o niepodejmowanie strajku, a przynajmniej wstrzymanie się z akcją strajkową do czasu pełnego wyjaśnienia sprawy⁶⁷. Apele rektora okazały się jednak

k. 3; *ibidem*, Przebieg służby (pracy) [Ryszarda Misiaka], k. 13. Por.: Z. Bereszyński, *Służba Bezpieczeństwa jako instrument nadzoru...*, s. 36, 46; M. Patelski, *Studenci i władza...*, s. 40. Misiak polemizował z niektórymi punktami rezolucji studenckiej, a w szczególności protestował kategorycznie przeciwko punktowi ósmemu, mówiącemu, że postawa studentów jest „inna od postawy aktywu ZMS i ZMW uczelni opolskich”. Sformułowanie to zostało ostatecznie usunięte z tekstu rezolucji. W 1969 r. za swoją działalność w ruchu młodzieżowym Misiak został wyróżniony brązową odznaką im. Janka Krasickiego.

64 AIPN Wr, sygn. 065/146, Pismo Maurycego Horna do Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR w Opolu, 8 VII 1968 r., b.p.

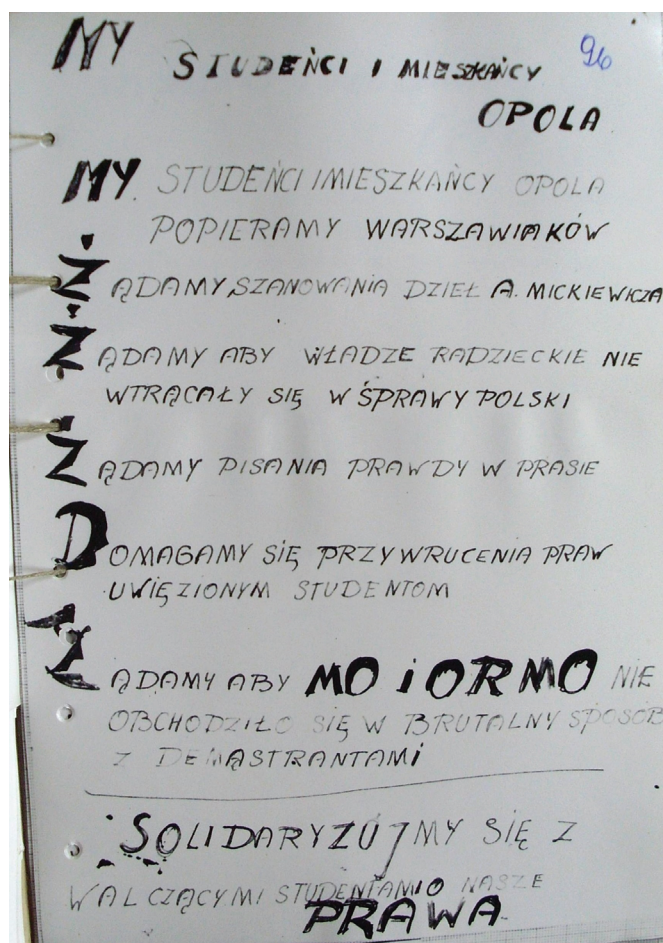
65 AIPN Wr, sygn. 012/2801, t. 2, Szyfrogram nr 114, 16 III 1968 r., k. 28.

66 AIPN Wr, sygn. 012/2811, t. 3, Doniesienie [TWC ps. „Ryszard”] nr 67, 9 IV 1968 r., k. 10.

67 AIPN Wr, sygn. 065/146, Pismo Maurycego Horna do Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR w Opolu, 8 VII 1968 r., b.p.

nieskuteczne. Po jego odejściu studenci zdecydowali się na rozpoczęcie akcji strajkowej w poniedziałek 18 marca 1968 r. o godzinie 8.00⁶⁸.

Część studentów ruszyła na miasto, roznosząc i rozklejając ulotki informujące o powodach i motywach podjętej akcji protestacyjnej oraz apelujące o niesienie pomocy protestującej młodzieży. Były to proste w formie ulotki, drukowane na powielaczu bądź pisane na maszynie czy nawet odręcznie. O skali ówczesnej akcji ulotkowej wymownie świadczy fakt, że w dniach 17–18 marca 1968 r. SB odnotowała pojawienie się ulotek w osiemdziesięciu punktach na terenie Opola⁶⁹.

Il. 1. Fotokopia ulotki sporządzonej w imieniu studentów i mieszkańców Opola, marzec 1968 r. Oddziałowe Archiwum IPN we Wrocławiu

68 AIPN Wr, sygn. 011/461, Protokół przesłuchania świadka [Jana Kazimierza Czecha], 23 III 1968 r., k. 64; *ibidem*, Protokół przesłuchania podejrzanego [Jana Kazimierza Czecha], 10 IV 1968 r., k. 84.

69 *Ibidem*, Wykaz miejsc ujawnionych ulotek na terenie miasta Opola, 18 III 1968 r., k. 23–25.

Niestety w tym czasie miasto było intensywnie patrolowane przez siły MO i ORMÓ, sprowadzone również z innych miejscowości województwa opolskiego. Konsekwencją tego było ujęcie na gorącym uczynku niektórych uczestników akcji ulotkowej: Ryszarda Rabczyńskiego, Magdaleny Pawlaszczyk, Teodora Olbricha, Marka Nowego i Mieczysława Płopy. Wszystkich zatrzymanych studentów osadzono w aresztach Komendy Miasta i Powiatu MO w Opolu⁷⁰.

Tymczasem w nocy z 17 na 18 marca 1968 r. trzech studentów WSP wyjechało do Krakowa, aby na miejscu zweryfikować informacje na temat dramatycznych wydarzeń w tym mieście. Inicjatorem wyjazdu był Jan Serbinowski, student III roku fizyki, do którego przyłączyli się Henryk Kowalczyk (IV rok fizyki) i Jan Szczepaniak (III rok chemii). Zabrali oni ze sobą tekst rezolucji opolskich studentów, z którym po przyjeździe do Krakowa zapoznano słuchaczy Uniwersytetu Jagiellońskiego. W drodze powrotnej do Opola, 18 marca 1968 r., cała trójka została zatrzymana przez MO na dworcu kolejowym w Katowicach. Przy Serbinowskim znaleziono dziewięć egzemplarzy ulotek, zabranych z Krakowa w celu zaprezentowania studentom opolskim. Dwa dni później Szczepaniak i Kowalczyk zostali zwolnieni z aresztu. Wobec Serbinowskiego natomiast Prokuratura Wojewódzka w Opolu, na wniosek Wydziału Śledczego KW MO, zastosowała areszt tymczasowy z terminem do 20 kwietnia 1968 r.⁷¹

Zgodnie z podjętą poprzedniego dnia decyzją, 18 marca 1968 r., w godzinach porannych, korytarze WSP zaczęły zapełniać się studentami, przybywającymi na proklamowany poprzedniego dnia strajk okupacyjny. Wojewódzkie władze partyjne PZPR szacowały liczbę strajkujących na około 600 osób, czyli trzecią część łącznej liczby studentów WSP. Dane te są jednak przypuszczalnie znacznie zaniżone⁷².

Inaczej rozwinęła się sytuacja na opolskiej WSI. Władze tej uczelni, szybko reagując na zachodzące wydarzenia, znacznie zacieśniły kontrolę nad studentami. Między innymi zarządzano kolokwia, „co zmusiło studentów do intensywnej nauki”, odwracając ich uwagę od innych spraw⁷³.

W związku z przystąpieniem młodzieży do akcji strajkowej rektor WSP zwołał na ten sam dzień posiedzenie Senatu. Wywieszono obwieszczenie uznające strajk za nielegalny i grożące uczestnikom akcji strajkowej surowymi karami, do wydalenia z uczelni włącznie. Wywieszona została także lista pięciu osób, które zostały

70 *Ibidem*, Telefonogram nr 747/68 z Komendy Miasta i Powiatu MO w Opolu do Komendy Wojewódzkiej MO w Opolu, 17 III 1968 r., k. 17. Por.: K. Tarka, *Strajk...*, s. 127; M. Patelski, *Studenci i władza...*, s. 40–41.

71 AIPN Wr, sygn. 011/461, Telefonogram, 20 III 1968 r., k. 33; *ibidem*, Meldunek o wszczęciu dochodzenia, przedstawieniu zarzutów i o tymczasowym aresztowaniu w sprawie nr rep[ertorium] Wydziału Śledczego [KW MO] 13/68, sygn. akt Prokuratury Wojewódzkiej w Opolu II Ds 16/68, 21 III 1968 r., k. 37–39. Por.: K. Tarka, *Strajk...*, s. 130; Z. Bereszyński, *Marzec '68 w opolskim środowisku...*, s. 153–154.

72 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 1759, Wnioski wynikające z marcowych wydarzeń na WSP, b.d., s. 201; *Marzec 1968. Trzydzieści lat...*, t. 2, s. 146. Por.: J. Eisler, *op. cit.*, s. 388; K. Tarka, *Strajk...*, s. 127–128. Na zaniżenie liczby strajkujących studentów w materiałach wytworzonych przez aparat partyjny wskazują relacje ustne Krzysztofa Borkowskiego i Harry'ego Dudy, zaprezentowane w trakcie publicznej debaty historycznej na temat Marca '68, zorganizowanej 27 III 2018 r. w Bibliotece Wojewódzkiej w Opolu.

73 APO, ZW ZMS w Opolu, sygn. 621, Analiza studenckiej organizacji ZMS w WSP i WSI w Opolu, [kwiecień 1968 r.], b.p.

zawieszono w prawach studenta w związku z zatrzymaniem ich poprzedniego dnia przez MO podczas akcji ulotkowej⁷⁴.

Działania te pozostałyby może bez istotniejszego wpływu na dalszy rozwój wydarzeń, gdyby nie pewien incydent, świadczący o wyjątkowej złożoności stosunków społeczno-politycznych w województwie opolskim. Akurat 18 marca 1968 r., oprócz ulotek kolportowanych przez studentów, pojawiły się na terenie Opola również ulotki o treści „Opole zawsze niemieckie”, opatrzone znakiem swastyki⁷⁵. Fakt ten wzbudził niemalą konsternację wśród strajkujących studentów i ostatecznie przesądził o zmianie ich postawy. Emocje związane z faktem pojawienia się ulotek o treści proniemieckiej miały dominujący wpływ na przebieg dyskusji, jaka rozgorzała na zainicjowanym tego dnia przez Komitet Uczelniany PZPR spotkaniu członków Senatu WSP ze studentami. Spotkanie to zwołano po konsultacji z Komitetem Wojewódzkim PZPR w celu nakłonienia studentów do zakończenia akcji strajkowej⁷⁶.

Studenci uzależniali zakończenie strajku od opublikowania ich oświadczenia za pośrednictwem radia oraz od zorganizowania ich spotkania z radiem i prasą. Komitet Wojewódzki PZPR, z którym konsultowano się w tej kwestii, nie zgodził się jednak na takie załatwienie sprawy. Mimo to studenci ostatecznie postanowili się rozejść. Ustąpili głównie wobec argumentów natury patriotycznej, z jakimi występowała członkowie Senatu WSP, a zwłaszcza dr Stefania Mazurek, wieloletnia działaczka polskiego ruchu kobiecego na Górnym Śląsku, była dyrektorka Liceum Repolonizacyjnego w Opolu, kierująca w tym czasie uczelnianym Studium Języków Obcych⁷⁷. W meldunku sporządzonym „na świeżo” tego samego dnia przez SB dla komendanta wojewódzkiego MO w Opolu pisano, że „pracownicy naukowci, a m.in.

74 AIPN, sygn. 0753/3, Meldunek sytuacyjny nr 26 [dla komendanta wojewódzkiego MO] w Opolu, 18 III 1968 r., k. 35; AIPN Wr, sygn. 065/146, Pismo Maurycego Horna do Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR w Opolu, 8 VII 1968 r., b.p.

75 AIPN, sygn. 0753/3, Meldunek sytuacyjny nr 49 [dla komendanta wojewódzkiego MO w Opolu] dot. akcji krypt. „Kraj”, 25 III 1968 r., k. 89; *Marzec 1968. Trzydzieści lat...*, s. 158. Niestety zachowane źródła nie mówią nic na temat pochodzenia tych ulotek. Materiały wytworzone przez SB traktują tę sprawę zaskakująco powściągliwie. Magdalena Fuławka z d. Pawłaszczyk, represjonowana w 1968 r. w związku ze swoim udziałem w studenckiej akcji protestacyjnej, w napisanym po latach tekście wspomnieniowym, podaje, że według uzyskanej przez nią wiedzy ulotki te były rozrzucane przez funkcjonariuszy MO i SB. M. Fuławka, *Byłam wicherzycielką*, „Indeks”, nr 1–2 (2012), s. 2.

76 AIPN Wr, sygn. 065/146, Informacja Komitetu Uczelnianego PZPR o przebiegu wydarzeń na terenie WSP w Opolu w dniach od 14 do 18 III 1968 r., b.p.; *Marzec 1968. Trzydzieści lat...*, s. 158–159.

77 AIPN Wr, sygn. 065/146, Informacja Komitetu Uczelnianego PZPR o przebiegu wydarzeń na terenie WSP w Opolu w dniach od 14 do 18 III 1968 r., b.p.; APO, KW PZPR, sygn. 942, Dalekopis do Sektora Informacji Partyjnej Wydziału Organizacyjnego KC PZPR, 18 III 1968 r., s. 44–45. Por.: J. Eisler, *op. cit.*, s. 389; K. Tarka, *Strajk...*, s. 129–130. Warto dodać, że kierownictwo KW PZPR w Opolu znacznie ocenzurowało pierwotną wersję informacji o okolicznościach, w jakich doszło do przerwania strajku, opracowanej dla Sektora Informacji Partyjnej Wydziału Organizacyjnego KC PZPR. Zgodnie z pierwotnym brzmieniem tej informacji wyrażono warunkową zgodę na postulaty studentów, zgadzając się na opublikowanie treści ich oświadczenia, „jeśli będzie mądrze zrehabilitowana i zgodna z prawdą”. Wyrażono także zgodę na spotkanie z radiem i prasą, „ale w innych warunkach, jak zapanuje na uczelni całkowity spokój”. Później uznano jednak, że tekst oświadczenia nie nadaje się do publikacji i nie wyrażono na nią zgody. Tekst ten oceniono jako częściowo „słuszny ale nadający się tylko do użytku wewnętrznego”. W ostatecznej wersji informacji większość tych stwierdzeń została jednak wykreślona. Pozostawiono jedynie sformułowanie mówiące, że tekst oświadczenia nie nadawał się do publikacji i KW PZPR nie wyraził na nią zgodę. Być może obawiano się, że informacje o warunkowej zgodzie na postulaty studentów i częściowym przyznaniu im racji mogą być źle odebrane w centrali jako przejaw słabości miejscowego kierownictwa PZPR.

dr Mazurek, dr [Marian] Treszel i dr [Zygmunt] Łomny, w swych wystąpieniach do studentów wykazywali, że studenci swoimi poczynaniami przyczynili się do aktywizacji elementów rewizjonistycznych⁷⁸. „Po przemówieniach członków Senatu i KU [PZPR] – pisał prof. Horn w późniejszym odwołaniu do WKKP PZPR – strajkujący [studenci] postanowili przerwać strajk na znak protestu przeciwko wykorzystywaniu akcji studenckiej przez rewizjonistów niemieckich⁷⁹.”

Jako środek nacisku wobec studentów wykorzystano również groźbę represji w stosunku do osób zatrzymanych w trakcie akcji ulotkowej na ulicach Opola, a także wobec innych uczestników studenckiej akcji protestacyjnej. Zwracając się do studentów zgromadzonych w auli WSP, jeden z otwarcie sympatyzujących z nimi pracowników naukowych, dr Janusz Michułowicz, przekonywał, że „dalsze kontynuowanie strajku jest bezcelowe, gdyż grozi ono przede wszystkim dziewięciu studentom, którzy są na czarnej liście”. Argumentował, że jeśli strajk zostanie przerwany tego samego dnia, to „rektor będzie mógł wystąpić jeszcze w innych obronie”, ale w przeciwnym wypadku następnego dnia „może na uczelnię wkroczyć milicja i rektor wówczas będzie bezsilny”. Doktor Michułowicz apelował też, by studenci „nie kierowali się urażonymi ambicjami, gdyż ich rezolucje dotarły już do KC PZPR i do KW PZPR i na pewno nie zostaną bez echa”. Po tym wystąpieniu na rzecz zakończenia strajku wypowiadali się także kolejni studenci. Jednym z nich był Adam Kasprzyk. Podkreślając, że należał do inicjatorów akcji protestacyjnej, opowiedział się on za przerwaniem strajku, aby nie szkodzić kolegom umieszczonym na „czarnej liście”⁸⁰.

W materiałach opracowywanych przez SB dla komendanta wojewódzkiego MO w Opolu odnotowano też, że do rektora WSP zostali wezwani Kazimierz Kobiałko oraz Krzysztof Borkowski. Studentów tych powiadomiono, że także oni znaleźli się „na liście wicherzycieli”. Według tegoż źródła obaj oni – należący początkowo „do [grona] organizatorów wystąpień, pisania plakatów, ulotek itp.” – wobec tego, co im zakomunikowano, „wycofali się z uprzednio zajętych warcholskich pozycji, a nawet próbowali rozładować napiętą sytuację na uczelni”⁸¹.

Do przerwania strajku przyczynili się w decydującej mierze dwaj redaktorzy pisma „Fama” – Krzysztof Borkowski oraz Harry Duda. W późnych godzinach popołudniowych w gabinecie rektora opracowali oni projekt rezolucji z takim postanowieniem, odczytany następnie przez Dudę przed zgromadzonymi w auli studentami

78 AIPN, sygn. 0753/3, Meldunek sytuacyjny nr 26 [dla komendanta wojewódzkiego MO] w Opolu, 18 III 1968 r., k. 33. W oryginale: Treszer.

79 AIPN Wr, sygn. 065/146, Pismo Maurycego Horna do Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR w Opolu, 8 VII 1968 r., b.p.

80 AIPN, sygn. 0753/3, Meldunek sytuacyjny nr 32 [dla komendanta wojewódzkiego MO] w Opolu] dot. akcji „Kraj”, 19 III 1968 r., k. 49–50. W innym tego rodzaju dokumencie odnotowano następującą deklarację dr. Michułowicza oraz dr. Władysława Czermińskiego pod adresem strajkujących studentów: „My całym sercem z wami, kochani”. *Ibidem*, Meldunek sytuacyjny nr 56 [dla komendanta wojewódzkiego MO] w Opolu] dot. akcji „Kraj”, 27 III 1968 r., k. 106.

81 *Ibidem*, Meldunek sytuacyjny nr 26 [dla komendanta wojewódzkiego MO] w Opolu] dot. akcji „Kraj”, 18 III 1968 r., k. 33.

i przyjęty przez nich przez aklamację⁸². W materiałach SB odnotowano, że autorom rezolucji „chodziło głównie [o to], by społeczeństwo dowiedziało się o solidarności studentów WSP Opolu ze studentami innych uczelni w kraju”. Za kontynuowaniem strajku opowiadała się już tylko bardzo nieliczna grupka studentów, szacowana przez SB na piętnaście osób⁸³.

Jak wynika z tego, co napisano powyżej, istotny wpływ na rozwój „wydarzeń marcowych” w Opolu miała ówczesna specyfika polityczna tzw. Ziemi Odzyskanych, ze szczególnym uwzględnieniem poczucia tymczasowości, utrzymującego się przez wiele lat wśród mieszkańców tego obszaru. Przewyciężona ostatecznie dopiero w latach 1989–1990 niepewność co do trwałości powojennych granic państwowych Polski, podsycana przez oficjalną propagandę, straszącą nieustannie społeczeństwo groźbą rewanżu ze strony rewizjonistów zachodnioniemieckich, nie sprzyjała wystąpieniom o charakterze opozycyjnym. Dotyczyło to w szczególnej mierze województwa opolskiego, którego połowę mieszkańców stanowiła rodzima ludność śląska, wśród której szeroko rozpowszechnionym zjawiskiem były postawy pronieemieckie. Można spokojnie zaryzykować tezę, że właśnie ten czynnik w największym stopniu nadał lokalnym wydarzeniom z marca 1968 r. szczególne piętno, wyróżniające je na tle analogicznych wydarzeń w innych częściach kraju. Można też uznać ówczesne wydarzenia za bardzo wymowną ilustrację roli odgrywanej przez straszak zagrożenia niemieckiego na rzecz stabilizacji stosunków politycznych w PRL.

Mobilizacja aparatu władzy oraz jego zaplecza społecznego

Miejskowy aparat władzy był przygotowany również do bezpośredniej rozprawy fizycznej ze studentami w wypadku, gdyby zdecydowali się oni na rozszerzenie akcji protestacyjnej poza mury uczelni. Do sytuacji takiej jednak ostatecznie nie doszło, ponieważ studenci nie dali się sprowokować do manifestacji ulicznych.

Już 15 marca 1968 r. zapadła decyzja o zorganizowaniu w Opolu specjalnej grupy członków Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej, liczącej 150 osób. Grupa ta miała stanowić oddział pomocniczy „do penetracji miasta”. Myślano także o wykorzystaniu jej „w przypadku poważniejszego zagrożenia bezpieczeństwa i porządku na terenie miasta Opola”, to znaczy do rozpędzania ewentualnych wieców i manifestacji. Grupę skoszarowano w Ośrodku Szkolenia Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, zapewniając jej wyżywienie na koszt PWRN. Mobilizacją i organizowaniem tych sił kierował Wojewódzki Sztab ORM⁸⁴.

Poważnym problemem okazał się brak odpowiedniej ilości pałek w milicyjnych magazynach. W związku z tym Służba Uzbrojenia KW MO w Opolu wykonała pospiesznie 50 pałek dla milicjantów i ormowców, tnąc na kawałki przewody elektryczne

82 Relacja ustna Harry'ego Dudy z 27 III 2018 r.

83 AIPN, sygn. 0753/3, Meldunek sytuacyjny nr 26 [dla komendanta wojewódzkiego MO] w Opolu] dot. akcji „Kraj”, 18 III 1968 r., k. 49–50.

84 AIPN, sygn. 0753/3, Sprawozdanie z przebiegu działań Komendy Wojewódzkiej MO Opole w okresie akcji „Kraj”, 10 IV 1968 r., k. 169.

– oficjalnie stare, a faktycznie nowe i nadające się do wykorzystania w zakładach produkcyjnych, uskarżających się w tym czasie na niedostatek tego rodzaju materiałów⁸⁵.

Od 15 marca 1968 r., „w celu przeciwdziałania próbom zakłócania porządku przez wrogie elementy”, milicja utrzymywała stałe posterunki w pobliżu redakcji „Trybuny Opolskiej” i miejscowej rozgłośni Polskiego Radia oraz przy siedzibach KW PZPR i Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej. Od 16 marca funkcjonariusze zatrudnieni w wydziałach operacyjnych KW MO, komendach miasta i powiatu MO w Opolu, Brzegu, Nysie i Raciborzu (miastach wydzielonych na prawach powiatu) oraz komendach miejskich MO w Kluczborku, Koźlu i Strzelcach Opolskich pracowali na dwie zmiany, wymieniając się co dwanaście godzin. Jednocześnie wprowadzono całodobową służbę funkcjonariuszy ruchu drogowego MO na sześciu głównych ciągach komunikacyjnych łączących Opole z innymi miastami wojewódzkimi i ośrodkami akademickimi – „celem kontrolowania ruchu kołowego i osobowego”, ze zwróceniem szczególnej uwagi „na przejazd samochodami grup studenckich”. Podobne działania prewencyjne podjęto na węzłowych stacjach kolejowych w granicach województwa opolskiego⁸⁶.

Poszczególnym komendantom powiatowym MO polecono zaangażowanie większej liczby ormowców do służby prewencyjnej oraz zorganizowanie odwodów ORMO „na wypadek poważniejszego zagrożenia na własnym terenie lub [w] sąsiednich powiatach”. Tymże komendantom przekazano „szczegółowy plan koncentracji sił i środków z posterunków MO województwa opolskiego w przypadku poważniejszego zagrożenia porządku i bezpieczeństwa na terenie województwa”. Plan ten przewidywał koncentrację 207 funkcjonariuszy⁸⁷.

W tym samym czasie (16 marca) „spośród pracowników wydziałów organizacyjnych KW MO zorganizowano trzy grupy do koordynacji działań operacyjno-rozpoznawczych i prewencyjnych”. Zadaniem tych grup było: rozpoznanie sytuacji na opolskich uczelniach wyższych i w Studium Nauczycielskim, ustalanie osób kolportujących ulotki i plakaty bądź malujących napisy o treści opozycyjnej, a także opracowywanie informacji i sprawozdań na podstawie materiałów uzyskanych przez funkcjonariuszy działających w poszczególnych grupach bądź przekazywanych przez podległe jednostki MO⁸⁸.

W załączeniu do opracowanego 18 marca szczegółowego planu działania MO na terenie Opola powstał także ujęty w formie graficznej plan działań interwencyjnych na wypadek studenckich manifestacji ulicznych. W sytuacji takiej miały być wprowadzone do akcji trzy plutony ZOMO, działające na kierunkach zbieżnych wzdłuż

85 *Ibidem*. Według swojej relacji ustnej z 27 III 2018 r. Krzysztof Borkowski dowiedział się o cięciu deficytowych kabli od Edmunda Kality, późniejszego pracownika Zakładów Cementowo-Wapienniczych „Góraźdże” w Choruli, gdzie pracował również Borkowski. Por.: M. Patelski, *Studenci i władza...*, s. 42.

86 AIPN, sygn. 0753/3, Sprawozdanie z przebiegu działań Komendy Wojewódzkiej MO Opole w okresie akcji „Kraj”, 10 IV 1968 r., k. 169.

87 *Ibidem*, s. 169–170.

88 *Ibidem*, s. 169.

ulic Oleskiej (od strony centrum miasta), Katowickiej oraz Nysy Łużyckiej. Siły te miały pędzić studentów w kierunku uczelni oraz pod wiadukt nad ul. Oleską⁸⁹.

Oprócz tego Komitet Miasta i Powiatu PZPR w Opolu na czele z Augustynem Wajdą jako I sekretarzem przeprowadził mobilizację aktywu robotniczego, czyli członków partii z niektórych zakładów pracy w łącznej sile około 300 osób⁹⁰. Bojówki „aktywu” organizowano wówczas m.in. w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego „Opole” w Opolu. Występując 10 kwietnia 1968 r. na Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej Komitetu Zakładowego PZPR przy ZNTK, I sekretarz KMiP PZPR w Opolu, Wajda, w imieniu swojego komitetu „podziękował załodze ZNTK [członkom] partii, za to, że na zawołanie w ciągu kilkudziesięciu minut stawili się do dyspozycji – nie wiedząc nawet, po co i na co ich wołano”⁹¹. W sprawozdaniu z działalności VII Oddziałowej Organizacji Partyjnej PZPR przy ZNTK „Opole” za okres od 26 lutego 1968 do 15 marca 1969 r. odnotowano, że niektórzy członkowie tamtejszego aktywu partyjnego „skierowani byli do pracy w celu uświadomienia pewnej części młodzieży akademickiej, która próbowała [w]prowadzić ferment i zamieszanie”⁹². W Hucie „Małapanew” w Ozimku w odpowiedzi na apel o „pomoc w ewentualnym utrzymaniu porządku w Opolu w okresie dni marcowych, grupy partyjne pierwsze zgłosiły chęć wyjazdu i ostatecznie więcej było chętnych niż zachodziła potrzeba wyjazdu”⁹³.

Marzec '68 w województwie opolskim to – podobnie jak w całym kraju – nie tylko czas studenckich protestów, ale także czas odgórnie inspirowanej, sterowanej i organizowanej kampanii propagandowej, wymierzonej przeciwko opozycyjnie nastawionym studentom i inteligentom, „syjonistom”, „rewizjonistom” oraz wszelkim innym, faktycznym lub domniemanym przeciwnikom politycznym ówczesnych władz. W ramach owej kampanii kreowano fikcyjną rzeczywistość, w której cały naród zgodnym chórem popiera władze PRL, odcinając się od awanturniczych poczynań nielicznych wicherzycieli i burzycieli porządku społecznego. Nawiązując do ideologicznych dogmatów marksizmu-leninizmu, starano się w szczególności podtrzymywać mit powszechnego rzekomo poparcia „klasy robotniczej” dla władz,

89 *Ibidem*, Plan rozpędzenia zbiegowiska, [18 III 1968 r.], k. 322. Zgodnie z zachowanym planem działań poszczególne plutony ZOMO miały liczyć odpowiednio 20 + 1, 20 + 1 oraz 50 + 1 ludzi. Najsilniejszy pododdział miał działać na osi ul. Oleskiej od strony centrum miasta. Por.: K. Tarka, *Strajk...*, s. 129; K. Jasiak, Z. Bereszyński, *Kalendarium ważniejszych wydarzeń na Opolszczyźnie według meldunków, sprawozdań, kronik oraz innych materiałów Milicji Obywatelskiej i Służby Bezpieczeństwa w latach 1945–1989*, [w:] *Komunistyczny aparat represji i życie społeczne Opolszczyzny w latach 1945–1989*, red. K. Jasiak, Opole 2012, s. 487; M. Patelski, *Studenci i władza...*, s. 42.

90 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 942, Informacja o przebiegu masówek w zakładach produkcyjnych i nastrojach ludności po zajęciu w Warszawie, 18 III 1968 r., s. 39, 41. Por.: M. Patelski, *Studenci i władza...*, s. 42.

91 APO, akta Komitetu Zakładowego PZPR przy ZNTK „Opole” (skrót: KZ PZPR ZNTK) w Opolu, sygn. 3, Protokół z Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej Komitetu Zakładowego PZPR Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego „Opole” w Opolu – odbytej w dniu 10 kwietnia 1968 r. – w czasie od godz. 12.00 w sali „Pod kasztanami” – na terenie ZNTK „Opole”, b.p.

92 *Ibidem*, Sprawozdanie z działalności VII OOP [PZPR] za okres od 26 lutego 1968 do 15 marca 1969 r., b.p.

93 APO, akta Komitetu Miasta i Powiatu PZPR (dalej: KMiP PZPR) w Opolu, sygn. 50/IV/60a, Informacja z działalności grup partyjnych w Hucie „Małapanew”, 25 V 1968 r., b.p.

pretendujących do roli „awangardy proletariatu”. Próbowano przeciwstawić środowiska robotnicze protestującym studentom i przedstawicielom inteligencji. Dbano o ideologiczną poprawność propagandy coraz częściej jednak ustępowała miejsca względem praktyczno-politycznym. Odchodząc od ideologicznych kanonów komunizmu, sięgnięto także po agresywnie formułowane wątki nacjonalistyczne i ksenofobiczne. Eksponowanie tych wątków miało służyć budowaniu nowych więzi między społeczeństwem i władzą, której dotychczasowa oferta ideologiczna coraz bardziej traciła na atrakcyjności (choćby na tle pogłębiającego się kryzysu ekonomicznego, coraz boleśniej odsłaniającego systemową słabość i niewydolność „socjalizmu”). Te same wątki nacjonalistyczno-ksenofobiczne były zarazem instrumentem walki o władzę w rękach rywalizujących ze sobą grup partyjnych, chcących zdyskontować kryzys marcowy dla umocnienia swojej pozycji politycznej. W podobny sposób eksploatowano wątki odwołujące się do różnic interesów i wzajemnych uprzedzeń pomiędzy różnymi grupami społecznymi. Nieoficjalnie wykorzystywano negatywny stereotyp „wiecznego studenta”, oddającego się hulankom i zabawie zamiast nauce itp., co miało pośrednio usprawiedliwiać brutalne postępowanie milicji wobec młodzieży akademickiej. W działaniach i wypowiedziach bardziej oficjalnych krytykowano zbyt niski odsetek młodzieży z rodzin robotniczych i chłopskich wśród studentów. Kokietowano środowiska robotnicze i chłopskie hasłem wprowadzenia preferencji dla młodzieży z tych środowisk przy staraniu się o indeks.

Najbardziej spektakularną formę kampanii stanowiły odgórnie organizowane i starannie wyreżyserowane seanse „spontanicznego” poparcia społeczeństwa dla władz w formie wieców, masówek itp. Seanse takie organizowano w różnych miejscowościach i zakładach pracy województwa opolskiego, począwszy od 11 marca 1968 r. Największa manifestacja poparcia dla władz PRL odbyła się 21 marca 1968 r. w Opolu, na ówczesnym pl. Armii Czerwonej (obecnie pl. Kopernika). Uczestniczyło w niej ponad 30 tys. osób, ściągniętych ze wszystkich powiatów województwa opolskiego. W pierwszej wersji informacji dla Wydziału Organizacyjnego Komitetu Centralnego PZPR pisano, że większość uczestników wiecu stanowili członkowie partii. W ramach „poprawiania” rzeczywistości słowo „większość” zostało jednak wykreślone i według skorygowanej wersji meldunku członkowie PZPR stanowili tylko „znaczną część” wiecujących⁹⁴.

Na wiecu, otwartym przez I sekretarza Komitetu Miasta i Powiatu PZPR w Opolu, Augustyna Wajdę, wystąpił I sekretarz Komitetu Wojewódzkiego PZPR Marian Miśkiewicz, wygłaszając referat „wyrażający pełną aprobatę i solidarność z wystąpieniem I sekretarza KC PZPR Władysława Gomułki”. Miśkiewicz opowiedział się za „oczyszczeniem partii i kierowniczych stanowisk z ludzi, którzy służą syjonizmowi, a nie interesom Polski Ludowej”⁹⁵. W odczytanej na wiecu rezolucji wyrażano „zdecydowany protest i oburzenie przeciwko działalności zbankrutowanych i zdegenerowanych

94 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 1760, Informacja (dalekopis) dla Wydziału Organizacyjnego KC PZPR w Warszawie, s. 16. Informację podpisał I sekretarz KW PZPR w Opolu Marian Miśkiewicz.

95 *Potęźna manifestacja jedności społeczeństwa. Opolszczyzna całym sercem z partią i Wiesławem. 30 tys. ludzi na pl. Armii Czerwonej*, „Trybuna Polska” z 22 III 1968 r. Por.: D. Mielcarek, *op. cit.*, s. 186–187.

polityków, którzy w imię antynarodowych i antysocjalistycznych celów zaatakowali politykę naszej partii i jej kierownictwo”. Domagano się „pełnego ujawnienia i przykładnego ukarania wszystkich inspiratorów i organizatorów zajęć na ulicach Warszawy i innych miast polskich”. Zapewniano kierownictwo PZPR na czele z Władysławem Gomułą, że „klasa robotnicza i wszyscy ludzie pracy Opolszczyzny zdecydowanie stoją na gruncie polityki partii i gotowe są jej bronić przed zakusami wrogich nam sił wewnętrznych i zewnętrznych”. Deklarowano także, iż „kamieniem węgielnym naszego bytu narodowego i bezpieczeństwa jest niewzruszona przyjaźń narodu polskiego z narodami Związku Radzieckiego”. Rzecz znamienna, pominięto milczeniem fakt, że widownią protestów studenckich było niedawno również Opole⁹⁶.

Ówczesna propaganda miała rozmaity wpływ na postawy w społeczeństwie. Niektóre jej treści znajdowały poklask nawet wśród osób skądinąd jak najdalszych od sympatyzowania z komunistami. Tak np. według materiałów SB ówczesny dziekan dekanatu namysłowskiego, ks. Józef Lachowski, miał w obecności swoich znajomych wyrazić opinię, że Żydzi oddali przysługę władzom PRL i PZPR, „wywołując ekscesy na uczelniach, ponieważ nie kto inny, a jak właśnie te czynniki forsowały ich na eksponowane stanowiska do władz centralnych. Teraz dopiero przekonują się, kim są Żydzi dla Polaków”. Tenże kapłan miał też stwierdzić, że „Żydzi i Niemcy to jeden i ten sam wróg narodu polskiego”⁹⁷.

W tych samych kręgach społecznych notowano jednak również wypowiedzi o zupełnie odmiennej wymowie. Tak np. ks. Bronisław Troneczek, kapelan sióstr zakonnych zakładu „Caritas” w Kadłubie w powiecie strzeleckim, stwierdził, że „w wypadkach marcowych milicja ohydnie zachowała się w stosunku do młodzieży”, wychowanej już w nowym ustroju, a pragnącej myśleć w kategoriach prawdy i wolności, których niestety u nas nie ma. Kapłan ten mówił również, że „młodzież doskonale zdaje sobie sprawę [z tego], co w Polsce się dzieje, [widzi] że wszyscy dygnitarze trwonią pieniądze na wycieczki, bankiety i propagandę”⁹⁸. Ówczesny kanclerz opolskiej kurii biskupiej, ks. Antoni Adamiuk, późniejszy biskup pomocniczy diecezji opolskiej, człowiek otwarcie demonstrujący przywiązanie do tradycji ideowych Narodowej Demokracji, dał wyraz swojej dezaprobachie dla rozpętanej w latach 1967–1968 kampanii antysyjonistycznej. Rozmawiając w maju 1968 r. z kierownikiem Wydziału ds. Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu, Adamem Urbanowiczem, mówił on: „Żydów nigdy nie lubiłem i jeszcze przed wojną zwalczałem ich. Jednak uważam, że ostatnie posunięcia władz w stosunku do Żydów – syjonistów mogą przynieść Polsce wielkie szkody”⁹⁹.

96 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 1617, Rezolucja, 21 III 1968 r., s. 56.

97 AIPN, sygn. 0753/3, Meldunek sytuacyjny nr 53 [dla komendanta wojewódzkiego MO w Opolu] dot. akcji krypt. „Kraj”, 26 III 1968 r., k. 98.

98 *Ibidem*, Meldunek sytuacyjny nr 86 [dla komendanta wojewódzkiego MO w Opolu] dot. marcowych zajęć studenckich i ostatnich zmian dokonanych w Rządzie na niektórych stanowiskach, 19 IV 1968 r., k. 176 [dokument datowany omyłkowo na 19 III 1968 r.].

99 APO, akta Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu, sygn. 1883, Notatka służbowa, 9 V 1968 r., s. 17.

Solidarni ze studentami

Wbrew temu, co utrzymywała oficjalna propaganda, ówczesne protesty studenckie spotkały się również z różnymi przejawami poparcia w różnych środowiskach społecznych regionu. Na szczególną uwagę zasługuje to, że – pomimo szeroko zakrojonych działań zapobiegawczych ze strony aparatu władzy – zjawiska takie wystąpiły również wśród rodzimej ludności śląskiej oraz w miejscowych środowiskach robotniczych¹⁰⁰.

Tak np. w nocy z 11 na 12 marca 1968 r. na murze otaczającym wspomnianą Hutę „Małapanew” w Ozimku pojawił się napis o treści zbieżnej z hasłami głoszonymi przez protestujących w tym czasie studentów: „Prasa kłamie, Dziady na scenę!”¹⁰¹. W nocy z 29 na 30 marca 1968 r. na frontowym murze huty ktoś namalował napisy: „Zrzućmy jarzmo CCCP” oraz „Precz z gliną”¹⁰². Podobne fakty odnotowano także na terenie Prudnika. W miejscowych Zakładach Przemysłu Bawełnianego „Frotex” 12 marca 1968 r. pojawił się napis solidaryzujący się z wystąpieniami studenckimi¹⁰³. SB odnotowała również fakt pojawienia się w tym mieście czterech ulotek sygnowanych WMP o treści: „Mieszkańcy Prudnika, popierajcie strajki w miastach polskich, wystąpcie na ulicę, precz z partią, niech żyją studenci, prasa kłamie, nie wiercie telewizji i radiu, niech żyje wolna Polska!”¹⁰⁴.

W Strzelcach Opolskich grupa młodzieży szkolnej przeprowadziła milczącą manifestację, chodząc z odwróconymi do góry nogami gazetami, trzymanymi w rękach tak jak podczas lektury. W Raciborzu część uczniów klas IV i V średnich szkół technicznych umawiała się na wiec protestacyjny, mający odbyć się w Rynku w sobotę 16 marca 1968 r.¹⁰⁵

W Głuchołazach 15 marca 1968 r. do dwóch skrzynek pocztowych wrzucono ręcznie pisane (różnym charakterem pisma) ulotki o treści: „Partia się wzbogaca z wyzysku mas pracowniczych; studenci za broń! młodzież polska nie da się nabrać, łączcie się w organizacje! precz z partią, precz z Gomułką! żądamy Dziadów, chcemy wolności dla literatury! towarzysze, chwytajcie za broń!”. W jednej ze skrzynek znaleziono 10 ulotek z takim tekstem, a w drugiej – 17¹⁰⁶.

100 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 942, Informacja o nastrojach na terenie województwa opolskiego, 20 III 1968 r., s. 48–51, 54. Por.: Z. Bereszyński, *Marzec '68 na Śląsku Opolskim...*, s. 107–134.

101 AIPN, sygn. 0753/3, Informacja, 12 III 1968 r., k. 251.

102 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 2133, Informacja o aktualnej sytuacji politycznej w mieście Opolu i powiecie [opolskim] za miesiąc marzec 1968 r., 2 IV 1968 r., s. 41; AIPN, sygn. 1585/4463, Meldunek sytuacyjny nr 67 dot. akcji „Kraj” (szyfrogram), 30 III 1968 r., k. 157. CCCP – skrót rosyjskiej nazwy ZSRS.

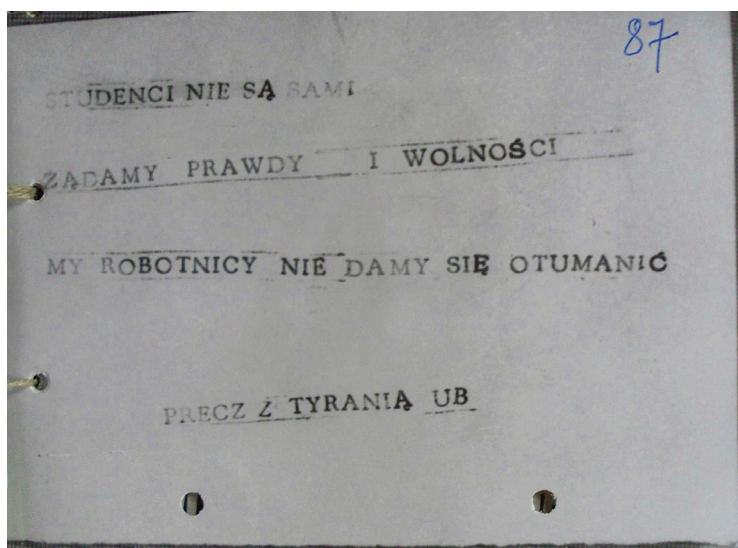
103 AIPN Wr, sygn. 09/341, Informacja dotycząca wydarzeń związanych z wystąpieniami studentów na terenie województwa opolskiego, k. 322.

104 *Ibidem*, k. 340.

105 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 1617, Informacja o nastrojach społeczeństwa powiatu strzeleckiego, 18 III 1968 r., s. 120.

106 AIPN, sygn. 0753/3, [Fragment meldunku z marca 1968 r., bez nagłówka i daty], k. 6.

Ulotki wyrażające poparcie dla protestujących studentów pojawiały się także na terenie Brzegu w dniach od 14 do 17 marca 1968 r.¹⁰⁷ SB podejrzewała, że mogły być one kolportowane przez grupę młodzieżową z ul. Szkolnej oraz przez zamieszkałych na stałe w Brzegu studentów¹⁰⁸. Podczas zorganizowanej odgórnie masówki w brzeskiej Fabryce Siewników dały się słyszeć głosy, że należało wysłuchać studentów¹⁰⁹.

Il. 2. Fotokopia ulotki z Brzegu, marzec 1968 r. Oddziałowe Archiwum IPN we Wrocławiu.

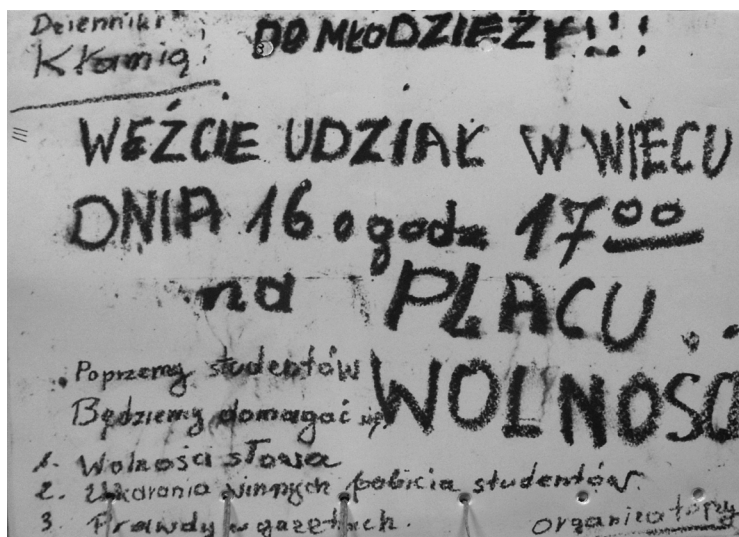
W Kędzierzynie 16 marca 1968 r. pojawiły się trzy plakaty głoszące, że gazety kłamia, i nawołujące do udziału w wiecu dla poparcia protestujących studentów i młodzieży Warszawy. W nocy z 17 na 18 marca zawisły na ulicach Kędzierzyna cztery nowe plakaty z hasłami: „Gomułka i Gierek pod sąd”, „Precz z dyktaturą PZPR”, „Precz z ZSRR”, „Niech żyje Polska”, „Wygońmy armię ZSRR”, „Kosygin wynoś się!”, „Precz z kliką PZPR”, „Obalimy dyktaturę Gomułki” oraz „Nikt nie pomoże klice Gomułki”. Na niektórych budynkach w Kędzierzynie pojawiły się wykonane kredą napisy o treści: „Gomułka pod sąd”, „Precz z Gomułką i jego polityką”, „Wiwat studenci. Gomułka

107 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 1617, Ocena dotycząca sytuacji w mieście i powiecie Brzeg w związku z wydarzeniami warszawskimi, 19 III 1968 r., s. 65; *ibidem*, sygn. 1759, Informacja o nastrojach na terenie woj[ewództwa] opolskiego, b.d., s. 191; AIPN Wr, sygn. 011/1198, Karta, 8 XI 1975 r., k. 98.

108 AIPN Wr, sygn. 09/297, Plan operacyjnego zabezpieczenia V Zjazdu PZPR, 17 X 1968 r., k. 202–203.

109 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 1759, Informacja o przebiegu masówek w zakładach produkcyjnych i nastrojach ludności po zajęciach w Warszawie, 18 III 1968 r., s. 166.

na szubienicę”¹¹⁰. Autorem plakatów okazał się Marian Żaba, operator miejscowego kina „Junak”, urodzony w Berdechowie koło Bobowej (obecnie część tego miasta) w powiecie gorlickim. Sąd Powiatowy w Koźlu 19 lipca 1968 r. skazał go na jeden rok pozbawienia wolności¹¹¹.

Il. 3. Fotokopia plakatu z Kędzierzyna, marzec 1968 r. Oddziałowe Archiwum IPN we Wrocławiu.

W dniach 26, 27 i 29 marca 1968 r. zostały przeprowadzone akcje ulotkowe w Oleśnie. Pierwsze ulotki, rozkolportowane przez nieznane osoby (osobę?), ujawniono 27 marca 1968 r. w parku miejskim. Zawierały one tekst odezwy studentów wrocławskich z dnia 19 marca 1968 r., a także tekst oświadczenia dr. Ryszarda Krasnodębskiego¹¹², pracownika naukowego Politechniki Wrocławskiej, który na znak solidarności z protestującymi studentami przystąpił w dniu 17 marca 1968 r. do strajku głodowego¹¹³. Kilka takich ulotek zwróciło uwagę przechodzących przez park nastolatków: Andrzeja Cichonia, Józefa Piekarskiego, Andrzeja Natkańca i Józefa Lubeckiego. Andrzej Cichoń, Józef Piekarski i Andrzej Natkaniec jedną ze znalezionych ulotek przepisali częściowo na maszynie w dziesięciu egzemplarzach, zmieniając

110 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 1617, Informacja o opiniach, poglądach i nastrojach w społeczeństwie powiatu kozielskiego po wypadkach mających miejsce w Warszawie i innych ośrodkach akademickich, 18 III 1968 r., s. 88–90; AIPN, sygn. 0753/3, Meldunek sytuacyjny dot. akcji „Kraj”, 18 III 1968 r., k. 22. Aleksiej Kosygin – premier ZSRS w latach 1964–1980.

111 AIPN Wr, sygn. 065/285, Informacja dot. Mariana Żaby, dokument z 1970 r. z trudną do odczytania datą dzienną.

112 AIPN Wr, sygn. 065/58, d. 1, Analiza w sprawie operacyjnego rozpracowania krypt. „Prowokatorzy” w powiązaniu ze sprawą krypt. „Powielacz”, 12 IV 1974 r.

113 J. Eisler, *op. cit.*, s. 382.

jej nagłówek na „Do ludzi pracy Wrocławia i Olesna”. Przepisane ulotki zostały tego samego dnia rozwieszane przez nich w różnych częściach miasta¹¹⁴.

W wyniku podjętych przez SB działań Andrzej Cichon, Józef Piekarski i Andrzej Natkańec zostali zatrzymani¹¹⁵. W maju 1968 r. Sąd Powiatowy w Oleśnie wymierzył Andrzejowi Natkańcowi i Józefowi Piekarskiemu karę aresztu w zawieszeniu na dwa lata oraz karę grzywny¹¹⁶. W czerwcu 1968 r. Sąd dla Nieletnich w Kluczborku orzekł umieszczenie Andrzeja Cichonia w domu poprawczym do czasu ukończenia osiemnastego roku życia. Rodzice Cichonia odwołali się od tego wyroku, lecz Sąd Wojewódzki dla Nieletnich w Opolu utrzymał zaskarżony wyrok w mocy¹¹⁷.

Dochodzenie prowadzone przez Wydział Śledczy KW MO w Opolu doprowadziło także do znalezienia wrocławskich ulotek studenckich w domach trzech uczniów 11 klasy Liceum Ogólnokształcącego w Oleśnie – Michała Anioła, Andrzeja Danka i Jerzego Kopeczka. Okazało się, że znalezione u wymienionych uczniów ulotki przywiózł do Olesna zamieszkały tutaj na stałe Tomasz Kuźnicki, słuchacz II roku Studium Podstawowych Problemów Techniki Politechniki Wrocławskiej, który w dniach od 23 do 25 marca 1968 r. przebywał tutaj u swoich rodziców¹¹⁸. W wyniku podjętych przez SB działań został on skreślony z listy studentów, co zmusiło go do podjęcia pracy zarobkowej. Prawa studenckie przywrócono mu dopiero po osiemnastu miesiącach¹¹⁹.

W dniach 16 oraz 19 i 20 marca 1968 r. funkcjonariusze MO odnotowali pojawienie się ulotek na terenie Gogolina w powiecie krapkowickim. Ręcznie pisane ulotki wyrażały poparcie dla protestujących studentów, będąc zarazem świadectwem

114 AIPN Wr, sygn. 05/211, t. 1, Oświadczenie [Andrzeja Cichonia], 8 IV 1968 r., k. 6-7; *ibidem*, Oświadczenie [Józefa Piekarskiego], 8 IV 1968 r., k. 8; *ibidem*, Oświadczenie [Haliny Gnatowskiej], 8 IV 1968 r., k. 10; *ibidem*, t. 2, Meldunek o wszczęciu dochodzenia, przedstawieniu zarzutów i zastosowaniu dozoru MO w sprawie nr rep[ertorium] Wydziału Śledczego [KW MO w Opolu] 18/68, sygn. akt Prok[uratury] Pow[iatowej] w Kluczborku 2 DS 97/68, 11 IV 1968 r., k. 6-7; APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 1617, Informacja o sytuacji w powiecie oleskim, 30 III 1968 r., s. 107.

115 AIPN Wr, 05/211, t. 2, Meldunek o wszczęciu dochodzenia, przedstawieniu zarzutów i zastosowaniu dozoru MO w sprawie nr rep[ertorium] Wydziału Śledczego [KW MO w Opolu] 18/68, sygn. akt Prok[uratury] Pow[iatowej] w Kluczborku 2 DS 97/68, k. 6-7; *ibidem*, Postanowienie o przedstawieniu zarzutów [Andrzejowi Cichoniowi], 9 IV 1968 r., k. 3; *ibidem*, Postanowienie o przedstawieniu zarzutów [Andrzejowi Natkańcowi], 9 IV 1968 r., k. 4; *ibidem*, Postanowienie o przedstawieniu zarzutów [Józefowi Piekarskiemu], 9 IV 1968 r., k. 5; *ibidem*, Postanowienie o przedstawieniu zarzutów [Andrzejowi Natkańcowi], 9 IV 1968 r., k. 4.

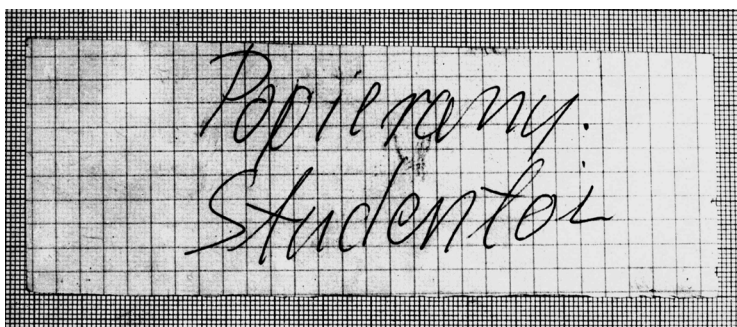
116 *Ibidem*, Meldunek o rozpoznaniu przez sąd sprawy nr rep[ertorium] Wydziału Śledczego [KW MO w Opolu] 18/68, sygn. akt Prok[uratury] Pow[iatowej] w Kluczborku 2 DS 97/68, 18 V 1968 r., k. 10.

117 *Ibidem*, Meldunek o rozpoznaniu przez Sąd dla Nieletnich sprawy nr rep[ertorium] Wydziału Śledczego [KW MO w Opolu] 18/68, sygn. akt Prok[uratury] Pow[iatowej] w Kluczborku II Ds-97/68, 19 IX 1968 r., k. 11.

118 AIPN Wr, sygn. 065/156, Protokół przesłuchania świadka [Tomasza Kuźnickiego], 12 IV 1968 r.

119 *Ibidem*, Notatka służbowa dotycząca kwestionariusza ewidencyjnego nr 15 559/70, krypt. „Student”, założonego 4 XII 1970 r., zaniechanego 13 III 1974 r., b.p.; AIPN Wr, sygn. 09/297, Plan zabezpieczenia operacyjnego [powiatu oleskiego] w okresie poprzedzającym V Zjazd PZPR, jak i w czasie jego trwania, 18 X 1968 r., k. 225.

proniemieckiej orientacji ich autorów¹²⁰. Autorami ulotek okazali się czterej młodzi mieszkańcy tego miasta: Joachim Tice, Zygfryd Wit, Andrzej Gawron i Maksymilian Libowski, pochodzący z rdzennych śląskich rodzin robotniczych. Tice i Libowski uczęszczali jeszcze do szkoły podstawowej. Wit pracował dorywczo przy robotach melioracyjnych. W maju 1968 r. Sąd Powiatowy w Opolu w Wydziale Karnym Nieletnim skazał całą czwórkę na umieszczenie w zakładzie poprawczym¹²¹.

Il. 4. Fotokopia ulotki z Gogolina, marzec 1968 r. Oddziałowe Archiwum IPN we Wrocławiu.

W dniach 23 i 24 marca 1968 r. na terenie Krapkowic, w kilku ruchliwych punktach miasta, pojawiły się ręcznie wykonane ulotki, wyrażające poparcie dla studentów i protestujące przeciwko brutalnemu postępowaniu MO. W wyniku wszczętego w tej sprawie dochodzenia ustalono, że ulotki te wykonał Eugeniusz Kałuża, młody robotnik, rdzenny Ślązak, zatrudniony w Zakładach Remontowo-Montażowych Przemysłu Papierniczego w Krapkowicach. W kolportażu ulotek pomagał mu inny młody robotnik – Jerzy Wicher, także rdzenny Ślązak, zatrudniony jako ślusarz w Zakładach Przemysłu Wapienniczego w Górażdżu, a jednocześnie kształcący się w Technikum Mechanicznym dla Pracujących¹²².

120 AIPN Wr, sygn. 011/393, Meldunek o wszczęciu dochodzenia przedśledczego nr rep[ertorium] Wydziału Śledczego [KW MO w Opolu] 14/68, 22 III 1968 r., k. 56–57; AIPN Wr, sygn. 012/2799, Meldunek o wszczęciu dochodzenia przedśledczego rep[ertorium] Wydziału Śledczego [KW MO w Opolu] 14/68, 22 III 1968 r., k. 2–3.

121 AIPN, sygn. 012/2799, Akta śledztwa 13/68, Sentencja wyroku, 16 V 968 r., k. 11; AIPN, 011/393, Sentencja wyroku (odpis), 16 V 968 r., k. 23; AIPN, sygn. 012/2799, Meldunek o rozpoznaniu przez sąd sprawy Nr rep[ertorium] Wydziału Śledczego [KW MO] 13/68, sygn. akt Prok[uratury] Woj[ewódzkiej] w Opolu II DS 14/68, sygn. akt Sądu dla Nieletnich w Opolu III NK-157/68, 17 VI 1968 r., k. 12; AIPN, sygn. 011/393, Meldunek o rozpoznaniu przez sąd sprawy nr rep[ertorium] Wydziału Śledczego [KW MO] 13/68, sygn. akt Prok[uratury] Woj[ewódzkiej] w Opolu II DS 14/68, sygn. akt Sądu dla Nieletnich w Opolu III NK-157/68, 17 VI 1968 r., k. 97; *Marzec 1968. Trzydzieści lat...*, s. 221.

122 AIPN Wr, sygn. 012/2803, t. 2, Meldunek sytuacyjny nr 14, 26 III 1968 r., k. 5.

W maju 1968 r. Sąd Powiatowy w Krapkowicach skazał Eugeniusza Kałużę na 10 miesięcy więzienia oraz 2000 zł grzywny. Jerzemu Wichrowi wymierzono karę 8 miesięcy aresztu w zawieszeniu na 2 lata oraz 1000 zł grzywny¹²³.

Jan Drabczyk, spawacz z cukrowni w Raciborzu, został we wrześniu 1968 r. skazany na półtora roku więzienia za to, że w marcu tegoż roku w liście wysłanym do syna, studenta Politechniki Warszawskiej, ostro skrytykował polityczną rzeczywistość PRL, wyrażając poparcie dla studenckiej akcji protestacyjnej. Pod koniec października 1968 r. wykonanie kary zawieszono na trzy lata¹²⁴.

Na uwagę zasługuje także incydent w Rozmierce koło Strzelec Opolskich. Podczas biesiady w miejscowej restauracji, 23 marca 1958 r., Rajmund Suchan, pracownik fizyczny, zaczął głośno grozić zemstą wobec „komunistów, ubowców i milicjantów” za ich „popisy nad studentami”. Z związku z tym incydentem postawiono go przed kolegium karno-administracyjnym (niestety brak danych na temat orzeczonej kary)¹²⁵.

Łączna liczba ulotek, plakatów i napisów o treściach opozycyjnych, jakie pojawiły się w okresie „wydarzeń marcowych” w innych miejscowościach województwa opolskiego niż Opole, jest porównywalna z łączną liczbą ulotek, plakatów i napisów na terenie samego Opola. W okresie do 24 marca 1968 r. SB odnotowała pojawienie się łącznie 366 tego rodzaju obiektów w całym województwie opolskim. W samym Opolu odnotowano pojawienie się 178 ulotek oraz osiemnastu plakatów i napisów. W dziewięciu innych miastach województwa ujawniono łącznie 170 ulotek oraz dziesięć plakatów i napisów. Najwięcej ulotek pojawiło się w zdecydowanie śląskim etnicznie powiecie krapkowickim (82), a także w Brzegu (39) i Nysie (29)¹²⁶. Można zatem stwierdzić, że propagandowej aktywności opolskich studentów tylko w niewielkim zakresie ustępowała analogiczna działalność przedstawicieli innych środowisk społecznych.

Represje wobec studentów

Dobrowolne odstąpienie studentów od dalszej akcji protestacyjnej nie uchroniło niestety opolskich środowisk akademickich przed działaniami o charakterze represyjnym. Zapoczątkowane już wcześniej działania o takim charakterze nie tylko nie ustały, ale nawet wzmożyły się, a ich zasięg znacznie się rozszerzył. Represjonowano

123 *Ibidem*, t. 1, Meldunek o wyroku w I instancji w sprawie nr rep[ertorium] Wydziału Śledczego [KW MO w Opolu] 17/68, sygn. akt Prokuratury Powiatowej w Krapkowicach DS-187/68, 10 V 1968 r., k. 16.

124 AIPN Wr, sygn. 012/2815, t. 1, Dochodzenie przedśledcze nr 20/68 p-ko Drabczyk[owi] Jan[owi], Akt oskarżenia p-ko Janowi Drabczykowi, osk[arżonemu] o czyn przewidziany w art. 22 m[atego] k[odeksu] k[arnego], 3 VII 1968 r., k. 13-15; *ibidem*, Meldunek o rozpoznaniu przez Sąd Powiatowy w Raciborzu sprawy karnej nr rep. Wydziału Śledczego 20/68, nr Prok[uratury] II DS 26/68, 30 X 1968 r., k. 16; *ibidem*, Meldunek o wyroku II instancji w sprawie nr rep[ertorium] Wydziału Śledczego 20/68, nr Prok[uratury] II DS 26/68, 5 XI 1968 r., k. 17.

125 AIPN, sygn. 0753/3, Meldunek sytuacyjny nr 53 [dla komendanta wojewódzkiego MO w Opolu] dot. akcji krypt. „Kraj”, 26 III 1968 r., k. 99.

126 *Ibidem*, Meldunek sytuacyjny nr 49 [dla komendanta wojewódzkiego MO w Opolu] dot. akcji krypt. „Kraj”, 25 III 1968 r., k. 90.

nie tylko czynnych uczestników studenckiej akcji protestacyjnej i osoby akcji tej sprzyjające, ale nawet takie osoby, które, obiektywnie rzecz biorąc, przyczyniły się do wygaszenia protestu. Wystarczyło, że w czasie „wydarzeń marcowych” ktoś wyróżnił się samodzielnością myślenia i samodzielnością sądu, a też groziła mu mniej lub bardziej dotkliwa kara¹²⁷.

Jedną pierwszych ofiar represji był Jan Lasoń, zatrzymany przez SB w związku z jego odważnym wystąpieniem w trakcie wiecu w auli WSP w nocy z 15 na 16 marca 1968 r. Sąd Powiatowy w Opolu 29 maja 1968 r. skazał go na 6 miesięcy aresztu w zawieszeniu na 3 lata oraz 500 zł grzywny¹²⁸.

Kolejnymi ofiarami represji byli studenci WSP zatrzymani przez MO w nocy z 17 na 18 marca 1968 r., podczas akcji ulotkowej na ulicach Opola: Ryszard Rabczyński (II rok historii), Marek Nowy (II rok mechaniki), Mieczysław Plopa (II rok na Wydziale Matematyczno-Fizycznym), Teodor Olbrich (II rok historii) i Magdalena Pawlaszczyk (II rok filologii rosyjskiej). Sąd Powiatowy w Opolu 24 kwietnia 1968 r. wydał wyrok skazujący w odniesieniu do Ryszarda Rabczyńskiego, Marka Nowego, Mieczysława Plopy i Teodora Olbricha. Mieczysław Plopa został skazany na karę 6 miesięcy aresztu i 1000 zł grzywny¹²⁹. Rabczyńskiego, Nowego i Olbricha skazano na karę 6 miesięcy aresztu w zawieszeniu na 2 lata. Pawlaszczyk została uniewinniona z braku dowodów winy. W wyniku rewizji wniesionej przez obronę Sąd Wojewódzki w Opolu na posiedzeniu w dniu 25 listopada 1968 r. złagodził orzeczenie Sądu Powiatowego w odniesieniu do Plopy, zawieszając wykonanie kary aresztu na okres dwóch lat. W odniesieniu do pozostałych osób wyrok nie uległ zmianie¹³⁰.

Wydział Śledczy KW MO w Opolu 22 marca 1968 r. wszczął dochodzenie przeciwko Janowi Czechowi – inicjatorowi studenckiej akcji protestacyjnej w Opolu¹³¹. Na wniosek tegoż wydziału Prokuratura Wojewódzka w Opolu 25 marca zastosowała wobec niego areszt tymczasowy z terminem do dnia 25 kwietnia 1968 r.¹³²

127 Por.: Z. Bereszyński, *Marzec '68 w opolskim środowisku...*, s. 155–166. Działań represyjnych domagał się m.in. Aleksander Smółka, ówczesny pracownik naukowy Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Opolu, a w przeszłości sekretarz Oddziałowej Organizacji Partyjnej PZPR na Wydziale Matematyczno-Fizycznym WSP; AIPN, sygn. 0753/3, Meldunek sytuacyjny nr 48/68 [dla komendanta wojewódzkiego MO] w Opolu, 23 III 1968 r., k. 86. Odnotowana w materiałach SB jego wypowiedź na ten temat była jednak zjawiskiem odosobnionym w ówczesnym opolskim środowisku akademickim.

128 AIPN Wr, sygn. 012/2801, t. 1, Meldunek o zakończeniu dochodzenia w sprawie nr rep[ertorium] Wydziału Śledczego [KW MO] 8/68, sygn. akt Prok[uratury] Wojewódzkiej w Opolu II DS 14/68, k. 10. Jan Lasoń zmarł w 1981 r. w wieku zaledwie 33 lat, po wieloletniej chorobie, stanowiącej prawdopodobnie konsekwencję bolesnych doświadczeń z okresu „wydarzeń marcowych”. Informacja od Kingi Kaczyńskiej, córki Jana Lasonia. E-mail z 31 III 2017 r.

129 AIPN Wr, sygn. 011/461, Pismo z Komendy Wojewódzkiej MO w Opolu do naczelnika Wydziału „C” KW MO w Lublinie, 7 IV 1972 r., k. 95.

130 *Ibidem*, Meldunek o rozpoznaniu przez Sąd Wojewódzki w Opolu w trybie rewizyjnym sprawy nr rep[ertorium] Wydziału Śledczego [KW MO] 9/68, sygn. akt Prok[uratury] Wojewódzkiej w Opolu II Ds 15/68, 10 XII 1968 r., k. 91.

131 AIPN Wr, sygn. 012/2811, t. 1, Postanowienie o wszczęciu dochodzenia, 22 III 1968 r., k. 6.

132 *Ibidem*, Meldunek o wszczęciu dochodzenia, przedstawieniu zarzutu i o tymczasowym aresztowaniu w sprawie nr rep[ertorium] Wydziału Śledczego [KW MO] 16/68, sygn. akt Prokuratury Wojewódzkiej w Opolu II Ds. 21/68, 26 III 1968 r., k. 8–10.

Il. 5. Zdjęcie (tzw. sygnalityczne) Marka Nowego, studenta WSP w Opolu, aresztowanego przez SB w marcu 1968 r. Oddziałowe Archiwum IPN we Wrocławiu.

W późniejszym czasie areszt został przedłużony, a 6 czerwca 1968 r. Czech otrzymał z sądu odmowną odpowiedź na swoją prośbę o jego uchylenie¹³³. W tym czasie jego żona, studentka opolskiej WSP, spodziewała się dziecka i była bliska rozwiązania¹³⁴. Sąd Powiatowy w Opolu 28 czerwca 1968 r. uznał go za winnego i wymierzył mu karę 6 miesięcy aresztu w zawieszeniu na 2 lata¹³⁵.

Ten sam sąd 6 maja 1968 r. wymierzył karę 3 miesięcy aresztu w zawieszeniu na 2 lata oraz karę grzywny w wysokości 500 zł Stanisławowi Żebrowskiemu (II rok filologii polskiej), oskarżonemu o to, że „sporządził i wręczył innym osobom w celu rozpowszechniania na mieście ulotki zawierające fałszywe wiadomości, mogące wywołać niepokój publiczny, na temat rzekomego pobicia naukowców krakowskich przez organa powołane do zapewnienia ładu i porządku publicznego”¹³⁶.

Przed sądem stanął również Jan Serbinowski, zatrzymany w marcu 1968 r. przez MO w drodze powrotnej z Krakowa. Sąd Powiatowy w Opolu 30 października 1968 r.

133 AIPN Wr, sygn. 012/2811, t. 3, Doniesienie nr 15 [źródło „Marian”, 7 VI 1968 r., k. 16; *ibidem*, Notatka służbowa dot. Jana Czecha, 7 VI 1968 r., k. 17.

134 *Ibidem*, t. 2, Komunikat nr 1/68, 23 III 1968 r., k. 8.

135 AIPN Wr, sygn. 011/461, Meldunek o rozpoznaniu przez Sąd Powiatowy w Opolu sprawy nr rep[ertorium] Wydziału Śledczego 16/68, sygn. akt Prok[uratury] Wojewódzkiej w Opolu II DS 21/68, k. 89.

136 AIPN Wr, sygn. 012/2804, t. 1, Akt oskarżenia [przeciwko Stanisławowi Żebrowskiemu], 5 IV 1968 r., k. 9; *ibidem*, Meldunek o rozpoznaniu przez Sąd Powiatowy w Opolu sprawy nr rep[ertorium] Wydziału Śledczego [KW MO] 15/68, sygn. akt Prok[uratury] Wojewódzkiej w Opolu II DS 20/68, akt S. Pow. w Opolu, k. 12; AIPN Wr, sygn. 011/461, Meldunek o zakończeniu dochodzenia w sprawie nr rep[ertorium] Wydziału Śledczego [KW MO] 15/68, sygn. akt Prokuratury Wojewódzkiej w Opolu II DS 20/68, k. 86–87. W marcu 1971 r. Komitet Uczelniany PZPR przy opolskiej WSP pozytywnie zaopiniował prośbę Stanisława Żebrowskiego o przywrócenie mu praw studenta. Podejmując tę decyzję, wzięto pod uwagę fakt, że był on dobrym studentem. APO, akta Komitetu Uczelnianego PZPR przy WSP (dalej: KU PZPR WSP) w Opolu, sygn. 6, Protokół z zebrania KU PZPR WSP w Opolu, odbytego 30 III 1971 r., b.p.

skazał go na 3 miesiące aresztu w zawieszeniu na 2 lata¹³⁷. Pięć miesięcy wcześniej wydano go z PZPR „za kolportowanie wrogich ulotek w czasie zajęć marcowych”¹³⁸.

Dotkliwość represji policyjnych i sądowych była tym większa, że z zasady towarzyszyły im dodatkowe represje w formie kar i sankcji dyscyplinarnych. Osoby, w stosunku do których toczyło się dochodzenie, były zawieszane w prawach studenta, zaś osoby, w stosunku do których zapadł wyrok skazujący, nawet tylko w zawieszeniu, podlegały relegowaniu z uczelni.

Kary dyscyplinarne – w formie zawieszenia w prawach studenta, nagany czy rozmowy ostrzegawczej – bywały stosowane także w przypadku, gdy wobec danej osoby nie toczyło się formalnie żadne dochodzenie, ale jej postawa polityczna była źle postrzegana. W związku z „wydarzeniami marcowymi” zawieszono w prawach studenta łącznie szesnastu słuchaczy WSP w Opolu. Z tej liczby siedem osób zostało ostatecznie relegowanych z uczelni na mocy orzeczenia komisji dyscyplinarnej. Były to następujące osoby skazane w procesach sądowych: Jan Czech, Jan Serbinowski, Marek Nowy, Mieczysław Płopa, Teodor Olbrich, Ryszard Rabczyński i Stanisław Żebrowski. Cztery osoby zostały ukarane zawieszeniem w prawach studenta na okres jednego roku. W grupie tej znaleźli się m.in. Krzysztof Borkowski, Magdalena Pawłaszczyk i Zuzanna Śliwa¹³⁹.

Borkowski, zawieszony w prawach studenta w czerwcu 1968 r., znacznie później niż pozostałych piętnaście osób, znalazł się w tym gronie m.in. (a może nawet w głównej mierze) za sprawą miejscowych działaczy ZMS, którzy w ramach pomarcowych rozliczeń zaliczyli go „do cichych inspiratorów” studenckiego protestu¹⁴⁰. Sankcje karne w stosunku do Borkowskiego miały związek także z jego działalnością redaktora studenckiego pisma „Fama”, które po „wydarzeniach marcowych” było ostro atakowane z powodu swej „niewłaściwej” orientacji ideowej. Z tych samych powodów Borkowski, do wiosny 1968 r. członek Komitetu Uczelnianego PZPR, został także wydalony z partii¹⁴¹.

137 AIPN Wr, sygn. 012/2802, t. 1, Meldunek o rozpoznaniu przez Sąd Powiatowy w Opolu sprawy karnej nr rep[ertorium] Wydziału Śledczego 10/68, nr Prok[uratury] Wojewódzkiej w Opolu II DS 16/68, 31 X 1968 r., k. 23.

138 APO, akta Komitetu Miasta i Powiatu PZPR (dalej: KM i P PZPR) w Opolu, sygn. 50/IV/60a, Protokół nr 10/68 z posiedzenia Egzekutywy Komitetu Miasta i Powiatu PZPR w Opolu, odbytego 31 V 1968 r., b.p.

139 S.S. Nicieja, *Marzec 68...*, s. 10; M. Fuławka, *op. cit.*, s. 83. Senacka Komisja Dyscyplinarna pod przewodnictwem Stanisława Malarskiego wymierzyła Magdalenie Pawłaszczyk także karę nagany z ostrzeżeniem.

140 APO, ZW ZMS w Opolu, sygn. 621, Analiza studenckiej organizacji ZMS w WSP i WSI w Opolu, [kwiecień 1968 r.], b.p. W dokumencie tym zarzucono Borkowskiemu, byłemu przewodniczącemu Zarządu Uczelnianego ZMS (w poprzedniej kadencji), że „w początkowym okresie stwarzał nastroje przeciw rezolucji aktywu ZMS i ZMW oraz przedstawicielom instancji partyjnych [mówiąc] o rzekomej bojaźni przyjęcia tych przedstawicieli do studentów, i dopiero kiedy cała sprawa nabrała rozmachu, starał się wycofać i przeciwdziałać”. Podobnie oceniono postawę Kazimierza Kobiałki, członka PZPR i byłego przewodniczącego Rady Uczelnianej Zrzeszenia Studentów Polskich.

141 Krzysztof Borkowski został wysłany na urlop dziekański na okres od 12 VI 1968 do 19 VI 1969 r. Decyzja ta zapadła w dniu, w którym miał przystąpić do zdawania egzaminu magisterskiego. Borkowski ukończył studia na WSP 27 VI 1969 r. AIPN Wr, sygn. 065/795, Materiały kwestionariusza ewidencyjnego krypt. „Związkowiec”, b.p.

Inny aktywny uczestnik studenckich protestów, Zbigniew Gwiazda (V rok na Wydziale Matematyczno-Fizycznym), otrzymał nagane z ostrzeżeniem¹⁴². Ogółem karę nagany zastosowano wobec dwóch osób, a z dwoma studentami (m.in. z Haliną Wiktor z V roku filologii polskiej) władze uczelni przeprowadziły rozmowy ostrzegawcze¹⁴³.

Inny student WSP, Adolf Czajkowski, został wydalony z PZPR „za niepartyjną postawę w czasie zajęć marcowych”, a dokładniej – „w czasie spotkania POP ze studentami, na którym przyjmowano rezolucję”. Na posiedzeniu Egzekutywy Komitetu Miasta i Powiatu PZPR w Opolu próbował się on bronić, argumentując, że „przekonywał studentów, aby przerwali strajk, aby nie wychodzili na ulicę, aby podjęli zajęcia”. Przeważała jednak negatywna opinia sekretarza ds. propagandy KMiP, Zenona Kaweckiego, który „zacytował szereg demagogicznych wypowiedzi tow. Czajkowskiego”, mających świadczyć o jego dwulicowości i niepartyjnej postawie. Ostatecznie Egzekutywa KMiP zatwierdziła postanowienie POP PZPR o wydaleniu go z partii¹⁴⁴.

Osobom relegowanym z uczelni lub zawieszonym w prawach studenta groziło dodatkowo represyjne wcielenie do wojska. Pięciu zawieszonych w prawach studenta słuchaczy opolskiej WSP: Adam Kasprzyk, Ryszard Rabczyński, Jan Serbinowski, Marek Nowy i Aleksander Łach, a także Jan Lasoń, były student WSP, zostało powołanych do odbycia służby wojskowej¹⁴⁵. Łach, członek Komitetu Uczelnianego PZPR, został ukarany także w formie wydalenia z partii za to, że w „dniach marcowych nie zajął partyjnego stanowiska, a na zebraniu [POP PZPR] zaostrzył jeszcze atmosferę okrzykiem Łukasiewskiego przykuto do działa, a studentów chcą przykuć do książki”¹⁴⁶.

Osoby represjonowane z racji swojego udziału w „wydarzeniach marcowych” pozostawały do końca PRL zarejestrowane w archiwach SB. Przy różnych okazjach, związanych np. z podejmowaniem pracy na niektórych stanowiskach czy wyjazdami za granicę, zainteresowane komórki organizacyjne SB w całym kraju wymieniały między sobą informacje na ich temat. Zdarzały się też przypadki szantażowania poszczególnych osób z wykorzystaniem obciążających informacji z marca 1968 r. w celu wymuszenia współpracy z aparatem bezpieczeństwa¹⁴⁷.

142 S.S. Nicieja, *Alma Mater Opoliensis...*, s. 89.

143 P. Madajczyk, *op. cit.*, s. 237.

144 APO, KMiP PZPR w Opolu, sygn. 50/IV/60a, Protokół nr 10/68 z posiedzenia Egzekutywy Komitetu Miasta i Powiatu PZPR w Opolu, odbytego 31 V 1968 r., b.p.

145 AIPN, sygn. 0753/3, Meldunek sytuacyjny nr 49 [dla komendanta wojewódzkiego MO w Opolu] dot. akcji krypt. „Kraj”, 25 III 1968 r., k. 90; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – Oddział w Katowicach (skrót: AIPN Ka), sygn. 00185/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna WUSW w Katowicach – Karta EO-13-A dot. Jana Lasonia, b.d., b.p.; D. Wodecka-Lasota, *Resocjalizacja wichrzycieli*, „Gazeta Wyborcza – Opole”, z 8–9 III 2008.

146 APO, KMiP PZPR w Opolu, sygn. 50/IV/60a, Protokół nr 12/68 z posiedzenia Egzekutywy Komitetu Miasta i Powiatu PZPR w Opolu, odbytego 28 VI 1968 r., b.p. Wypowiedź ta nawiązywała do jednego z hasel ówczesnej propagandy: „Pisarze do pióra, studenci do nauki!”.

147 Działania takie podejmowano m.in. wobec Adama Kasprzyka. W 1970 r., po odbyciu służby wojskowej, funkcjonariusze opolskiej SB próbowali go nakłonić do inwigilacji miejscowego duszpasterstwa akademickiego; D. Wodecka-Lasota, *Opole. Miałem donosić na o. Czaplaka*, „Gazeta Wyborcza – Opole”.

Część osób relegowanych z uczelni w związku z „wydarzeniami marcowymi” nigdy nie ukończyła studiów. Inni, mimo uzyskania wyższego wykształcenia, nie mogli znaleźć pracy w wyuczonym zawodzie, jak np. Krzysztof Borkowski i Harry Duda w zawodzie nauczycielskim¹⁴⁸. Szykany dotyczyły też innych obszarów życia społecznego. Tak np. w 1972 r. Mieczysławowi Plopie, ze względu na jego udział w „wydarzeniach marcowych”, „odmówiono zezwolenia na żeglarskie pływanie morskie”¹⁴⁹.

Ofiarą działań represyjnych padło również opolskie pismo studenckie „Fama”. W okresie „wydarzeń marcowych” w 1968 r. oraz w następnych miesiącach zespół redakcyjny „Famy” (Krzysztof Borkowski, Harry Duda, Stanisław Gruszecki i in.) był ostro krytykowany przez aparat władzy za przemycanie „wrogich” treści i wywieranie niewłaściwego wpływu na postawę studentów¹⁵⁰.

Sprawa „Famy” była jednym z głównych tematów siedmiogodzinnego posiedzenia POP PZPR przy opolskiej WSP, zorganizowanego pod koniec kwietnia 1968 r. z osobistym udziałem I sekretarza KW PZPR Miśkiewicza. Pismo to zostało wówczas bardzo surowo ocenione przez instruktora Ryszarda Sakowskiego, z Wydziału Propagandy KW PZPR, a zarazem członka POP PZPR przy WSP. W obronie „Famy” wystąpił, ostro replikując, jej były już redaktor, Krzysztof Borkowski. W informacji sporządzonej w KW PZPR na użytek centralnych władz partyjnych, nie wymieniając nazwiska, stwierdzono, że jego wystąpienie „miało charakter napastliwy i demagogiczny” i „nie znalazło poparcia wśród dyskutantów”¹⁵¹.

z 22 III 2007 r. W 1970 r. SB Komendy Powiatowej w Zgorzelcu zainteresowała się zamieszkałym w tym mieście Janem Czechem, obejmując go kontrolą operacyjną w ramach kwestionariusza ewidencyjnego o kryptonimie „Łącznościowiec”. W 1973 r. Czech, zatrudniony w tym czasie w Elektrowni „Turów”, stał się obiektem działań werbunkowych ze strony zgorzeleckiej SB. Jako środek nacisku wykorzystano materiały obciążające z 1968 r. Na podstawie pisemnego zobowiązania do udzielania pomocy SB został on zarejestrowany jako tajny współpracownik o pseudonimie „Odra-1111”. Już w 1975 r. zapadła jednak decyzja o rozwiązaniu współpracy z uwagi na „nieszczerłość” Czecha, który swoje wymuszone kontakty z SB „traktował jako zło konieczne [...] nie przekazał żadnych ciekawszych informacji, przy czym unikał spotkań”; AIPN Wr, sygn. 0015/121, t. 1, Kwestionariusz TW, 1 X 1973 r., k. 9–12; *ibidem*, Oświadczenie, 9 X 1973 r., k. 14; *ibidem*, Wniosek o założeniu kwestionariusza ewidencyjnego, 27 VII 1970 r., k. 15; *ibidem*, Analiza materiałów wraz z przedsięwzięciami dot. figuranta kwestionariusza ewidencyjnego krypt. „Łącznościowiec”, 26 IV 1973 r., k. 54–55; *ibidem*, Charakterystyka tajnego współpracownika ps. „Odra-1111”, nr rejestracyjny 86, 21 IX 1976 r., k. 67–68; AIPN, sygn. 0076/30, Kartoteka ogólnoinformacyjna – karta E-14 dot. Jana Kazimierza Czecha, b.d., b.p.; AIPN, sygn. 2911/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna MSW – karta informacyjna dot. Jana Kazimierza Czecha, 19 X 1973 r., b.p.

148 Por.: M. Leżak, *Losy uczestników wydarzeń Marca 1969*, [w:] *Wydarzenia Marca 1968 roku...*, red. A. Gołębiowska, M. Świder, Opole 2017, s. 55–56.

149 Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – Oddział w Lublinie (skrót: AIPN Lu), Kartoteka ogólnoinformacyjna WUSW w Lublinie – Karta EO-14 dot. Mieczysława Plopy, b.d., b.p. Plopa był w tym czasie słuchaczem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

150 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 1759, Wnioski wynikające z marcowych wydarzeń na WSP, b.d., s. 196–202.

151 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 942, Pismo do Sektora Informacji Partyjnej Wydziału Organizacyjnego KC PZPR, 29 IV 1968 r., s. 86–90. W dyskusji wzięło udział 20 osób, w tym trzech studentów IV i V roku. W pierwotnej wersji informacji stwierdzono, że student występujący w obronie „Famy” należał do „inspiatorów wydarzeń marcowych na uczelni”. Stwierdzenie to zostało jednak ostatecznie wykreślone.

Przed upływem roku „Fama” ostatecznie przestała się ukazywać¹⁵². W wyniku działań podjętych przez nowy skład Komitetu Uczelnianego PZPR przy WSP jej miejsce zajęło pismo „Bakałarz”, mające działać na rzecz kształtowania „socjalistycznego oblicza młodych ludzi”¹⁵³.

Czystki polityczne i antysemitki

Studencka akcja protestacyjna z marca 1968 r. stała się pretekstem do czystek politycznych w opolskim środowisku akademickim. W materiale opracowanym z datą 10 kwietnia 1968 r. przez KW PZPR w Opolu na użytek Sektora Informacji Partyjnej Wydziału Organizacyjnego KC PZPR, uskarżano się, że „w okresie zajęć na WSP tylko nieliczni pracownicy naukowcy zajęli właściwe stanowisko. [...] Senat WSP podjął uchwałę solidaryzującą się z linią partii dopiero w dniu 29 marca 1968 r.” Jednocześnie informowano o pierwszych decyzjach kadrowych o charakterze represyjnym w środowisku tej uczelni (podjętych wobec płk. dypl. Izydora Helina i dr. Mariana Treszela)¹⁵⁴.

Egzekutywa Komitetu Miasta i Powiatu PZPR w Opolu 12 kwietnia 1968 r. wystąpiła do Komitetu Wojewódzkiego PZPR z wnioskiem o powołanie przy KMiP „Komisji dla przeprowadzenia rozmów z członkami POP przy Wyższej Szkole Pedagogicznej w celu dokonania oceny ich postawy w okresie ostatnich zajęć na WSP oraz dokonania skreśleń [bądź] wydaleń lub udzielenia innych kar partyjnych, a także przeprowadzenia wyborów do O[ddziałowych] O[rganizacji] P[artyjnych] i Komitetu Uczelnianego”. Przewodniczącym owej komisji, odgrywającej rolę partyjnej inkwizycji, został Zenon Kawecki, ówczesny sekretarz ds. propagandy KMiP PZPR, magister filozofii po studiach na Uniwersytecie Państwowym im. Andrieja A. Żdanowa w Leningradzie¹⁵⁵.

Przedstawiciele KMiP PZPR w Opolu wspólnie z Komitetem Uczelnianym PZPR przeprowadzili rozmowy ze wszystkimi członkami partii ze środowiska WSP, sondując ich postawę. Wnioski z tych rozmów miały być omówione na zebraniach oddziałowych organizacji partyjnych. W ocenie zwierzchnich władz partyjnych Oddziałowa Organizacja Partyjna PZPR na Wydziale Matematyczno-Historycznym

152 S.S. Nicieja, *Alma Mater Opoliensis...*, s. 76, 89–90.

153 APO, KU PZPR WSP Opole, Referat sprawozdawczy z działalności Podstawowej Organizacji Partyjnej [PZPR] w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu za okres od 25 XI 1967 do 6 XI 1970 r., b.p.

154 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 864, Informacja o sytuacji w woj[ewództwie] opolskim, 10 IV 1968 r., b.p.

155 APO, KMiP PZPR w Opolu, sygn. 50/IV/60a, Protokół nr 7/68 z posiedzenia Egzekutywy Komitetu Miasta i Powiatu PZPR w Opolu, odbytego 12 IV 1968 r., b.p. Pod protokołem podpisał się Władysław Hatałski jako sekretarz KMiP PZPR. Sylwetka Zenona Kaweckiego: APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 5723, Wniosek o nadanie orderu [Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski], 25 III 1974 r.; *ibidem*, Ankieta personalna, 23 IX 1968 r.; *ibidem*, Życiorys, 23 IX 1968 r.; *ibidem*, Ankieta personalna, 29 XII 1969 r.; *ibidem*, Życiorys, 29 XII 1969 r.; *ibidem*, Charakterystyka, 2 VIII 1968 r.; *ibidem*, Charakterystyka, 17 VIII 1968 r.; *ibidem*, Charakterystyka, 3 II 1970 r.; *ibidem*, Charakterystyka, 19 VI 1971 r.; Dane osoby z katalogu kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych PRL – Zenon Władysław Kawecki, „Biuletyn Informacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu” (dalej: BIP IPN), <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/66395> (dostęp: 17 IV 2018 r.).

WSP we właściwy sposób wywiązała się z tego zadania, dokonując oceny swoich członków. Negatywnie oceniono natomiast postawę analogicznej organizacji na Wydziale Filologiczno-Historycznym. W ślad za tym 18 kwietnia 1968 r. Egzekutywa KW PZPR zaaprobowała wniosek KMiP o przeprowadzenie weryfikacji tejże Oddziałowej Organizacji Partyjnej przez Komisję Kontroli Partyjnej Komisji Kontroli Partyjnej Miasta i Powiatu, poszerzoną o dodatkowy zespół działaczy partyjnych¹⁵⁶.

Ofiarą czystek padł w szczególności dotychczasowy rektor miejscowej WSP, prof. Maurycy Horn. Wojewódzkie władze PZPR na czele z I sekretarzem KW Marianem Miśkiewiczem oraz Służba Bezpieczeństwa zarzucały mu, że swoją koncyliacyjną postawą i gotowością do dialogu ze studentami rozzuchwalił „wichrzycieli”. Wytykano mu także bierną postawę podczas zebrania POP PZPR w dniu 15 marca 1968 r. Kolejny zarzut dotyczył udania się na urlop tuż po „wydarzeniach marco-wych”, co traktowano jako uchylanie się od podejmowania decyzji mających na celu ostateczną pacyfikację środowiska akademickiego WSP¹⁵⁷. Wśród takich okoliczności pod koniec kwietnia 1968 r. kierownictwo KW PZPR przyjęło rezygnację prof. Horna z funkcji rektora, motywowaną oficjalnie złym stanem zdrowia¹⁵⁸. Sprawę zamknęło postanowienie Egzekutywy KW PZPR z 25 lipca 1968 r. o odwołaniu go z funkcji rektora WSP¹⁵⁹. Profesor Horn 15 maja 1968 r., na mocy postanowienia Komisji Kontroli Partyjnej Miasta i Powiatu w Opolu, został wydalony z szeregów PZPR¹⁶⁰. Rok później, w maju 1969 r., I sekretarz KW PZPR Miśkiewicz zwrócił się na piśmie do kierownika Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR, Andrzeja Werblana, z prośbą o udzielenie „pomocy w realizacji wniosku o zwolnienie prof. Horna z pracy naukowej w WSP”. W piśmie tym po raz kolejny zarzucono byłemu rektorowi niewłaściwy stosunek do studenckiej akcji protestacyjnej w marcu 1968 r.¹⁶¹

W ramach czystek politycznych została zwolniona z WSP m.in. dr Halina Smolińska, która podczas burzliwego zebrania partyjnego w dniu 15 marca 1968 r. odważnie protestowała przeciwko propagandowemu hasłu „Studenci do nauki”. Podobny los stał się udziałem mgr. Władysława Czermińskiego, asystenta w studium zaocznym

156 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 345, Protokół nr 9 z obrad Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Opolu, odbytego 18 IV 1968 r., s. 36, 39. Por.: M. Patelski, *Studenci i władza...*, s. 43.

157 AIPN Wr, sygn. 065/146, Plan operacyjnych przedsięwzięć odnośnie figuranta kwestionariusza ewidencyjnego krypt. „Doktor” – Maurycego Horna, 8 VIII 1968 r., b.p.

158 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 942, Pismo do Sektora Informacji Partyjnej Wydziału Organizacyjnego KC PZPR, 29 IV 1968 r., s. 89–90; AP KW PZPR w Opolu, sygn. 1760, Pismo do Sektora Informacji Partyjnej Wydziału Organizacyjnego KC PZPR, 29 IV 1968 r., s. 59. Por.: S.S. Nicieja, *Alma Mater Opoliensis...*, s. 90; A. Szczepaniak, *Wokół biografii Profesora Maurycego Horna (1917–2000) – badacza dziejów Żydów na ziemiach polskich od XV do XVIII w.*, „Kwartalnik Opolski”, nr 4 (2015), s. 61–62.

159 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 346, Protokół z obrad Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Opolu, odbytych 25 VII 1968 r., s. 14. Por.: S.S. Nicieja, *Alma Mater Opoliensis...*, s. 89–90; A. Maziarz, *Zarys dziejów katedr i zakładów*, [w:] *Półwiecze. Katedry i Zakłady Instytutu Historii w latach 1957–2007*, red. J. Dorobisz, Opole 2007, s. 30.

160 AIPN Wr, sygn. 065/146, Notatka informacyjna dot. prof. Maurycego Horna, 10 X 1972 r., b.p.

161 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 864, Pismo I sekretarza KW PZPR w Opolu do kierownika Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR, 6 V 1969 r., b.p. Por.: S.S. Nicieja, *Alma Mater Opoliensis...*, s. 89–90.

WSP. W informacji opracowanej przez Komitet Uczelniany PZPR przy WSP wymieniono go jako jedną z osób, które przyczyniły się do wygaszenia studenckiej akcji protestacyjnej. Miejskie władze partyjne zarzuciły mu jednak niewłaściwą postawę oraz dwulicowość w okresie „wydarzeń marcowych”, w związku z czym został on wydalony z PZPR, a w ślad za tym również zwolniony z pracy na uczelni¹⁶².

Ofiarą czystek politycznych stał się także dr Marian Treszel, ideowy komunista, I sekretarz Oddziałowej Organizacji Partyjnej PZPR na Wydziale Filologiczno-Historycznym WSP, kierownik uczelnianego Studium Nauk Politycznych oraz opiekun uczelnianej organizacji ZMS, aktywnie angażujący się w walkę z przejawami życia religijnego wśród studentów¹⁶³. Także on w marcu 1968 r. przyczynił się do wygaszenia studenckich protestów na opolskiej WSP. Miał jednak odwagę prezentować własne zdanie również wobec wyżej postawionych towarzyszy, czego przykładem było jego krytyczne wystąpienie na zebraniu POP PZPR w dniu 15 marca 1968 r. Za samodzielne myślenie – „za demagogię oraz brak samokrytycznego stanowiska, zarozumiałstwo, za głoszenie poglądów rewizjonistycznych” – zapłacił wydaleniem z partii i utratą pracy¹⁶⁴.

Wśród osób wydalonych z PZPR – oprócz wymienionych już powyżej postaci – znalazł się dr Leonard Owczarek (historyk), który naraził się zwierzchnim władzom partyjnym swoim krytycznym wystąpieniem podczas burzliwego zebrania POP PZPR w dniu 15 marca 1968 r.¹⁶⁵ Wykluczony z szeregów z PZPR został także doc. Władysław Studencki, były członek PPS (do 1948 r.), obwiniony o „brak więzi ideowej z partii”, bierność i brak politycznego zaangażowania. Komisja kontroli partyjnej zarzucała mu dokładne przeciwieństwo tego, co zarzucano dr. Owczarkowi, a mianowicie to, że w ogóle nie zabrał głosu podczas zebrania POP PZPR w dniu 15 marca 1968 r.¹⁶⁶

162 AIPN Wr, sygn. 065/146, Notatka informacyjna dot. prof. Maurycego Horna, 10 X 1972 r., b.p.; APO, KMiP PZPR w Opolu, sygn. 50/IV/60a, Protokół nr 12/68 z posiedzenia Egzekutywy Komitetu Miasta i Powiatu PZPR w Opolu, odbytego 28 VI 1968 r., b.p. Już wcześniej, 18 IV 1968 r., Egzekutywa KW PZPR zwolniła Czerwińskiego z funkcji lektora KW; APO, KW PZPR w Opolu, 345, Protokół nr 9 z obrad Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Opolu, odbytego 18 IV 1968 r., s. 42.

163 APO, KM PZPR w Opolu, sygn. 50/I/7, Protokół z IX Konferencji Partyjnej Komitetu Miejskiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Opolu, odbytej 17 stycznia 1959 r. w sali Studium Nauczycielskiego w Opolu, b.p.

164 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 1760, Wyciąg z referatu Komisji dot. uzasadnienia wydaleń z partii niektórych z POP na WSP, b.d., s. 211–212. Treszelowi wyrzucano też, że będąc opiekunem uczelnianej organizacji ZMS, „sam atakował ZMS i ZMW w dniach marcowych”, mówiąc, że to „molocho” oraz „zero polityczne i organizacyjne”; APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 345, Wnioski wynikające z marcowych wydarzeń na WSP, kwiecień 1968 r. Załącznik nr do Protokołu nr 9 z obrad Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Opolu, odbytego 18 IV 1968 r., s. 76.

165 AIPN Wr, sygn. 065/673, Meldunek dot. przebiegu i pracy operacyjno-śledczej w sprawie wybuchu w auli Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu w dniu 6 X 1971 r. krypt. „Mrowisko”, listopad 1971 r., b.p.; AIPN Wr, sygn. 065/674, Analiza akt śledztwa nr II Ds 25/71 w sprawie zaważenia się w dniu 6 X 1971 r. części budynku WSP w Opolu, 20 XII 1971 r., b.p.

166 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 1760, Wyciąg z referatu Komisji dot. uzasadnienia wydaleń z partii niektórych z POP na WSP, b.d., s. 211. W 1971 r. Leonard Owczarek znalazł się w gronie osób podejrzewanych przez SB o spowodowanie wybuchu w auli WSP w Opolu. W 1976 r. SB odnotowała i poinformowała „władze polityczne”, że „w swym wystąpieniu na zebraniu kadry naukowo-dydaktycznej WSP” w Kielcach, gdzie

Wybitny historyk doc. dr Władysław Dziewulski, który z przyczyn politycznych nigdy nie doczekał się w pełni zasłużonego tytułu profesorskiego, został po „wydaniach marcowych” zwolniony z pracy w WSP i przeszedł do Instytutu Śląskiego, gdzie nie mógł mieć kontaktu z młodzieżą akademicką. Władze PRL nie mogły mu zapomnieć tego, że wywodził się z rodziny ziemiańskiej, a „w latach 1931–1939 pracował w Urzędzie Wojewódzkim Pomorskim, w tym kilka lat na stanowisku kierownika Oddziału Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego w Wydziale Społeczno-Politycznym”. W oczach SB i KW PZPR obciążała doc. Dziewulskiego również okoliczność, że należał on do ludzi blisko związanych z rektorem Hornem¹⁶⁷.

Czystki polityczne szły w parze z czystkami o podłożu antysemitycznym. Było tak m.in. w przypadku rektora Horna, którego w oczach ówczesnych władz obciążało – oprócz zbyt łagodnej postawy wobec studentów – również jego żydowskie pochodzenie¹⁶⁸.

Pierwszą ofiarą antysemitycznych czystek w opolskim środowisku akademickim był wspomniany już na wstępie płk dypl. Izidor Helin, dotychczasowy kierownik Studium Wojskowego przy opolskiej WSP. Dnia 18 marca 1968 r. władze wojskowe zakomunikowały płk. Helinowi decyzję o przeniesieniu go do służby poza garnizonem opolskim, zdejmując go ze stanowiska kierownika Studium Wojskowego. Ponieważ płk Helin nie zgodził się na podjęcie służby poza Opolem, przeniesiono go do rezerwy (zatrudnił się potem jako referent ds. BHP w Wojewódzkim Przedsiębiorstwie PKS)¹⁶⁹.

Ponadto w kwietniu 1968 r. wydano go z PZPR „za niepartyjną postawę w czasie zajęć studenckich w Warszawie i na WSP w Opolu”. Nie pomogło tłumaczenie, że wydarzenia na uczelni go zaskoczyły, a w ich trakcie był zajęty przekazywaniem Studium Wojskowego w związku z odwołaniem go ze stanowiska kierownika¹⁷⁰.

w tym czasie pracował, „krytykował założenia socjalizmu”. W związku z tym był rozpracowany w ramach sprawy operacyjnego sprawdzenia, prowadzonej przez Wydział III KW MO w Kielcach. Zob.: AIPN, sygn. 2911/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna MSW – karta E-14 dot. Leonarda Owczarka, 3 XI 1976 r., b.p.; AIPN, sygn. 2912/1, Kartoteka odtworzeniowa MSW – karta E-14 dot. Leonarda Owczarka, 30 VII 1972 r., b.p.; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – Delegatura w Kielcach (skrót: AIPN Ki), sygn. 00031/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna WUSW w Kielcach, 15 VII 1972 r., b.p. Por.: A. Maziarz, *op. cit.*, s. 26–27.

167 AIPN Wr, sygn. 065/146, Informacja dla I sekretarza KW PZPR, 24 VI 1970 r., b.p.; AIPN Wr, sygn. 00156/4, Kartoteka zagadnieniowa WUSW we Wrocławiu – karta informacyjna dot. Władysława Dziewulskiego, b.d., b.p.

168 Dobrą tego ilustrację stanowi treść rozmowy przeprowadzonej w kwietniu 1968 r. przez kpt. Edwarda Kasperskiego, zastępcę naczelnika Wydziału III SB KW MO w Opolu, z pewnym pracownikiem naukowym opolskiej WSP. Pracownik ten, nieangażujący się zasadniczo w działalność polityczną, „dosyć ostrożnie” zapytał rozmawiającego z nim oficera SB, „co będzie z rektorem Hornem”. „Stwierdziłem – pisał w swojej notatce kpt. Kasperski – że na to trudno mi odpowiedzieć. Wówczas dosyć niezręcznie zaczął [on] opowiadać, że od okresu pobytu Horna na Uczelni [pojawiła się] dosyć spora grupa ludzi pochodzenia żydowskiego. Co ciekawe, że na tyłu profesorów z pochodzenia Polaków rektorem wybrano Żyda. Podkreślił, że gdy o tym się mówi, to niektórzy z miejsca określają to antysemityzmem, ale na Uczelni zatrudniono nawet młodych prac[owników] naukowych pochodzenia żydowskiego”. Kpt. Kasperski dołączył cytowaną powyżej notatkę „w celu ewentualnego wykorzystania przy ocenie sytuacji na uczelni”; AIPN Wr, sygn. 065/146, Notatka służbowa, 25 IV 1968 r., b.p.

169 AIPN Wr, sygn. 065/67, Arkusz informacyjny (osoby rozpracowywanej); *ibidem*, Wniosek o wszczęcie kwestionariusza ewidencyjnego krypt. „Rezerwista”, 18 VI 1968 r., b.p.; AIPN Wr, sygn. 065/146, Informacja dla I sekretarza KW PZPR w Opolu, 24 VI 1970 r., s. 51.

170 APO, KMiP PZPR w Opolu, sygn. 50/IV/60a, Protokół nr 7/68 z posiedzenia Egzekutywy Komitetu Miasta i Powiatu PZPR w Opolu, odbytego 12 IV 1968 r., b.p.

Rozpętana w latach 1967–1968 kampania antysemitka spowodowała odejście z opolskiej WSP jeszcze kilku innych osób pochodzenia żydowskiego. Jedną z nich był Leszek Leo Kantor, wybitny animator życia kulturalnego w opolskim środowisku akademickim, który po „wydarzeniach marcowych” został wydalony z PZPR, a następnie zwolniony z pracy w WSP¹⁷¹. W 1969 r. wraz z żoną wyjechał on z kraju, osiedlając się na stałe w Szwecji¹⁷².

W ramach antysemitkiej czystki zostali zwolnieni z pracy w opolskiej WSP również: doc. dr Seweryn Dür (filozof marksistowski) oraz doc. dr Bolesław Gleichgewicht (matematyk). Obaj kontynuowali później działalność naukową na Uniwersytecie Wrocławskim¹⁷³.

Docent dr Józef Eisner (fizyk) został skreślony z listy kandydatów do PZPR za to, że „w czasie wypadków marcowych zachowywał się biernie”! Faktyczne powody szykan miały jednak bezpośredni związek z jego pochodzeniem żydowskim. W materiale opracowanym w 1970 r. przez SB dla I sekretarza KW PZPR w Opolu wytykano doc. Eisnerowi w szczególności to, że „starał się zawsze akcentować swoją odrębność narodowościową i [przejawiał] małe zainteresowanie sprawami polskimi”. W 1969 r. doc. Eisner wyjechał wraz z żoną na stałe do Izraela¹⁷⁴.

Za „zadziwiające milczenie” i bierną postawę w okresie „wydarzeń marcowych” została ukarana także dr Felicja Figowa (historyk). Na mocy jednomyślnej uchwały komisji kontroli partyjnej została ona wydalona z szeregów PZPR „za bierność i obcość ideologiczną”¹⁷⁵. Również dr Figowa opuściła Polskę w ramach pomarcowej fali emigracyjnej¹⁷⁶. Za „bierną postawę w okresie zajęć marcowych” został ukarany także student Izrael Jabłonka, którego skreślono z listy kandydatów PZPR¹⁷⁷.

Marcowe i pomarcowe czystki przybrały największą skalę na Wydziale Filologiczno-Historycznym WSP. Z Oddziałowej Organizacji Partyjnej PZPR przy tym wydziale zostało wówczas wydalonych aż osiem osób: Władysław Czermiński, Felicja

171 O sprawie tej tak pisano w materiale opracowanym w 1970 r. przez SB dla I sekretarza KW PZPR w Opolu: „Po wydarzeniach marcowych 1968 r. Kantor z uwagi na jego dwuznaczne zachowanie się w czasie tych wydarzeń i popieranie awanturniczej polityki Izraela został usunięty z partii, a następnie zwolniony z pracy w WSP”; AIPN Wr, sygn. 065/146, Informacja dla I sekretarza KW PZPR, 24 VI 1970 r., b.p.

172 AIPN Wr, sygn. 065/163. Omówienie materiałów i plan przedsięwzięć operacyjnych do kwestionariusza ewidencyjnego krypt. „Babel”, b.p. Por.: Z. Bereszyński, *Represyjne działania...*, s. 355–356.

173 W drugiej połowie lat 70. i w latach 80. XX w. doc. dr Bolesław Gleichgewicht dał się poznać jako jeden z czołowych działaczy opozycyjnych we wrocławskim środowisku akademickim. Znanym działaczem opozycyjnym był także jego syn Aleksander; AIPN Wr, sygn. 0076/30, Kartoteka ogólnoinformacyjna WUSW we Wrocławiu – karta EO-13-A dot. Bolesława Gleichgewichta, 5 V 1982 r., b.p.; T. Kulak, M. Pater, W. Wrzesiński, *Historia Uniwersytetu Wrocławskiego 1702–2002*, Wrocław 2002, s. 326–328, 339, 340, 344, 353.

174 AIPN Wr, sygn. 065/146, Informacja dla I sekretarza KW PZPR, 24 VI 1970 r., b.p.

175 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 1760, Wyciąg z referatu Komisji dot. uzasadnienia wydaleń z partii niektórych z POP na WSP, b.d., s. 213. Por.: A. Maziarz, *op. cit.*, s. 27.

176 *Ibidem*, Kartoteka odtworzeniowa MSW – karta E-15 dot. Felicji Figi, 8 II 1974 r., b.p.

177 APO, KMiP PZPR w Opolu, sygn. 50/IV/60a, Protokół nr 10/68 z posiedzenia Egzekutywy Komitetu Miasta i Powiatu PZPR w Opolu, odbytego 31 V 1968 r., b.p.

Figowa, Maurycy Horn, Leszek Kantor, Aleksander Łach, Leonard Owczarek, Władysław Studencki i Marian Treszel. Trzy osoby z tego grona, a mianowicie Czermiński, Owczarek i Studencki, zostały w późniejszym czasie zrehabilitowane¹⁷⁸.

Czystki nie ominęły również uczelnianych organizacji ZMS i ZMW. W analizie opracowanej wiosną 1968 r. na użytek Zarządu Wojewódzkiego ZMS w Opolu bardzo negatywnie oceniono sytuację w uczelnianej organizacji ZMS na WSP, pisząc, że większość jej członków, ponad 350 osób, „dała się wciągnąć w przebieg zajęć, uczestniczyła w wiecach, zarówno w Domu Studenta, jak i w auli WSP, oraz w ogłoszonym strajku”. Co więcej, na podstawie obserwacji poczynionych na zebraniach Zarządu Uczelnianego i przewodniczących kół ZMS w okresie po zakończeniu akcji protestacyjnej wnioskowano, że „jeszcze znaczna grupa aktywu ZMS solidaryzuje się z większością wydarzeń, jakie miały miejsce w środowisku studenckim”. W związku z tym postanowiono w terminie do 10 kwietnia 1968 r. przeprowadzić „rozmowy ze wszystkimi członkami Zarządu Uczelnianego i przewodniczącymi kół w celu jednoznacznego określenia ich postawy oraz usunięcia z grona aktywu ZMS ludzi niezdecydowanych”. Pomarcowe rozliczenia miały objąć także uczelnianą organizację ZMS przy opolskiej WSI, a w szczególności jej 25 członków, uczestników wiecu studenckiego na WSP¹⁷⁹.

Rozrachunki polityczne w uczelnianej organizacji ZMW przy WSP spowodowały spadek liczby jej członków z około 1000 do 773. Przyczyniły się do tego z jednej strony rozmowy przeprowadzone z członkami wszystkich jej kół, a z drugiej decyzja o nieprzyjmowaniu od razu wszystkich kandydatów¹⁸⁰.

Czystki o podłożu antysemickim objęły także inne środowiska społeczne w województwie opolskim. W kwietniu 1968 r. zostali wydaleny z partii i usunięci z zajmowanych stanowisk również Borys Glazer, kierownik opolskiej Stacji Pogotowia Ratunkowego (a wcześniej wieloletni dyrektor Szpitala Wojewódzkiego w Opolu), oraz Marian Śmigielski, dyrektor Opolskiego Przedsiębiorstwa Leśnej Produkcji Niedrzewnej „Las”. W przypadku Glazera chodziło oficjalnie o to, że jego syn, słuchacz Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, „brał czynny udział w rozruchach studenckich w Krakowie, kolportując wrogie Polsce Ludowej ulotki, za co został skazany przez Kolegium Karno-Administracyjne, a następnie Sąd na sześć tygodni więzienia”. Śmigielskiemu miano za złe, że „nie wziął udziału w wiecu [poparcia dla władz], nie był obecny na zebraniu sprawozdawczo-wyborczym [POP PZPR], nie uczęszczał w ostatnim okresie na zebrania POP, miał niewłaściwy stosunek do ludzi oraz nie określił swojego stanowiska politycznego wobec syjonizmu”¹⁸¹.

178 APO, KU PZPR WSP w Opolu, sygn. 11, Referat sprawozdawczy z działalności Oddziałowej Organizacji Partyjnej PZPR Wydziału Filologiczno-Historycznego [WSP w Opolu] za okres grudnia 1967 do 7 III 1969 r., s. 159.

179 APO, ZW ZMS w Opolu, sygn. 621, Analiza studenckiej organizacji ZMS w WSP i WSI w Opolu, [kwiecień 1968 r.], b.p.

180 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 398, Sprawozdanie Zarządu Wojewódzkiego ZMW w Opolu z realizacji uchwały Plenum KW PZPR w sprawie pracy ideowo-wychowawczej wśród młodzieży, 13 II 1969 r., s. 176.

181 APO, KMiP PZPR w Opolu, sygn. 50/IV/60a, Protokół nr 7/68 z posiedzenia Egzekutywy Komitetu Miasta i Powiatu PZPR w Opolu, odbytego 12 IV 1968 r., b.p.; APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 345, Protokół

Józef Kon, prezes Spółdzielni Inwalidów „Odra” w Opolu, został wydalony z PZPR „za niepartyjną postawę w okresie wydarzeń marcowych”¹⁸². Nieco wcześniej na posiedzeniu plenarnym KMiP PZPR w Opolu zażądano od niego „określenia swej postawy wobec towarzyszy pochodzenia żydowskiego”. Ponieważ nie chciał spełnić tego żądania, „wyprowadzono” go ze składu KMiP¹⁸³.

Pod koniec kwietnia 1968 r. został odwołany ze stanowiska Eugeniusz Erdinast, dotychczasowy zastępca kierownika Wydziału Ekonomicznego KW PZPR w Opolu – jeden z bardzo nielicznych już Żydów w szeregach aparatu partyjnego. Egzekutywa KW PZPR w Opolu postanowiła skierować go do pracy poza aparatem „z zachowaniem uprawnień do renty pragmatycznej”. W tym samym czasie na analogicznej zasadzie zostali usunięci z zajmowanych stanowisk również Stefan Michalski (kierownik Wydziału Administracyjnego KW PZPR) oraz Henryk Kawa (kierownik Wojewódzkiego Ośrodka Propagandy Partyjnej)¹⁸⁴.

Beneficjenci Marca '68

Marcowe i pomarcowe czystki służyły nie tylko zacieśnieniu kontroli nad miejscowymi środowiskami inteligentnymi, ale także stworzeniu warunków zaspokojenia aspiracji licznej rzeszy osób popierających działania władz z myślą o własnym awansie społecznym i zawodowym. Jest też faktem, że ówczesne wydarzenia w istotnym stopniu przyczyniły się do przyspieszenia zawodowej czy politycznej kariery wielu osób.

Ofiary czystek zwolniły stanowiska dla nowych ludzi, pozytywnie postrzeganych przez aparat władzy. Władze partyjne PZPR postanowiły w bezpośredni sposób zająć się kształtowaniem nowej polityki kadrowej w opolskim środowisku akademickim. Egzekutywa KW PZPR 18 kwietnia 1968 r. zobowiązała Stanisława Pogana, kierownika Wydziału Organizacyjnego KW, oraz Augustyna Wajdę, I sekretarza KMiP PZPR

nr 9 z obrad Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Opolu, odbytego 18 IV 1968 r., s. 40. Decyzję o wydaleniu Śmigielskiego z partii podjęła POP PZPR w jego miejscu pracy, a 12 IV 1968 r. zatwierdziła ją Egzekutywa KMiP PZPR w Opolu. 18 IV 1968 r. w sprawie Śmigielskiego wypowiedziała się również Egzekutywa KW PZPR, odwołując go ze stanowiska dyrektora PPLN „Las”. W przypadku Glazera POP PZPR podjęła decyzję o skreśleniu z listy członków partii. Egzekutywa KMiP PZPR postanowiła jednak zastosować surowsze sankcje w postaci wydalenia z partii, co skutkowało usunięciem z zajmowanego stanowiska. W materiałach SB odnotowano negatywne wypowiedzi Śmigielskiego na temat ówczesnych poczynań aparatu władzy. Wypowiadając się w gronie znajomych, dał on „wyraz oburzeniu w stosunku do wszystkich czynników odpowiedzialnych za antyżydowską kampanię”. Mówił, że „nie jest to pierwszy w historii wypadek, iż za błędy i wypaczenia kół rządzących [ob]win[ia]ni są Żydzi”. Śmigielski odniósł się negatywnie także do słynnego wystąpienia Edwarda Gierka, ówczesnego I sekretarza KW PZPR w Katowicach, który na zorganizowanym przez siebie wiecu wystąpił z pogrózkami pod adresem osób, które ośmieliłyby się wywołać akcję protestacyjną na Śląsku. Komentując wypowiedź Gierka, Śmigielski stwierdził, że albo nie miał on racji, albo ludzie się go nie boją, bo wkrótce po jego wystąpieniu doszło do wielkiej manifestacji studenckiej w Katowicach; AIPN, sygn. 0753/3, Meldunek sytuacyjny nr 31 [dla komendanta wojewódzkiego MO w Opolu] dot. akcji krypt. „Kraj”, 19 III 1968 r., k. 48.

182 APO, KMiP PZPR w Opolu, sygn. 50/IV/60a, Protokół nr 10/68 z posiedzenia Egzekutywy Komitetu Miasta i Powiatu PZPR w Opolu, odbytego 31 V 1968 r., b.p.; APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 864, Informacja o sytuacji w woj[ewództwie] opolskim, 10 IV 1968 r., b.p.

183 *Ibidem*, sygn. 864, Informacja o sytuacji w woj[ewództwie] opolskim, 10 IV 1968 r., b.p.

184 *Ibidem*, sygn. 345, Protokół nr 9 z obrad Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Opolu, odbytego 18 IV 1968 r., s. 41–42.

w Opolu, do przeprowadzenia rozmów z komitetami wojewódzkimi PZPR w Katowicach i Wrocławiu „w sprawie wzmocnienia kadrowego WSP w Opolu”¹⁸⁵.

Szereg osób, szczególnie zasłużonych dla aparatu władzy w okresie „wydarzeń marcowych” i późniejszych rozliczeń politycznych, szybko awansowało w politycznej hierarchii PRL. Jedną z nich był Augustyn Wajda (ur. 1927 r.), dotychczasowy I sekretarz KMiP PZPR w Opolu. W połowie czerwca 1968 r. za zgodą Sekretariatu KC awansowano go na stanowisko sekretarza ds. propagandy KW PZPR. W odnośnym wniosku do Sekretariatu KC, podpisanym przez I sekretarza KW PZPR Miśkiewicza, chwając jego dotychczasowe zasługi, pisano m.in.: „W czasie wydarzeń marcowych [...] wykazał wyjątkowo zdecydowane i umiejętne stanowisko. Dzięki jego pomocy można było ujawnić i zdemaskować antypartyjne stanowisko poszczególnych pracowników naukowych [WSP], którzy przez dłuższy okres czasu byli faworyzowani przez Wydział Propagandy KW”¹⁸⁶.

Na początku lutego 1969 r. Stanisław Pogan (ur. 1923 r.), dotychczasowy kierownik Wydziału Organizacyjnego KW PZPR w Opolu, awansował na stanowisko przewodniczącego Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej. Rekomendując jego kandydaturę w piśmie wystosowanym do kierownika Wydziału Organizacyjnego KC PZPR i sygnowanym przez I sekretarza KW Miśkiewicza, pisano m.in.: „W okresie wydarzeń marcowych, kiedy [w] WKKP i w Wydziale Propagandy KW ujawniły się hamulce lub nieporadność wobec konieczności dokonania oceny przydatności towarzyszy na eksponowanych stanowiskach, a w szczególności w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu, z upoważnienia kierownictwa KW nadzorował pracę zespołu powołanego do tych spraw, wykazując stanowisko pryncypialne i jednocześnie w pełni obiektywne”¹⁸⁷.

Szybko awansował również Zenon Kawecki (ur. 1932 r.), dotychczasowy sekretarz ds. propagandy KMiP PZPR w Opolu i przewodniczący komisji powołanej dla dokonania czystek politycznych w miejscowym środowisku akademickim. W połowie września 1968 r. nagrodzono go stanowiskiem kierownika Wojewódzkiego Ośrodka Propagandy Partyjnej. W latach 1971–1974 odbył on studia doktoranckie w Wyższej Szkole Nauk Społecznych przy KC PZPR. W późniejszym czasie pracował w Instytucie Podstawowych Problemów Marksizmu-Leninizmu, a następnie w Instytucie Religioznawstwa Akademii Nauk Społecznych w Warszawie. W latach 1986–1990 był także konsulem generalnym PRL w Leningradzie¹⁸⁸.

185 *Ibidem*, s. 39.

186 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 864, Pismo I sekretarza KW PZPR w Opolu do Sekretariatu KC PZPR, 28 V 1968 r., b.p.; Dane osoby z katalogu kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych PRL – Augustyn Wajda, BIP IPN, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/21252> (dostęp: 17 IV 2018 r.). Por.: M. Patelski, *Studenci i władza...*, s. 46.

187 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 864, Pismo I sekretarza KW PZPR w Opolu do kierownika Wydziału Organizacyjnego KC PZPR, 2 XII 1968 r., b.p.; APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 6886, Karta ewidencyjna pracownika aparatu partyjnego [Stanisława Pogana], b.p.; Dane osoby z katalogu kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych PRL – Stanisław Pogan, BIP IPN, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/20549> (dostęp: 17 IV 2018 r.). Por.: M. Patelski, *Studenci i władza...*, s. 46.

188 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 5723, Karta ewidencyjna pracownika aparatu partyjnego [Zenona Kaweckiego], b.p.; Dane osoby z katalogu kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych PRL – Zenon Władysław Kawecki, BIP IPN, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/66395> (dostęp: 17 IV 2018 r.).

Błyskotliwe kariery zrobili też niektórzy działacze Zarządu Wojewódzkiego ZMS w Opolu, który po marcu 1968 r. sprawnie przeprowadził czystki w podległych sobie strukturach organizacyjnych: Włodzimierz Kosiński, Eugeniusz Brudkiewicz, Jan Cofałka i Hieronim Synowiec. Kosiński (ur. 1935 r.), z zawodu nauczyciel historii po studiach na Uniwersytecie im. Łomonosowa w Moskwie, były działacz ZMP i przewodniczący ZW ZMS w Opolu w latach 1962–1968, został na początku października 1968 r. awansowany na stanowisko zastępcy kierownika Wydziału Propagandy KW PZPR. Na początku marca 1971 r. objął wyjątkowo ważne i prestiżowe stanowisko redaktora naczelnego „Trybuny Opolskiej”, organu prasowego KW PZPR w Opolu. Na stanowisku tym pozostał już do końca PRL¹⁸⁹.

Eugeniusz Brudkiewicz (ur. 1938 r.), absolwent opolskiej WSP, wiceprzewodniczący ZW ZMS od czerwca 1963 r., otrzymał w październiku 1969 r. etat starszego instruktora w KW PZPR. W latach 1971–1975 był sekretarzem Wojewódzkiego Komitetu Frontu Jedności Narodu, a w późniejszym czasie kontynuował pracę w wojewódzkim aparacie partyjnym, kolejno jako kierownik Wydziału Propagandy i Agitacji (od 1975 r.), kierownik Wydziału Organizacyjnego (od 1981 r.) i sekretarz KW PZPR (od 1984 r.)¹⁹⁰. Przez wiele lat należał do najwyższej postawionych i najbardziej wpływowych funkcjonariuszy miejscowego aparatu władzy.

Po przejściu Kosińskiego do pracy w KW PZPR jego następcą na stanowisku przewodniczącego ZW ZMS został Jan Cofałka, dotychczasowy wiceprzewodniczący, absolwent Rocznej Centralnej Szkoły Komsomołu w Moskwie, gdzie kształcił się w latach 1966–1967. W kwietniu 1970 r., z rekomendacją KW PZPR w Opolu (którego był członkiem), awansowano go na stanowisko kierownika Wydziału Organizacyjnego w Zarządzie Głównym ZMS w Warszawie¹⁹¹.

Hieronim Synowiec (ur. 1941 r.), absolwent opolskiej WSP, kierownik Wydziału Organizacyjnego, a następnie Wydziału Szkolno-Studentckiego w ZW ZMS w latach 1967–1969, został we wrześniu 1969 r. etatowym pracownikiem Wydziału Organizacyjnego KW PZPR. W 1972 r. powierzono mu stanowisko zastępcy kierownika w Biurze I Sekretarza KW. W latach 1974–1975 był kierownikiem tegoż biura, a w latach 1975–1976 kierownikiem Wydziału Organizacyjnego KW PZPR.

189 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 5875, Karty ewidencyjne pracownika aparatu partyjnego [Włodzimierza Kosińskiego]; *ibidem*, Świadcstwo pracy [Włodzimierza Kosińskiego], 11 IV 1990 r.; *ibidem*, Karta osobowa [Włodzimierza Kosińskiego], 30 III 1990 r., b.p. Warto dodać, że wiosną 1968 r. kierowany przez Kosińskiego ZW ZMS był wspomagany przez publikacje w „Trybunie Opolskiej” w działaniach mających na celu opanowanie sytuacji w miejscowym środowisku studenckim; APO, ZW ZMS w Opolu, sygn. 621, Protokół z posiedzenia Prezydium ZW ZMS – Opole z 18 IV 1968 r., b.p.

190 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 4707, Karta osobowa [Eugeniusza Brudkiewicza], 31 I 1990 r., b.p.

191 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 8204, Pismo Jana Cofałki do KW PZPR w Opolu, 20 IV 1970 r.; *ibidem*, Wniosek, 26 II 1970 r.; *ibidem*, Ankieta personalna [Jana Cofałki], 17 X 1968 r.; *ibidem*, Życiorys [Jana Cofałki], 17 X 1968 r.; *ibidem*, Wniosek o zatwierdzenie kandydata na stanowisko wiceprzewodniczącego ZW ZMS, 4 VIII 1967 r.; *ibidem*, Charakterystyka [Jana Cofałki], b.d.; *ibidem*, Wniosek o zatwierdzenie kandydata na stanowisko przewodniczącego ZW ZMS, 17 X 1968 r., b.p.

W 1977 r. został I sekretarzem Komitetu Miejskiego PZPR w Opolu i pełnił tę funkcję do 1981 r., gdy jego karierę polityczną złamały wydarzenia związane z powstaniem „Solidarności”¹⁹².

Do beneficjentów Marca '68 może być zaliczony również Bartłomiej Kozera (ur. 1945 r.), wieloletni pracownik naukowo-dydaktyczny WSP, Uniwersytetu Opolskiego oraz Wyższej Szkoły Zarządzania i Administracji w Opolu, jedna z czołowych postaci miejscowego środowiska akademickiego. W 1966 r., jako student III roku filologii polskiej WSP, został on pozyskany na rzecz Wydziału III SB KW MO w Opolu i funkcjonował odtąd jako TW ps. „Kazimierz”. Informacje pozyskiwane od „Kazimierza” dotyczyły m.in. opolskiego duszpasterstwa akademickiego, Leszka Leo Kantora oraz osób będących obiektem zainteresowania SB w związku ze studencką akcją protestacyjną w marcu 1968 r.¹⁹³ W 1968 r. Kozera ukończył studia na opolskiej WSP, a w październiku następnego roku rozpoczął studia doktoranckie w Instytucie Filozoficznym Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego. Jego starania o przyjęcie na studia doktoranckie wsparł Wydział III SB KW MO w Opolu, wysyłając we wrześniu 1969 r. pismo polecające do rąk własnych naczelnika Wydziału IV Departamentu III MSW¹⁹⁴. Po powrocie Kozery ze studiów doktoranckich Wydział III KW MO w Opolu uznał wznowienie współpracy z „Kazimierzem” jako TW za niecelowe z uwagi na to, że został on członkiem PZPR¹⁹⁵. Nie zamierzano jednak definitywnie zrywać kontaktów. W latach 1976–1986 należące do niego mieszkanie było wykorzystywane jako punkt kontaktowy o kryptonimie „Kazimierz”. W tym czasie właściciel mieszkania zdążył już awansować na stanowisko kierownika Zakładu Filozofii WSP¹⁹⁶.

Wśród wymienionych powyżej beneficjentów Marca '68 znajdują się ludzie liczący sobie w tamtym czasie od około dwudziestu kilku do czterdziestu paru lat. Na ich przykładzie wyraźnie widać, jak przy okazji rozprawy ze studentami i „syjonistami” dokonało się odmłodzenie ówczesnego aparatu władzy.

192 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 7404, Karta osobowa [Hieronima Synowca], 9 II 1990 r.; *ibidem*, Karta osobowa [Hieronima Synowca], 5 II 1990 r., b.p.; Dane osoby z katalogu kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych PRL – Hieronim Synowiec, BIP IPN, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/25806> (dostęp: 17 IV 2018 r.). W 1981 r. Hieronim Synowiec stał się jednym z „bohaterów” tzw. sprawy opolskich mafioso, nagłośnionej na łamach lokalnej prasy „Solidarności”. Sprawa ta dotyczyła czerpania nienależnych korzyści materialnych przez niektórych przedstawicieli miejscowego aparatu władzy. W związku z częściowym potwierdzeniem stawianych im zarzutów niektóre osoby z tego grona zmuszone były odejść z zajmowanych stanowisk bądź, jak Synowiec, nie zostały na nie powtórnie wybrane. Por.: Z. Bereszyński, *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa na Śląsku Opolskim 1980–1990*, t. 1, Opole 2014, s. 349–352, 441.

193 AIPN Wr, sygn. 0010/103, t. 1, Teczka personalna TW ps. „Kazimierz”, Kwestionariusz TW, k. 7–8; *ibidem*, Raport, 21 III 1968 r., k. 47; *ibidem*, Charakterystyka i kierunkowy plan wykorzystania TW ps. „Kazimierz”, 14 II 1967 r., k. 65–67. Por.: Z. Bereszyński, *Represyjne działania...*, s. 355.

194 AIPN Wr, sygn. 0010/103, t. 1, Pismo naczelnika Wydziału III KW MO w Opolu do naczelnika Wydziału IV Departamentu III MSW w Warszawie, 28 IX 1969 r., k. 48.

195 *Ibidem*, Pismo zastępcy naczelnika Wydziału III KW MO w Opolu do naczelnika Wydziału „C” KW MO, 31 VII 1974 r., k. 82.

196 *Ibidem*, t. 2, Notatka służbowa dot. zawieszonoego PK krypt. „Kazimierz” nr ewid[encyjny] 22 309, 25 II 1986 r., k. 37; *ibidem*, Postanowienie o zakończeniu korzystania z PK krypt. „Kazimierz”, 26 II 1986 r., k. 38.

Niektórzy z wymienionych powyżej beneficjentów Marca '68 stali się założycielami swoistych dynastii, odgrywających przez ponad trzydzieści lat, również po upadku systemu komunistycznego, ważną rolę w lokalnym życiu politycznym. Było tak m.in. w przypadku Stanisława Pogana, którego syn Leszek, rozpoczynający karierę polityczną w czasach PRL jako działacz Socjalistycznego Związku Studentów Polskich na opolskiej WSP, został w późniejszych czasach czołowym działaczem Sojuszu Lewicy Demokratycznej. Z ramienia tej formacji był w latach 1994–2001, przez dwie kadencje, prezydentem Opola, a następnie wojewodą opolskim (w latach 2001–2003). Jego następcą na stanowisku prezydenta Opola był w latach 2001–2002 Piotr Synowiec, syn Hieronima, wymienionego powyżej działacza ZMS z lat 60. Zarówno Leszek Pogan, jak i Piotr Synowiec zakończyli niesławnie karierę, postawieni przed sądem pod zarzutem praktyk korupcyjnych¹⁹⁷.

W tym samym czasie, gdy PZPR przeprowadzała polityczne i antysemityczne czystki w swoich szeregach, do partii tej wstępowała nowi ludzie – powodowani względami natury koniunkturalnej bądź oczarowani nacjonalistycznymi („patriotycznymi”) treściami „marcowej” propagandy. Na kwietniowym posiedzeniu plenarnym KMiP PZPR w Opolu w 1968 r. I sekretarz KMiP Wajda pochwalił się, że „po ostatnich zajęciach” napłynęło „bardzo dużo zgłoszeń na kandydatów w szeregi partii oraz organizacji młodzieżowej”¹⁹⁸.

Wiosną 1968 r. akces do PZPR zgłosili m.in. Barbara Rzeszotarska, pracownik naukowy WSP, oraz Władysław Bartkiewicz, wieloletni dyrektor Wojewódzkiego Przedsiębiorstwa Imprez Artystycznych „Estrada Opolska”. Do tych, którzy postanowili wówczas wstąpić do partii nie dla kariery, lecz z przyczyn ideowych, mógłby być zaliczony, jak się wydaje, Januarego Ukleja, ówczesny kierownik działu w Zakładzie Usług Radiowych i Telewizyjnych w Opolu, więzień polityczny z lat 1948–1954 (skazany za współpracę z wywiadowczą strukturą polskiej emigracji wojskowo-politycznej z ośrodkiem w Meppen w Niemczech i organizowanie przerzutu ludzi za granicę)¹⁹⁹.

Czystki dokonane w marcu i po marcu 1968 r. doprowadziły do rozerwania osobistych więzi łączących do tego czasu opolskich studentów z miejscową kadrą naukowo-dydaktyczną. Żywe wcześniej poczucie wspólnoty łączącej lokalne środowisko

197 Por.: Z. Bereszyński, *Opole polskie (1945–2010)*, [w:] *Opole. Dzieje i tradycja*, red. B. Linek, K. Tarka, U. Zajązkowska, Opole 2011, s. 168.

198 APO, KMiP PZPR w Opolu, sygn. 50/II/16, Protokół nr 10/68 z posiedzenia plenarnego Komitetu Miasta i Powiatu PZPR w Opolu, odbytego 5 IV 1968 r., b.p.

199 *Ibidem*, sygn. 50/IV/60a, Protokół nr 10/68 z posiedzenia Egzekutywy Komitetu Miasta i Powiatu PZPR w Opolu, odbytego 31 V 1968 r., b.p. W sprawie działalności prowadzonej przez Januarego Ukleję: AIPN, sygn. 2911/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna MSW – karta E-14 dot. Januarego Uklei, 22 V 1988 r., b.p.; AIPN Wr, sygn. 038/336, t. 1, KW MO we Wrocławiu, Wyrok w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, 28 I 1948 r., s. 116–140; AIPN Wr, sygn. 0074/9, Kartoteka ogólnoinformacyjna WUSW w Opolu – karta E-14 dot. Januarego Uklei, 7 X 1980 r., b.p.; *ibidem*, Kartoteka ogólnoinformacyjna WUSW we Wrocławiu – karta E-14 dot. Januarego Uklei, 25 I 1974 r., b.p. Warto dodać, że jego bratanek Wiesław Ukleja, odegrał kilkanaście lat później zupełnie inną, jednoznacznie pozytywną rolę w historii miejscowego środowiska akademickiego jako pierwszy przewodniczący uczelnianej organizacji Niezależnego Zrzeszenia Studentów przy opolskiej WSI. Por.: M. Patelski, *Niezależne Zrzeszenie Studentów w Opolu 1980–1990*, Opole 2010, s. 47–52, 108–110, 131; Z. Bereszyński, *Konfederacja Polski Niepodległej na Śląsku Opolskim w latach 1980–1991*, [w:] *Konfederacja Polski Niepodległej na drodze do wolności*, red. M. Wenklar, Kraków 2011, s. 192–193; *idem*, *NSZZ „Solidarność”...*, s. 385–388, 396.

akademickie ustąpiło miejsca wzajemnej nieufności i podejrzliwości. Utrzymywanie zbyt bliskich relacji między kadrami i studentami stało się politycznie ryzykowne. Z upływem czasu miejsce dawnej wspólnoty akademickiej zaczęły stopniowo wypełniać więzi innego rodzaju, wynikające ze wspólnej przynależności do PZPR i utworzonego w 1973 r. Socjalistycznego Związku Studentów Polskich. Budowane na tej zasadzie więzi środowiskowe, dziedziczone i powielane z pokolenia na pokolenie, przetrwały nawet upadek PRL i stały się jedną z najważniejszych przesłanek mocnej pozycji środowisk postkomunistycznych w życiu społecznym Opola.

Podsumowanie

Wydarzenia z marca 1968 r. w dotkliwy sposób obnażyły słabość ówczesnego aparatu władzy. Okazało się, że nawet wciągnięcie dużej części studentów w szeregi PZPR i związanych z nią ideowo organizacji młodzieżowych nie gwarantuje faktycznej kontroli politycznej nad tym środowiskiem. Wśród uczestników studenckiego protestu nie brakowało również członków PZPR, ZMS czy ZMW, zaś polityczna dyspozycyjność aktywu tych organizacji zamiast przyczynić się do opanowania nastrojów wśród młodzieży, wywołała reakcję odwrotną, zaogniając dodatkowo sytuację wśród młodzieży.

Opolscy studenci podjęli akcję protestacyjną w sposób absolutnie spontaniczny, w imię solidarności z kolegami w innych ośrodkach akademickich w kraju. Równie spontaniczne były rozmaite przejawy solidarności ze studentami w innych środowiskach społecznych – wśród młodzieży szkolnej i robotniczej. Godny szczególnego podkreślenia jest fakt, że liczba represjonowanych wówczas osób ze środowisk robotniczych w województwie opolskim nie ustępowała liczbie represjonowanych studentów, a surowość stosowanych wobec nich represji bywała nawet większa niż w przypadku studentów. Do 30 marca 1968 r. w związku z „wydarzeniami marcowymi” aresztowano w województwie opolskim łącznie dziewięć osób, w tym pięciu studentów i cztery osoby z innych środowisk społecznych²⁰⁰. W ramach zastosowanych wówczas represji otrzymało wyroki skazujące w zawieszeniu ośmiu studentów opolskiej WSP: Jan Czech, Jan Lasoń, Marek Nowy, Teodor Olbrich (Ślązak z Żywocic koło Krapkowic), Mieczysław Plopa, Ryszard Rabczyński, Jan Serbinowski i Stanisław Żebrowski²⁰¹. Analogiczne działania represyjne wobec osób reprezentujących inne środowiska społeczne regionu zaowocowały natomiast co najmniej dziesięćmi wyrokami skazującymi. Wyroki takie otrzymali: Andrzej Cichoń, Jan Drabczyk, Andrzej Gawron, Eugeniusz Kałuża, Maksymilian Libowski, Andrzej Natkaniec, Józef Piekarski, Joachim Tice, Jerzy Wicher, Zygfryd Wit i Marian Żaba. Należy przy tym podkreślić, że – inaczej niż w odniesieniu do studentów – w niektórych przypadkach zostało orzeczone bezwzględne pozbawienie wolności. Skala i surowość zastosowanych środków represyjnych świadczą o tym, że władze komunistyczne

200 AIPN, sygn. 0753/3, Meldunek sytuacyjny nr 66 [dla komendanta wojewódzkiego MO] w Opolu, 30 III 1968 r., k. 123.

201 Por.: Z. Bereszyński, *Marzec '68 w opolskim środowisku...*, s. 156–158.

nie lekcewały zagrożenia związanego z przejawami postaw opozycyjnych poza środowiskiem studenckim²⁰².

Na uwagę zasługuje też fakt, że wśród uczestników ówczesnych wydarzeń nie brakowało młodych Ślązaków, jak Teodor Olbrich, słuchacz WSP, zamieszkały na stałe w Żywocicach koło Krapkowic, czy solidaryzujący się ze studentami przedstawiciele środowisk robotniczych z Krapkowic i Gogolina. Wydarzenia z Marca '68 można w związku z tym traktować jako ważny krok na drodze do przełamywania barier dzielących różne grupy ludności Śląska Opolskiego. Stanowiły one swoisty zwiastun wydarzeń z lata 1980 r., gdy znacznie silniejsza fala akcji protestacyjnych w kraju doprowadziła do narodzin „Solidarności”. Potwierdziły się odnotowane w materiałach SB przewidywania trzech pracowników Działu Inwestycji Miejskich Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Kędzierzynie, którzy w kwietniu 1968 r., dyskutując między sobą na temat „wydarzeń marcowych”, stwierdzili, że „wcześniej czy później do głosu musi dojść młode pokolenie, które w marcu pokazało, czego chce”²⁰³.

Z drugiej strony Marzec '68 może być traktowany jako jeden z najważniejszych rozdziałów w historii komunistycznych i postkomunistycznych elit politycznych w województwie opolskim. Wytworzone wówczas układy personalne na długo w istotny sposób zdeterminowały rozwój sytuacji w tym obszarze życia społecznego, a po wielu latach wpłynęły negatywnie także na lokalne życie polityczne w warunkach III RP.

Wiedza na temat tego, co się wydarzyło w marcu 1968 r., ma zatem istotne znaczenie dla właściwego zrozumienia całej późniejszej historii politycznej Opola i województwa opolskiego w czasach PRL. Jest też niezbędna dla dogłębnego zrozumienia źródeł naszej aktualnej rzeczywistości społecznej.

202 *Idem*, *Marzec '68 na Śląsku Opolskim...*, s. 132–133.

203 AIPN, sygn. 0753/3, Meldunek sytuacyjny nr 86 [dla komendanta wojewódzkiego MO w Opolu] dot. marcowych zajęć studenckich i ostatnich zmian dokonanych w Rządzie na niektórych stanowiskach, 19 IV 1968 r., k. 176–177 [dokument datowany omyłkowo na 19 III 1968 r.].

Bibliografia

- Bereszyński Z., *Konfederacja Polski Niepodległej na Śląsku Opolskim w latach 1980–1991*, [w:] *Konfederacja Polski Niepodległej na drodze do wolności*, red. M. Wenklar, Kraków 2011, s. 189–239.
- Bereszyński Z., *Marzec '68 na Śląsku Opolskim – w cieniu studenckiego protestu*, „Studia Śląskie”, t. 73 (2013), s. 107–134.
- Bereszyński Z., *Marzec '68 w opolskim środowisku akademickim*, [w:] *Marzec '68 z czterdziestoletniej perspektywy*, red. D. Kisielewicz, M. Świder, Opole 2009, s. 144–166.
- Bereszyński Z., *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa na Śląsku Opolskim 1980–1990*, Opole 2014.
- Bereszyński Z., *Opole polskie (1945–2010)*, [w:] *Opole. Dzieje i tradycja*, red. B. Linek, K. Tarka, U. Zajączkowska, Opole 2011, s. 141–178.
- Bereszyński Z., *Reperkusje Marca '68 na opolskiej WSP*, „Indeks”, nr 3–4 (2008), s. 29–37.
- Bereszyński Z., *Represyjne działania władz komunistycznych na Opolszczyźnie wobec osób pochodzenia żydowskiego w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku*, [w:] *Żydzi na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku*, red. B. Kalinowska-Wójcik, D. Keller, Rybnik–Katowice 2012, s. 347–365.
- Bereszyński Z., *Służba Bezpieczeństwa jako instrument nadzoru nad środowiskami twórczymi, dziennikarskimi i naukowymi w województwie opolskim*, [w:] *Ludzie i struktury władzy odpowiedzialni za działania wobec środowisk twórczych, naukowych i dziennikarskich*, red. S. Ligarski, G. Majchrzak, Warszawa 2017, s. 22–50.
- Brandt Ł., *Powstała Wyższa Szkoła Inżynierska*, „Kalendarz Opolski”, (1967), s. 80–81.
- Eisler J., *Polski rok 1968*, Warszawa 2006.
- Fuławka M., *Byłam wicherzycielką*, „Indeks”, nr 1–2 (2011), s. 81–83.
- Fuławka M., *Byłam wicherzycielką*, „Indeks”, nr 1–2 (2012), s. 2.
- Гругман Р., *Смерть Сталина. Все версии. И ещё одна*, Москва 2016.
- Хлевнюк О., *Сталин. Жизнь одного вождя*, Москва 2016.
- Jasiak K., Bereszyński Z., *Kalendarium ważniejszych wydarzeń na Opolszczyźnie według meldunków, sprawozdań, kronik oraz innych materiałów Milicji Obywatelskiej i Służby Bezpieczeństwa w latach 1945–1989*, [w:] *Komunistyczny aparat represji i życie społeczne Opolszczyzny w latach 1945–1989*, red. K. Jasiak, Opole 2012, s. 441–512.
- Kautz T., *Przegląd systemu kształcenia nauczycieli w Polsce w latach 1945–2010*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej”, nr 2 (2011), s. 187–202.
- Костырченко Г., *Сталин против „космополитов”. Власть и еврейская интеллигенция в СССР*, Москва 2010.
- Krawcewicz S., *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli. Problemy i tendencje*, Warszawa 1974.
- Kulak T., Pater M., Wrzesiński W., *Historia Uniwersytetu Wrocławskiego 1702–2002*, Wrocław 2002.
- Kutyma M., Musioł T., *Oświata i nauka*, [w:] *Opole. Monografia miasta*, red. W. Dziewulski, F. Hawranek, Opole 1975, s. 564–597.
- Leżak M., *Losy uczestników wydarzeń Marca 1968*, [w:] *Wydarzenia Marca 1968 roku w pamięci i edukacji historycznej*, red. A. Gołębiowska, M. Świder, Opole 2017, s. 49–59.
- Madajczyk P., *Opolskie środowisko akademickie na tle sytuacji regionu w 1968 r. (w świetle sprawozdań miejscowych Służby Bezpieczeństwa)*, „Studia Śląskie”, t. 63 (2004), s. 225–248.

Marzec 1968. Trzydzieści lat później, t. 2, Aneks źródłowy: Dzień po dniu w raportach SB oraz Wydziału Organizacyjnego KC PZPR, oprac. Marcin Zaremba, Warszawa 1998.

Maziarz A., *Zarys dziejów katedr i zakładów*, [w:] *Półwiecze. Katedry i Zakłady Instytutu Historii w latach 1957–2007*, red. J. Dorobisz, Opole 2007, s. 9–51.

Mielcarek D., *Wydarzenia na Śląsku Opolskim w okresie studenckich wystąpień w marcu 1968 r. w świetle materiałów archiwalnych i prasowych*, „*Studia Śląskie*”, t. 64 (2005), s. 179–188.

Nicieja S.S., *Marzec 68 w Opolu*, „*Opole*”, nr 3 (1988), s. 8–10.

Nicieja S.S., *Alma Mater Opoliensis. Ludzie – fakty – wydarzenia. Księga jubileuszowa w 50. rocznicę Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu i 10. rocznicę powstania Uniwersytetu Opolskiego*, Opole 2004.

Oseka P., *Marzec '68*, Kraków 2008.

Patelski M., *Niezależne Zrzeszenie Studentów w Opolu 1980–1990*, Opole 2010.

Patelski M., *Studenci i władza. Wydarzenia marcowe 1968 roku w środowisku akademickim Opola*, [w:] *Wydarzenia Marca 1968 roku w pamięci i edukacji historycznej*, red. A. Gołębiowska, M. Świder, Opole 2017, s. 35–48.

Pełne poparcie dla polityki partii. Studenci, uczniowie, załogi opolskich zakładów pracy na masówkach protestacyjnych, „*Trybuna Opolska*”, z 15 III 1968 r.

Piotrowski P., *Służba Bezpieczeństwa w latach 1956–1975*, [w:] *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 2: 1956–1975, red. P. Piotrowski, Warszawa 2006, s. 7–33.

Szczepaniak A., *Wokół biografii Profesora Maurycego Horna (1917–2000) – badacza dziejów Żydów na ziemiach polskich od XV do XVIII w.*, „*Kwartalnik Opolski*”, nr 4 (2015), s. 45–70.

Szymański M., *Pedagog*, „*Trybuna Opolska*”, z 10 IV 1968 r.

Tak dalej nie dało się żyć. Z Janem Czechem, inicjatorem protestu studentów opolskiej WSP w marcu 1968 r., rozmawia Barbara Stankiewicz, „*Indeks. Pismo Uniwersytetu Opolskiego*”, nr 3–4 (2008), s. 27.

Tarka K., *Strajk opolskich studentów w marcu 1968 roku*, [w:] *Marzec '68 z czterdziestoletniej perspektywy*, red. D. Kisielewicz, M. Świder, Opole 2009, s. 119–132.

Wodecka-Lasota D., *Opole. Miałem donosić na o. Czaplaka*, „*Gazeta Wyborcza – Opole*”, z 22 III 2007 r.

Wodecka-Lasota D., *Resocjalizacja wicherzycieli*, „*Gazeta Wyborcza – Opole*”, z 8–9 III 2008.

Zbigniew Bereszyński

Marzec '68 w województwie opolskim

Streszczenie: Wielka fala protestów studenckich w marcu 1968 r. ogarnęła również młody ośrodek akademicki w Opolu. Kulminacyjnym aktem protestu był strajk okupacyjny w miejscowej Wyższej Szkole Pedagogicznej w dniu 18 marca 1968 r. W ślad za tym nastąpiły różnego rodzaju działania represyjne. Nałożyły się na to czystki o charakterze antysemickim. Represje dotknęły również zblizowaną liczbę osób spośród młodzieży szkolnej i robotniczej, solidaryzujących się ze studencką akcją protestacyjną. W kontekście etnicznej specyfiki regionu na szczególną uwagę zasługuje również fakt, że wśród osób solidaryzujących się ze studentami byli także młodzi ludzie z rodzin śląskich. Z uwagi na przejawy poparcia dla studentów w innych środowiskach społecznych ówczesne wydarzenia można traktować jako swego rodzaju zwiastun fenomenu „Solidarności”. Z drugiej strony podjęte wówczas działania represyjne przyczyniły się do odmłodzenia miejscowego aparatu władzy i wytworzenia nowych, bardzo trwałych układów personalnych.

March '68 in Opole Voivodeship

Abstract: The great wave of student protests in March 1968 also swept up the young academic centre in Opole. The culminating act of the protest was a sit-in in the city's Institute of Education on 18 March 1968. In the wake of this, there were a range of repressive actions, on top of which there were antisemitic purges. The repression impacted upon a similar number of young people both attending school and those in work, who showed solidarity with the students' act of protest. In the context of the specific ethnic make-up of the region, particular attention should be paid to the fact that among those supporting the students there were also young people from Silesian families. Given the displays of support for the students in other social contexts, the events of that time can be treated as a kind of foretaste of the phenomenon of "Solidarity". On the other hand, the campaign of repression undertaken at that time led to the rejuvenation of the local apparatus of the state and the creation of new, and enduring personal relationships.

Słowa kluczowe: Marzec '68, Opole, województwo opolskie, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, studenci, aparat władzy, PZPR, protesty, strajk, represje, kampania antyzyjonistyczna

Keywords: March '68, Opole, Opole Voivodeship, Institute of Education, students, apparatus of power, PZPR, protests, strike, repression, anti-Zionist campaign